

Szépirodalom

Korpa Tamás versei	5
Papp Attila Zsolt versei	8
G. István László versei	11
Molnár Vilmos: Árvízben	13
Magyary Ágnes: Test	26
Ádám Szilamér: Néhány változás	34
Fazakas Attila versei	39
Balázs K. Attila versei	42
Soós Amália versei	44
Márcuțiu-Rácz Dóra: Return Policy	47
Miklósi Szabó István: Az író özvegyének halála	52
Kelemen Endre: A nagy P. bácsi	62
Ferencz-Nagy Zoltán versei	68
Szente B. Levente versei	71
Szondy-Adorján György versei	75
Mánya Kristóf versei	77

DIÁKPÁLYÁZAT, 2020

Fekete Vince: Barátom a(z)... okostelóm? (A pályázat kiértékelője)	79
Nagy Zalán: Allásajánlat (I. díj)	81
Tamás Bernadett: Árt, mert több mint barát; Online – offline (II. díj)	83
Takács Boglárka: Paso Doble (III. díj)	84

Forgószínpad

„Az alkotói munkán keresztül kerülünk közelebb, illetve távolabb egymástól” (Vargyas Márta beszélgetése Kányádi Szilárd színész-rendezővel)	85
--	----

Ködosztás

Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek megtelepedése Erdélyben	99
---	----

Alma Mater

Nemes feladat és nagy felelősség (Daczó Katalin beszélgetése Miklós Ferenc magyartanárral)	109
--	-----

Irattár

Spaller Árpád: Az erdélyi magyar emigrációs sajtó	120
---	-----

Szemle

Sántha Attila: Megjegyzések Magyar Zoltán <i>A magyar történeti mondák katalógusa</i> című művéhez	139
Gáspár Sándor: Szélgjegyzetek az Erdélyi Magyar Képzőművészethez	152
Alföldy Jenő: A lélek hús tárgyilagossága (Illyés Gyula: <i>Oroszország</i>)	157
Hubert Ildikó: Veszedelemről álmodom (Ferenczes István: <i>Veszedelemről álmodom</i>)	163
Cseke Gábor: Kenéz Ferenc versválogatásai	168
Máriás József: Merre van az előre? (Cseke Péter szerk.: <i>Székelyföld a 21. században</i>)	172
Zsidó Ferenc: Pánikbetegség ellen irodalom (Miklósi Szabó István: <i>Testfüggőség</i>)	178

Előfizetők névsora	181
------------------------------	-----

E lapszámunkat Kubanek László munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lovétei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Korpa Tamás
BESZÉLGETÉS EGY AKANTUSSZAL

Lucretia Manea, kedves
akantuszom, itt mától
nagyon
más világ lesz megint...
igényelj új
nevet, add be papírjaid,
vagy ha nem,
maradj méregzöld
eminenciás:
csillapítsd közlési vágyad,
keményítsd meg leveleidet,
válj kővé, homokkővé, ha
lehet,
légy minőségi növényi
ornamentika, mire a
homlokzatmunkások
megjelennek, hogy leszedjék
épületdísznek
megszilárdult tagjaidat.

ETETNED KELL AKKOR IS
(*TANANYAG A SECURITATE*
ESTI ISKOLÁJÁBÓL)

kezdetben olyan nehéz, tudom, megemészteni,
vallja a tartótiszt, az árulást.
tömör földgömbjét bámulom tintakék óceánjaival.
ezért ültetünk be neked is egy közönséges zúzát,
ami porrá őröli a kételyt s a csendes csüggedést alkonyatkor,
ha hazafelé tartasz a Traian utcán.

érzékeid üzlete újranyit, folytatja, ne félj, a kezdeményezés
lármájától leszel hangos. gyöngédség, ami gyors felfogás,
együttérzés, ami buzgalom.

de ne feledd, koptatóköveket kell szedned életed
végéig. ha már nem jelentesz nekünk
semmit, akkor is etetned kell a zúzát.

nézd, az ablaktörlőlapátok, akár egy pók pedáns lábai,
megkötik menetszélből és ködből az autó új ruháját,
amikor utazunk. jöjj velem. erős, sűrű, izgató
illat minden, ami műtő.

KARÁCSONYI AJÁNDÉK
(*TANANYAG A SECURITATE*
ESTI ISKOLÁJÁBÓL)

ifjú házaspár kihallgatása közben orvosi vizsgálatot
is rendeljete el.

csöppnyi pihenő a verejtékben forgó ágyon ilyenkor
csodákra képes.

később, amikor a férj és a feleség távozik, és már javában
párologatja ki bőrük a találkozást,

forgassátok egymás mellé cikkcakkos EKG-görbéikkel papírjaikat:
csapzott fenyő alakját adják ki együtt, lássatok csodát.

szigorúan karácsonykor postázzuk nekik e képet,
mert a meglepetést mindenki kedveli. s értékelni
fognák figyelmességünket, ugyebár.

ZAN CENTRAL,
BULEVARDUL EROILOR 46.

a kéménylukon megyek be a szobádba, pedig nem
vagyok egy konzervatív mikulás.
csöndben az ágyadhoz lopódzom, és zümmögni

kezdek, mint a szúnyog. mire te, hogy e nem létező rovar
elhesseged, félálomban csapkodni kezdesz a sötétben, s úgy
görbítéd meg nikotinsárga ujjaidat, mintha tányért vagy
teáskannát készülnél földhöz vágni.

a redőny széleinél a reggeli fények hamarosan ránk törnek,
s szüretelni kezdik a homályt. –

kéményben rekedt puttonyom, most már ne fészkelődj.

ütőshangszerem, szívem, most dobogj.

ölelőgép-testem, most nyeld el az aprót.

nyakamra hurkolódó, hosszú nyelvem, most ne fojtogass,
kérlek.

SZILÁGYI JÚLIA

Hová menjek én ennyi könyvvel?, kérdezi, s ezzel lezártnak
tekinti az elmeneteléről folyó beszélgetést. Továbböntözi
a köszívű cserépben az írógépet.

ÖNARCKÉP 2057-BŐL

2 literes palackokban vár betárazva a kolozsvári csapvíz
a fagyasztóban.

minden este ihat egy pohárával
belőle.

elalvás előtt lejátsszák neki

azt az ütött-kopott hangfájlt, amit az új évezred

első éveiben ő maga rögzített:

a Horea utca nyári zsongása csúcsidőben.

magára húzza ezt a zajpaplant, bebábozódik

egy budapesti idősek otthonában.

ilyen lesz, így képzelel el.

Papp Attila Zsolt

HOLTÁG

Nem érdekled a folyót. A víz még annyira sem törődik veled, hogy kivessen magából. Alámerülök, hideg. Úgy hideg, mint amikor üres terekbe, nagy, fehérre meszelt szobákba lép az ember.

Másnap húzták ki a testet, akivel együtt voltam egyedül, tudtomon kívül, félóráig, az óriás szobányi fagyban.

A fiatalember – így gondolok rá azóta is: fiatalember, pedig a halottaknak nincs nemük, nem férfiak vagy nők, külön törzs, a világban vannak, de nem tartoznak hozzá. Nagyanyám nem asszony, hanem halott. Ahogy én sem tartozom máshoz, mikor befogad a holtág. Megváltottam a jogot, hogy láthatatlan lehessenek, mint a holtak.

Úgy gondolok arra az ismeretlen lényre, akivel nem találkoztam akkor, mintha még most is ott lebegne valahol, beleolvadva a környező élővilágba, arccal lefelé, ahogyan

egykorvult férfiak szoktak
– ez talán őriz valamit
az önazonosságukból,
ahogyan mindig lefelé
néznek farkasszemet.

Körbeöleli a hínár,
viszi a folyó, magához
húzza a mélység, cikáznak
át kiürült vázán az
apróhalak. Mégis idegen
test, a víz még annyira
sem törődik vele, hogy
kivesse magából.

Ez rajzolja meg körvonalait
az elképzelt helyszíneléskor.

Úgy van ott, mint amikor üres,
kihült terekbe lép az ember.
Lüktet kívül minden, élő
és szenttelen: nem tudja róla,
hogy a lebomlás küszöbén
nincs a világon nála előbb.

A NŐ, AKINEK VARJAK FÉSZKELTEK AZ ARCÁN

A bőre pergamen volt,
töredezett, megrepedt lebernyeg
összefércelt sárgás maradéka,
rosszul illeszkedő darabokból
szótt rojtos szélű szőnyeg,
eresztékeiben recsegő
deszkapalánk, folt-hátán-folt

– ha volt is benne tű, csak úgy
varrhatja össze, hogy mindig
marad egy rés, egy repedés:
abba költenek a varjak.

Károgó hang, verdeső árnyak
vonulása a széteső, maszatos
nem-arcon, nem-zsákon,
nem-papíron, kirepülnek
a pengeszájából, megülnek
a maszk alul hegyesedő végén,
ahol találkoznak a vörös
csuklyaszárnyak, mint abban a
rémes velencei filmben.

Ahol ő volt, ott nem lehettem én.
Leszálltam a buszról, mikor felszállt.
Átmentem az úton, ha szembejött.
Nem ő jött, a varjak csipegették
károgva a morzsát. Ami szörnyű,
annál szörnyebb nincsen.

Ott végezte, ahol minden
erdei ember, akinek a
megmutatkozása merő
tévedés volt. Talán eltűnt
egy fa odvában, vagy derék,
erős pásztorok tettek
erőszakot rajta, sorban.

Azóta károgva beszélnek és
sárgás lett az arcuk. Én sem
riadok fel hajnalonta,
mióta tudom, hogy az el nem
követett bűnök árnyéka
a leghosszabb a földön.

G. István László
CELLASZERELEM

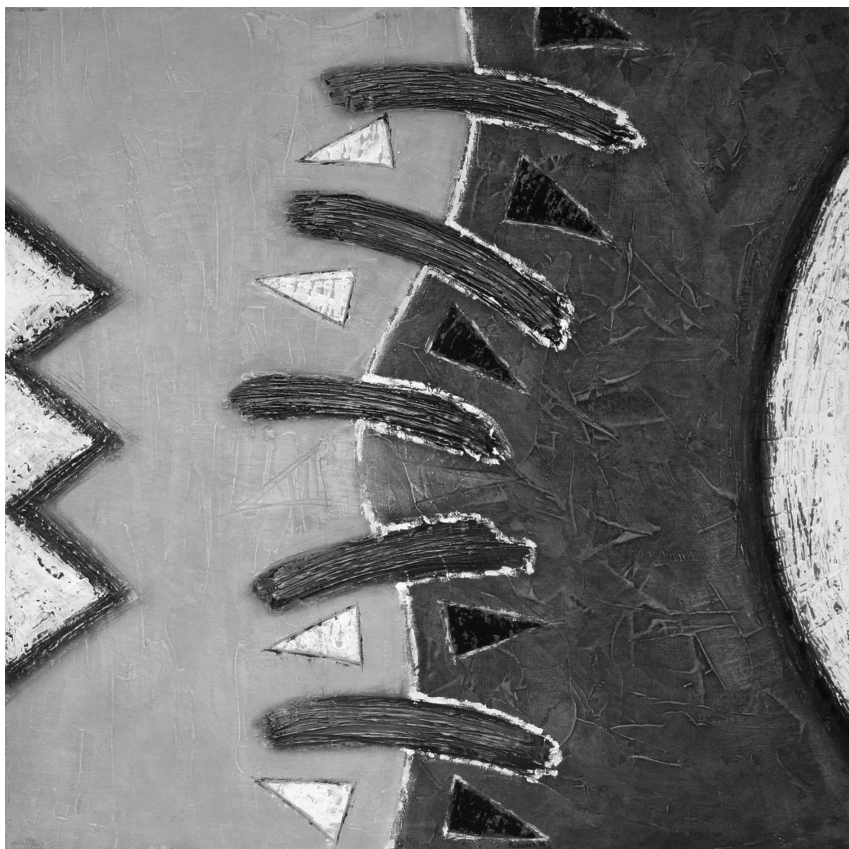
A tekintet nélküli tájban úgy találkozhat két szerelmes, hogy egymásra vetett tekintetük csak a magukba nézés csődjét szavatolja. Két kéz fogja egymást, a szél játékában két levél is egymáshoz ér. A különbség a tekintet nélküli tájtól függ: a vérkeringés hője nem szempont, mert az együtt-fotoszintetizált öröm is tekintetbe vehető. De ha a tájnak nincs tekintete, akkor ez két egymásnak fordított tükör magánya csak, egy két oldalról kulcsra zárt szobában. Ebben a térben szeretni a legnagyobb tét, mert előzménye, következménye nincs, megtörténte mégis a legintenzívebb cellaszerelem.

ÉLETKERÉK

Aki alvó ágon él, abban felébred a törzs. Aki alvó törzsön él, abban felébred a gyökér. Aki alvó gyökérben él, abban felébred az ág. Ez az ág már nem alszik el, aki rajta élne, maga lesz a fa.

Aki ébredő gyökérben él, abban elalszik a törzs. Aki ébredő törzsben él, abban elalszik

az ág. Aki ébredő ágon
él, abban elalszik a gyökér.
Ez a gyökér fel nem ébred,
ami abban élne, az a fa hiánya.

Jin-jang, 2004
(90 x 90 cm, olaj, vászon)

Molnár Vilmos

ÁRVÍZBEN

Napok óta esett az eső, a diffúzor többször is bementta, hogy baj van: a folyóvizek kezdenek kilépni medrükből. A falu végétől jó kőhajításnyira levő szoba-konyhás házikóban, ahol a két öregasszony élt, nem volt rádió, csak diffúzor. Az majdnem olyan, mint a rádió, szegen lógó kis doboz a falon, két adót lehet vele fogni összesen: egy recsegőst meg egy tisztábbat. A tisztábban szólót hallgatták, a recsegőssel türelmesen kísérleteztek. Kitartással esetleg rávehető, hogy érthetően szóljon. Soha nem szólt úgy. Mégsem fitymálták le, nem szabad telhetetlen lenni, milyen jól befogja a másik adót. De azért rendületlenül próbálkoztak, hetente kétszer-háromszor is a recsegős felé csavargatták a gombot. Ha már van, esélyt kell adni neki, hátha egyszer mégis. Egyszer, egy szép napon.

Hogy diffúzornak hívják, azt Vilma néni mondta sok évvel azelőtt, amikor valahonnan hazahozta a rádiónak valóban alig nevezhető semmi kis szerkentyűt. Regina néni ráhagyta, végül is lehet, hogy tényleg diffúzor. Vilma néni a nővére volt, tíz évvel idősebb és sokkal okosabb nála: pár szót még románul is tudott, s annak idején szinte végig kijárta a hét osztályt. Regina néni csak négyet.

A tíz év korkülönbség sokat számított. Vilma néni tegezte Regina nénit, de Regina néni nem tegezte vissza, hanem magázta nővérét. Az ő gyermekkorukban még így volt szokás, a gyermek nemcsak a szüleit magázta, hanem a sok évvel idősebb testvéreit is. Öregségükre is megmaradt köztük az úzus.

Vilma néninek hajdan férje vagy élettársa is volt. Született egy fiuk, már rég felnőtt, máshol élt, nem tartották a kapcsolatot. A férj vagy ilyesmi is odalett valamikor valahova, elhagyta Vilma nénit, vagy meghalt, esetleg mindkettő. Már rég történt, mostanra szinte mindegy lett Vilma néninek. Egykori családos mivolta azért máig tekintélyt sugárzott rá, amit csak növelt jókora termete, nagy hasa.

Regina néni sosem ment férjhez. Bár betöltötte a hatvanat, Vilma néni mégis kislányként kezelte. Filigrán testalkata is közrejátszhatott ebben. Mintha a nővér létrehozásánál a szülők felhasználták volna az

anyag javát, a kishúgnak már csak a maradék jutott. Regina nénit nem zavarta, hogy hatvanévesen is kislányként tekintenek rá. Szerette, ha foglalkoznak vele, az sem baj, ha fruskaként. Kicsit talán együgyű volt. Csak néha lázongott, ha észrevette, hogy helyette akarnak dönteni saját ügyében. Vagy amit annak vélt. Ilyenkor kikérte magának, ő már nem gyermek! De hamar megbékélt, nem volt haragtartó, újfent visszavedlett bakfissá, s ügyeket intézni hagyta Vilma nénit. Hadd törje magát, ha olyan nagyokos. Talán mégsem volt annyira együgyű.

Mindkét öregasszony a konyhában aludt, ki-ki a maga rozoga fekhelyén. Hívták hencsernek, díványnak, heverőnek, sezlonnak, szerették variálni, mintha ezzel is emelnék a két tákolmány rangját. Annak idején, amikor eszkábálták őket, még nem volt divat az alacsony fekhely, jó magas lábakon álltak, az ember nem felkelt róluk, hanem leszállt.

Bent a szobában két rendes ágy is állt, de azokat nem használták. Egyrészt kímélési megfontolásból, másrészt a konyhában mindig meleg volt, mivel ott főztek, s ez télen sokat nyomott a latban. A szobában is be lehetett volna fűteni az öt-hatévente „ezüst festékkel” gondosan átkent, függőleges henger alakú, kacsaringós mintákkal díszített öntött vaskályhába, a ház büszkeségébe, de nem tették. Hogyne, hogy kétszer annyi tűzifa fogyjon! Kicsi a nyugdíj, nem lopják ők a pénzt, hogy csak úgy herdálják. A mindig hűvös szoba természetes légkondicionálóként is szolgált. Ha már nagy volt a hőség a konyhában, kinyitották a szobaajtót, cserélődjön a levegő, közben a meleg mégis maradjon a házban, fűtse ki a hideg szobát. Ravasz praktika.

Hajnal felé Regina néninek pisilnie kellett. Nappal hátrament volna a kert végi árnyékszékre, de éjjel, sötétben kislányoknak nem tanácsos mászkálni odakint. Sok a rossz ember, meg nem is ildomos. De nem volt gond, régóta akkurátusan el volt rendezve minden. A konyha egyik sarkában bádogveder állt, félig töltve vízzel. Föléje kuporodva nyugodtan végezhetette bárki bármilyen dolgát, az eredmény a vízben szagtalanul várta a reggelt, hogy a vederral kivigyék a kertbe, beleöntsék az árnyékszékbe.

Leszállt Regina néni a heverőről, vagy bárminek is nevezték, de lába nem a papucsába talált bele, hanem valami hidegbe lépett. Pár pillanatig dermedten állt, hátha álmodik, mindjárt felébred, aztán harsányan elrikkantotta magát:

- Víz van, nénje, felvett minket a víz, keljen fel már, no!

Vilma néni rossz alvó volt, imént már felébredt a mozgolódásra, de nem válaszolt rögtön. Előbb át kell gondolnia, megint milyen butaságot beszél ez a Regina. Nem szabad őt egyből komolyan venni, kicsit hóbortos volt mindig, férjhez sem ment soha. De aztán kapcsolt, hiszen árvízhelyzet van, előző nap a diffúzor is bementa, az más, akkor komoly a dolog. Nyögve felült az ágyban, és rövid fontolgtatás után ő is beletoccsant a bokáig érő vízbe.

Kint még alig derengett, bent szinte teljesen sötét volt. Vilma néni magához ragadva a kezdeményezést, óvatosan caplatva a kellemetlenül hideg lében, odament az ajtóhoz és a mellette levő kapcsolóval felgyújtotta a villanyt. Ha ébren van, nem lehet kétséges, kettejük közül ki a főnök.

A villany szerencsére felgyúlt, az árvíz sehol nem érintette a villanypóznák magasában húzódó vezetékeket. Érdekes látványt nyújtott így a konyha, a tóvá változott padló, melyből szigetként állt ki kredenc, sparherd, asztal, szék. Szőnyeg nem volt, helyette a szélein odaszögezve kék linóleum borította a padlót. Kedves, sőt megkapó látvány lehetett volna a türkizkék, szelíden fodrozódó víztükör a konyhában, utazási prospektusok egzotikus tengeröbleire emlékeztetve, a víz színén trópusi napfényként villódzó villanykörte fényével. De Vilma nénit nem bűvölte el. Soha nem látott tengeröblöt, tulajdonképpen prospektust sem. Ha már a bejáratnál állt, gyorsan kinyitotta az ajtót, kiállt a lépcsőre, mint boltos a bolt elé, és belekémlelt a pirkadó külvilágba.

Annyira már megvirradt, hogy látható volt, az egész környék víz alatt áll. Az otthonuk szemernyivel magasabban feküdt a falu többi házánál, ez volt a szerencséjük, más házakban jó ideje állt a bál. Jókora üres telek választotta el őket a település többi épületétől, de Vilma néni a távolság és a hajnali félhomály dacára is ki tudta venni, hogy mozgás van a háztetőkön, az emberek oda menekültek a víz elől.

- Hamar a létrát - adta ki a rendelkezést -, ki kell hozni a kamrából, neki kell támasztani a padlásfeljárónak!

Vilma néni sohasem személyre szólóan adta ki az ukázt, inkább csak úgy általánosságban. Venni kell kenyeret a boltból, fát kell előhozni a fásszínből, oda kell tenni főni a tejet, meg kell csinálni ezt, meg kell csinálni azt! Néha maga hajtotta végre saját utasításait, de többnyire

Regina nénire maradt a teljesítésük, aki a parancs elhangzása után kicsit mindig kivárt, nem indul-e bevetésre maga a parancsnok. Ha nem, akkor rá várt az operatív művelet végrehajtása. Egyszerű volt minden. Csak ketten éltek a házban, mindketten tudták, hogy *kinek ettől meddig*, félreértés ritkán adódott.

A létráért ketten mentek a konyhából nyíló keskeny, hosszú kamrába, az ő korukban mindegyiküknek gondot jelentett volna egyedül kihozni. A padlás csapóajtaja a konyha plafonjáról nyílt. Kis ház volt az övék, tornác vagy nyári konyha nem csatlakozott hozzá, hogy onnan legyen feljárát, mint más házaknál.

Ahogy a csapóajtónak támasztották a létrát, Vilma néni nagyokat nyögve indult is fel rajta. Amint eltűnt odafent, Regina néni is követte, nyögések nélkül. Könnyen fickándozik, aki még csak hatvan, s egyszer sem operálták, irigykedett Vilma néni. Hetven éve alatt öt kilencszer műtötték különböző nyavalyákkal, ebből egyszer azért, mert az előző operációnál a hasában felejtettek egy ollót. Ennélfogva a falu felső végén komoly orvosi szaktekintélynek számított, viszont már nehezebb esett minden mozgás – valamit valamiért. Vilma néni, mint a különböző kórságok faluvégi szakértője, nem mulasztott el egyetlen lehetőséget sem, hogy diagnózist állítson fel, vagy gyógymódot javasoljon. Azon a környéken, ahol lakott, nem számított valódi betegnek, akit ő nem véleményezett.

Vilma néni a padlástérben sem tétlenkedett. Bár nem sok gyakorlata volt a függőleges közlekedésben, hamar feltalálta magát. Egy részen szaporán kezdte leszedni a cserepeket, majd a lyukon kimászott a tetőre. Odafent a kémény tűnt a legbiztonságosabb helynek. Egy utolsó nyögéssel feltornázta magát hozzá, lovaglólülést vett fel a házgerincen és nekivetette a hátát. Betegesként, rangidősként, s főnökként is megillette őt e hely.

Kint már nem esett az eső, nem sokkal előbb elállt. Nem lehetett tudni, végleg abba hagyta-e, vagy nemsokára újrakezdi. Határozatlanul tűnt a világ, mintha maga sem tudná, mi legyen tovább. Az ég is olyan kénytelenül szürke volt, olyan bárgyú, olyan semmilyen.

– Én nem tudom, mit akar ez az idő is – mondta Vilma néni sértődötten. (Eddig tudta, világos volt minden, de már nem tudja, nem is érti, egyszerűen követhetetlen, jól van, de akkor rá ne számítsanak, intézzék, ahogy akarják, ő mossa kezeit.)

Regina néni nem felelt, mással volt elfoglalva, útközben elakadt. Úgy járt, mint a bibliai Lót felesége, visszanezett s megdermedt. Sóbálványra ugyan nem vált, de amint felért s visszapillantott, úgy döntött, nem mászik tovább. Lábát lógatva ült a csapóajtó szélén és megbűvölve nézett alá.

Érdekes látványt nyújt egy elárasztott konyha hajnalban, a padlásról nézve. Ha van színtér, többnyire szokott lenni előadás. Úgy nézett ki, a tárgyak önálló életre kelnek, unják már, hogy az emberek mozgatják őket, maguk kívánnak változtatni helyükön. Ahogy növekedett a vízszint, a sparherd alatt szépen sorba rakott tűzifa felrúgta a rendet, a fahasábok kiúsztak a kályha alól és csintalan halakként lubickoltak a vízben. Láthatóan nem tudtak betelni azzal, hogy tűz helyett vízbe kerültek. Regina néni mindkét papucsát csatlakozott a mulatsághoz, később viszont a ballábhoz hozzátapadt egy fahasábhoz és kettesben diszkréten eltűntek az ágy alatt; bulikon nem szokatlan a párok elvonulása. A fénypont az volt, mikor a vízzel félig telt bádoggödör is előringatózott a sarokból, beállt a vigadozók közé és kacéran riszálta magát. Fentről jól látszott, az éj folyamán valaki már igénybe vette, nem kis ügyben, eredményesen.

- Jössz-e már, Regina? – érkezett a kérdés a magasból, miközben a kérdező nem volt látható, mintha angyal szólott volna.

Regina néni eltűnődött. Miért kéne neki feljebb másznia? Jól érzi itt magát. Kint van a vízből, kényelmesen üldögél egy szélvédett helyen, szeme előtt pedig furcsa és érdekes dolgok zajlanak. Kívánhat-e többet ennél valaki?

- Nem megyek – adta meg a választ Regina néni az angyalnak. – Jó nekem itt, ahol vagyok.

Vilma néni odafent elhült ekkora ostobaság láttán. A faluban mindenki a tetőre mászik, nem akarnak az egyre növekvő vízbe fúlni, meg ha érkezne mentőcsapat csónakkal, vegye észre őket odafent. S akkor ez a zakkant Regina tojik az egészre, másképp csinál mindent, mint mások. Idősebbként ő utat mutatott és utat tört, s akkor ez a hála és köszönet. Az ember a lelkét is kiteheti, semmibe veszik úgyszólván. Eh!

- Nő a víz, Regina – próbálkozott újra –, ülj ki ide mellém! Minél többen vagyunk idefent, annál hamarabb jön a mentőosztag.

Regina néni fontolóra vette. Kicsit úgy hangzott, mint a mágiára emlékeztető közkeletű mondás a buszmegállóban: „Álljon maga is közénk, minél többen várjuk, annál hamarabb jön.” De akár felmászik a tetőre, akár nem, ők ketten úgyszem lesznek olyan sokan odafent. Kis termetű lévén, távolról alig látszik, növelni sem nagyon tudná a megmentésre várók láthatósági felületét. Nagydarab nővére egyedül is jól megteszi.

Regina nénit igazából teljesen lenyűgözte a konyhában történő dolgok látványa, nem bírt elszakadni tőlük. A padlásfeljáróról még a szoba egy részébe is belátott, a nyitott szobaajtó épp szemközt, a létrával átellenben volt. Érdekes dolgok történtek odabent. Úgy nézett ki, a növekvő víz már nemcsak az ajtó alatt szivárog a házba, utat talált a faházikó gerendái között is. Különböző rejtett áramlatok kezdtek éreztetni hatásukat odabent. A szobában a ruhásszekrény ajtaja lassan kinyílt és látni engedte, hogy a vállfákra akasztott kabátok és köntösök alja már vízbe lóg, nem is csak lóg, hanem a víz hatására ide-oda mozog, ritmikus táncot lejt. A kombinék illegették magukat a legszemérmertlenebbül.

- Nénje! - szólt fel Regina néni a tetőre. - Táncolnak a kombinéi a szekrényben.

- Bolond - jött a tömör válasz fentről -, ne üzd az eszedet, gyere fel!

- De tényleg - bizonykodott Regina néni -, inkább jöjjön le maga, nézze meg! Érdemes!

Vilma néni erre nem is válaszolt, csak magában fohászkozott: Istenem, világosítsd meg az elméjét, Uram, ne hagyd, hogy maradék esze is elmenjen!

De Regina néni nem úgy tűnt, mint akiért fohászkozni kéne. Lábat lezseren lóbálva üldögélt a padlásfeljáró szélén és érdeklődve figyelt, hátha még előadja magát valami odalent. Elő is adta.

Az ajtó alatt és a gerendák között egyre vastagabb sugárban betörő víz ott kavargott már a konyha és a szoba minden zugában. Mindenféle tárgyak lebegtek és forogtak a vízben, cipők és papucsok, dobozok és harisnyák, egy seprű, néhány dunsztosüveg. Még egy egérfogó is előbukkant valahonnan, halfogás reményében tán. A szobában levő „ezüstkályha” elé parázsfogónak lerakott alumíniumtálca egyszerre hajóvá változott, körbeúsztta a szobát, majd újabb felfedezésekre vágyva

a konyha felé vette az irányt. Onnan viszont a vízzel félig telt bádogveder épp befelé tartott kicsit körülnézni, úgysem járt még odabent.

A szobaajtóban találkoztak össze. A vízzel ellepett küszöb előtt mindkettő megtorpant, gyanakodva méregették egymást. Két vándor, aki különböző irányból egyszerre érkezik egy pallóhoz. Átkelés előtt ki-ki számba veszi, miféle szerzet a másik, mire számíthat tőle. Az alumíniumtálca kisebb volt, de mozgékonyabb. A bádogveder lomhább, de tekintélyesebb. Lomhasága abból eredt, hogy félig volt vízzel, tekintélye abból, hogy a benne levő vízben ott csücsült a kolbászszerű fontos utas. Ha nem látszik is kívülről, a renomé valamiképpen átsugárzik a bádogon. Végül némi bizonytalankodás után, melynek során sajnálatos módon többször is összekoccantak, úriemberként ki-ki félreállt a másik útjából, udvariasan és kimérten megkerülték egymást, majd folytatták felderítőútjukat, egyik a szobában, másik a konyhában.

Regina néni a padlásfeljáróról, akár a Fennvaló, látott mindent és belelátott mindenbe. Néha kedve támadt lemászni a létrán, kézbe venni kicsit a dolgokat. Ne úszkáljon minden olyan összevissza, legyen végre valami rend. Késztetést érzett beavatkozni egyik-másik úszó tárgy haladási sebességébe, visszatartva vagy siettetve előrejutását, akár módosítani is az útirányán. Aztán mégis bölcsen letett erről, erőt vett magán és ülve maradt a padlásfeljáró szélén. Talán megérzett valamit a mesterséges beavatkozások otrombaságából a spontán történések sármjával szemben, esetleg sportszerűtlennek találta a deus ex machina-féle hozzámatatást. Vagy egyszerűen csak félt, hogy vizes lesz a hálóinge, netán vízbe fullad, mivel nem tud úszni.

Közben odakint teljesen kivilágosodott, látnivalók tekintetében Vilma néni sem szűkölködött odafent. Nem is értette, húga miért ragaszkodik annyira a benti himi-humi kis eseményekhez, mikor a nagy dolgok odakint történnek.

- Viszi a víz a téesz szénáját - tudósított fentről Vilma néni, hátha felkelti húga kíváncsiságát és végre kimászik a tetőre. - Egyik boglya úszik el a másik után. Valakik dolgoztak vele, hogy legyen, most jön a víz, s viszi.

- Nem áll jól a szövetkezet szénája - jött a rövid komment Regina néni részéről, de szándék nem mutatkozott a kimászásra.

Meglepőket mond néha, gondolta Vilma néni, vajon tudja-e mindig, mit beszél? De csak ennyit fűzött hozzá, téma lezárásaként:

- Most láthatja a téeszelnök, nincs Isten áldása a munkájukon.

Darabig csend volt, lehetett ezen meditatálni. Később az eltünedező szénaboglyák, meg hogy a várva várt mentőcsónak sehogy sem akar érkezni, arra indította Vilma nénit, hogy előhozakodjon kedvenc témájával:

- Mit ér az élet? Egyik nap vagyunk, másik nap nem vagyunk. Elfelejtetek, mintha nem is lettünk volna.

- Lábunk nyomát is elfújja a szél - bólogatott Regina néni a padlástérben. Ha szóba került az elmúlás, az elfújt lábnyom is elő szokott jönni. Most valahogy lemaradt, nem baj, ha szükség, ő szívesen sűg, kívülről tudja a szöveget. Nővére mindig svungba jött, ha a halál volt a téma, mindjárt következik a „fognak-e emlékezni”.

- Fognak-e emlékezni halálunk után ránk?! - szögezte neki a kérdést Vilma néni az elárasztott határnak. - Legalább azok, akik ismertek? Legalább addig, amíg a fejfánk áll? Vagy még el sem száradtak a koszorúk a síron, már elfelejt mindenki?!

- Miért nem kéne elfelejtsenek? - érdeklődött Regina néni. Örült, hogy eszébe jutott, már rég meg akarta kérdezni.

Vilma néni csak legyintett. Idegesítő, hogy az együgyű Regina néha fogós kérdést tesz fel, melyre nem lehet jól felelni, tán nincs is rá épkézláb válasz.

Regina néni nem szerette, ha emlegetik a halált. Mikor még kicsi volt, emlegették a mumust is, mégsem jött el soha. De mennyi rossz percet szerzett az emlegetése! A halál rafináltabb, sok fortélyt ismer, eljön rendesen. Jó néhány temetésen vett már részt, pedig nem szeretett temetésekre járni. De mit lehet tenni, ha a roskatag rokonok és ismerősök folyton beadják a kulcsot? Ha a mumust ki lehetett védeni, a halálra is kitalálhatnának már valamit. Részéről ő megoldotta a problémát, nem gondolt rá. Derűs napok után jön az esős idő, de minek tipródni azon, hogy egyszer majd zuhogni fog?

- Meglátja, jóra fordul minden, nemsokára megmentenek - szólt fel Regina néni a tetőnek. Javíthatatlan reménykedő volt, ügyesen tudott elképzelni kedves dolgokat is. - Az is lehet, maga a téeszelnök jön értünk motorcsónakkal. Beszélük, van neki.

Vilma néni újra elhült odafent. Ez a Regina zizzentebb, mint hitte, ébren álmodik! Még hogy a téeszelnök jön értük motorcsónakkal!

- Az baszik s harangozik! - közölte tömören a padlástérrel.

- Lófasz s hajnalfény! - replikázott rögtön Regina néni. Ha nővére ilyeneket mond, neki is van készleten néhány.

Még fiatalkorában szedi fel az emberlánya az efféléket, aztán kitartanak egy életen át. Nem túl eredetiek, de a célnak megfelelnek. Különben nem szoktak csúnyán beszélni. Csak ha egymás közt voltak, néha nem fogták vissza magukat, szabadon szárnyalt a szó.

- Ha tovább emelkedik a víz - mondta Vilma néni, hogy megfelelő irányba terelje húga figyelmét -, akkor nem érzük meg a holnapot. Összedől a ház vagy elsodorja a víz, mindegy, így is, úgy is vízbe fülünk. Inkább ezen gondolkozz!

Regina néni elgondolkozott. Milyen fáin vízijármű lenne a padlástérből, ha elragadná az ár. Két éve cserepeztették újra a tetőt, az eső ellen védve lennének. A padlás egyik sarkában egy nagy ládában néhány régi szőnyeg meg kopott nagykabát van eltéve, azokon alhatnának. Még egy füstölt csülök is lóg az egyik gerendáról, de kenyeret a kredencből, beföttet a kamrából kéne felhozni. Esetleg még két-három üveg bodzaszörp is kéne lenről, jutott eszébe, szerette a bodzaszörpöt. S máris indulhatnának! A padlásablakból integetnének a falustársaknak, később mindenkinek a kikötőkben, melyek előtt elhaladnak.

- Ha még emelkedik a víz, s leemeli a padlást a házról - mondta Regina néni merengve -, akkor mentőcsónak sem kell. Elhajózunk úgy, ahogy vagyunk. Gond nélkül úszik majd a padlás a vízen, fedett tutajként. Sokat kibír még, jól tartanak a gerendák. Hosszú utakat lehetne megtenni vele.

Vilma néni elképedve hallgatta. Miféle hosszú utakon jártatja titokban az eszét a húga? Vénységére kapott kedvet a világcsavargáshoz? De inkább nem mondott semmit. Ez a Regina, ez a Regina! Kicsit kolontos volt mindig, öregkorában sem nőtt be a feje lágya. (Istenem, világosítsd meg..., Uram, ne hagyj, hogy...) De hangosan csak ennyit mondott:

- A súly enné meg ezt a sok vizet!

- A ráksúly, hogy megenné! - pontosított Regina néni. Nem kijavítani akarta nővérét, csak finoman jelezni: ő is ismeri a szakszókincset, konstruktívan hozzá tud szólni a témához.

– A rágóráksúly, az, hogy megegye! – adta meg a végső formát Vilma néni. Mégsem lehet, hogy Regináé legyen az utolsó szó.

Regina néni figyelmét közben ismét az odalent zajló események kötötték le. A víz tovább emelkedett, már a hokedlik is úsztak benne. Oldalukra dőlve vagy lábukat égnék emelve, forgolódva kalimpáltak, mint akiket heves láz gyötör. Nagyrészt már a sparherd is vízben állt, szerencsére nem égett tűz benne. Regina néni tudta, jó, hogy nem ég a tűz, kicsit azért sajnálta is, micsoda spektakulum kerekedett volna belőle, ahogy a forró kályhában a parázs összezsap a vízzel!

Vilma néni rájött, hogy nem figyelnek rá. Regina megint talált valami ámuldozni valót. Itt a végveszély, talán pár perc még az élet, s akkor a húga mindenféle hülyeségen álmélkodik. Ő meg kucoroghat fent a tetőn magában, egyszül tartva a frontot.

– Mi a nyavalyán tudsz úgy meglepődni folyton?! – szólt le a padlástérbe. Húga nem hallotta, erősen bámult lefelé.

Regina néni egyszerűen szeretett csodálkozni, nincs annál jobb. Ha néha nehéznek érezte az életet, keresett valami csodálkozni valót, máris könnyebb lett minden. Ott van mindjárt az ablaküveg. Közönséges és rendkívüli mégis. Nem gáznemű, nem cseppfolyós, olyan szilárd, hogy karcolni lehet, mégis úgy átlátni rajta, mintha nem is lenne. Kell ennél különösebb? Regina néni sosem tudott betelni az ablaküvegekkel, imádott kinézni rajtuk. Többnyire meg is tapogatta őket, mint aki nem hisz a szemének. Most ablaküveg sem kell. Jött az árvíz, zűrös dolog csakugyan, de olyan attrakciókkal jár, hogy ámuldozni valók tekintetében nem panaszkodhat senki.

Regina néni már nem a vízben kerengő egyes dolgokat bámulta, hanem megbúvólva figyelt az egészre. Mintha lenne valamiféle titkos rendezőelv, mely szerint a tárgyak mozognak odalent. Mintha valamilyen nagy ösztánc ismeretlen koreográfiáját követnék bódultan. Nem arról van szó, hogy a gerendák közt betörő víz erre meg arra sodor dolgokat. Inkább arról, hogy mivel már nem akar változtatni az egyes tárgyak útvonalán, egyszerre tudja nézni mindnek a mozgását, így valami fontos átdereng. Mintha amellet, ami történik, párhuzamosan és észrevétlenül történne más is, és ez lenne a lényegesebb. Váratlanul kedve támadt halkan énekelni, de letett róla, tudta, nincs jó hangja.

Ott van viszont a diffúzor, jutott eszébe. Az mindenfélét közvetít: híreket, időjárás-jelentést, okosok beszélgetését, s zenét is, persze.

Milyen jó volna, ha most valami ideillő muzsika jönne ki belőle. A különleges helyzetre való tekintettel ezúttal talán a recsegős adó is tisztán szól. A víz már magasan áll a házban, az ő termete meg kicsi, de ha Vilma néni lejönne, a maga tekintélyes testalkatával baj nélkül át tudna gázolni a vízen, hogy bekapcsolja. Úgysem szereti, ha más piszkál hozzá.

- Zenélhetne most valami szépet a diffúzor - mondta Regina néni jó hangosan, hogy a tetőn is hallják.

- Buggyant vagy te, Regina! - jött fentről a válasz. - Nem látod, milyen bajban vagyunk? Pont ilyenkor jut eszedbe a zene? - Vilma néni kicsit várt, majd nem minden gúny nélkül folytatta: - Ha túléljük az árvizet, elmegyünk egy helyre, ahol reggelig húzathatod füledbe a nótákat.

- Miért kell ahhoz elmenni hazulról? - kérdezte Regina néni csalódottan. Látta már, Vilma néni nem fog alászállni a felsőbb régiókból, hogy muzsikára bírja a diffúzort. - Ha itthon hallgatunk zenét, akkor itten is vagyunk meg máshol is vagyunk. Ha nagyon jó a zene, akkor leginkább sehol, az a legjobb.

Vilma néni erre megint nem tudott mit mondani, nem is erőltette, úgyis csak lovat adna a húga alá. (Regina néni lóháton, amint átnyargal a színen, Regina néni a lovát ugratja.) Egyszerre előntötte az önsajnálattal. Mindig mindenhol neki kell helytállnia, nem számíthat segítségre, még köszönetre sem. Gondban lett volna a felsorolással, mikor, hol állt helyt, de mélyen meg volt győződve, hogy így van. Ha veszedelem jön, ő áll fent a vártán, ő dacol a vésszel, mint várkapitány a bástyafokon.

Elszontyolodva hallgatott Regina néni is. Mondhat ő akármit, nővére leszólja úgyis. Miért kifogásolja a muzsikát? Nem azért van-e a zene, hogy mellékesek legyenek a gondok, szebbek az ünnepek? Regina néninek néha csodálkoznia kellett saját nővérén is. Szeret dirigálni, kézben tartani a dolgokat, pedig senki sem kérte rá. De Vilma néninek akkor jó, ha mások felett forgolódhat, olyan, mint szélkakas a torony tetején. Okosnak okos, a hét osztályt kis híján kijárta, még románul is tud egy keveset, sokszor mégsem ért semmit. Vagyis a legegyszerűbb dolgokat nem érti, az olyan egyszerűeket, melyeket meg sem kell érteni, annyira egyszerűek. Ha például váratlanul finom zene hallatszik

úszkáló tárgyakkól, illik hasonlóval viszonzni. Jobb híján üzembe helyezni a diffúzort.

Regina néni mindig tiszteletteljes gyanakvással gondolt a tudásra. Elismerte, elég sok minden van a világon. De azért nem olyan sok, hogy két-három perc alatt ne lehetne számba venni mindent. Tulajdonképpen egyszerű a világ, csak a fontoskodók tesznek úgy, mintha bonyolult lenne. Volt egy homályos sejtése: lehet akárhány osztálya valakinek, valódi tudása szerint úgyis csak négy osztálya van mindenkinek. Na jó, van, akinek hét, azt sem járta ki egészen. De ezekkel a majdnem hetesekkel sohasem szabad vitatkozni.

- Összeroskadt a Benedekék háza! - kiabált Vilma néni a tetőről. - Nem esett szét, csak megroggyant. Benedekék még mindig a tetőn ülnek, csak közelebb a vízhez.

Vilma néni, bár megrémült, fel is villanyozódott saját előrelátó képességétől. Ő megmondta, ő jó előre szólt! A növekvő víz megomlaszt mindent, ha nem jön mentőcsapat, vízbe fúl mindenki. Tessék, már el is kezdődött! Húga most láthatja, neki volt igaza, ideje észhez térjen és kimásson a tetőre.

Regina néni a padlásfeljáró szélén ülve, most először gondolt úgy az áradatra, mint amitől félni kell. Eddig inkább valami muris jelenségnek látta, ami meghökkentő dolgokat művel a tárgyakkal és kellemes izgalmat lop eseménytelen életükbe. De lenézve a konyhába, be kellett látnia, csakugyan rázós a helyzet. A víz egyre emelkedik, már a negyedik létrafokot is ellepte, és buzgón tart az ötödik felé. Regina néninek az volt az érzése, hogy a létrán mászik felfelé. Szigorúan és szúrósan nézte, s egyre csak nézte, de a víz nem zavartatta magát, nem voltak gátlásai, fesztelenül emelkedett tovább. Már-már elérte a diffúzort a falon, amikor Regina néni, amint az végszükségben történni szokott, hirtelen megvilágosodott, egyszerre bevillant neki, mit is kell tennie: gyorsan felhúzta a létrát.

Az ár emelkedése szinte azonnal abbamaradt. Kis idő múlva pedig látványosan apadni kezdett a víz. Regina néni megilletődve ült a padlásfeljáró szélén, kicsit megrettenve magától. Nem gondolta volna, hogy ekkora hatalma van. Pár nap múlva ugyan hallott valamit emlegetni arról, hogy valakik több helyen átvágták a töltést, ne nőjön tovább az ár, tudjon lefolyni a víz, de hát mindig annyifélet beszélnek a faluban, az ember esze meg is zavarodna, ha komolyan venne

mindent. Saját kezével csinálta, amit csinált, látta, amit látott, mondjon, ki mit akar, ő tudja, amit tud.

Később, miután mindketten lekászálódtak a létrán, kárfelmérés céljából körülnéztek a házban. Partra vetett hajótöröttekként heverték a tárgyak mindenfelé, egyik erre, másik arra, melyik hol ért földet. Finom iszapréteg lepett be mindent, mintha az idő így akarna fátylat borítani a történetekre.

- Örökké csak a gond - mondta Vilma néni -, de a ház áll.

- Nem történt nagyobb baj - mondta Regina néni is -, csak le kell majd törölni mindenről a szutykot.

Kicsit csend volt, át kellett gondolni a dolgokat. Aztán Vilma néni rákezdte. Regina néni már várta, s kontrázott:

- Nem baj, csak háború ne legyen.

- Örüljünk, hogy lyuk van a fenekünkön.

- S főleg, hogy szelel.

- Fő, hogy egészség legyen.

- A többi megjön magától.

Olyan volt, mint egy mantra, időnként felmondták. Hitték-e tényleg, talán ők sem tudták. De valamivel jobban érezték magukat tőle.

Később kimentek az udvarra. Vilma néni hangosan számba vette a kinti veszteségeket. Itt ez sérült meg, ott az dőlt össze, mit kell tenni, hogy újra szuperáljanak. Regina néni erre már nem figyelt. Gondolatban vissza-visszatért az elmúlt órák fura látványosságaihoz. Kár, hogy olyan hamar véget ért az egész. Tarthatott volna kicsit még ez az állapot, amikor egyszerre úgy megváltozott minden, mintha egy másik valóságba került volna. Különleges mementóként igyekezett felidézni, mi volt a legfurcsább, mi volt a csúc:

- Látnia kellett volna, hogyan riszálta magát a veder! - mondta Regina néni csillogó szemekkel. - S milyen önfeledten, milyen tündérien himbálózott benne a kaki!

- A vedret hátra kell vinni az árnyékszékre - mondta Vilma néni fagyosan. Nehogy már a Regináé legyen az utolsó szó. Nehogy már a szaros veder legyen a téma. - Neki kell fogni takarítani, rendet rakni, tapasztani, meszelni, mosni!

Magyary Ágnes

TEST

I.

Meghalt. Biztosan. Látták a lelkét galamb formájában felszállni. Az egész falu. Sőt! Két falu. Hívták a plébánost: mondja ki ő az utolsó szót. A plébános minden tekintetben a legilletékesebb volt élet és halál kérdéseiben. Egy évet járt orvosi egyetemre a szeminárium előtt. Tehát ott állt a két falu lakossága és várták, hogy Isten szolgája nyilatkozzon. De ő hallgatott.

Nehéz bármit is mondani ilyen helyzetben – gondolta Veronika, aki hosszasan nézett a tiszta ég felé elröppenő galamb után, ahogy egyre kisebb és kisebb lett, majd eltűnt a végtelen kékségben. A halál már csak ilyen – szötte tovább a gondolatait, mindenkibe belefojtja a szót. Az erőszakos halál meg még inkább.

A testet a gyerekek találták meg a két falu határában lévő kukoricásban. Valaki a friss termés háncsából keresztet font és az elhunyt mellkasára tette. A gyerekek megesküdték, hogy nem ők voltak. Hittek nekik. A kukorica letaposva, mintha valakik dulakodtak volna. Az elhunyt ruhája is erről tanúskodott. Tanácstalanul nézték a pusztítás nyomait. A plébános is. Sem az orvosi egyetemen, sem a szemináriumban nem készítik fel kellőképpen a hallgatókat arra: az ember mindennél szennyesebb lelke e világ elpusztítására tör.

Néhány öregasszony már a rózsafüzért morzsolta, mások – főleg a fiatalabbak – csendben sírdogáltak. A plébános nem tudta levenni tekintetét a *corpusról*. Pont ez hiányzott innen, nincs már így is eléggé meggyűlvé a bajunk! Veronika értette Isten szolgájának tusakodását. Legutóbb, amikor a hatósághoz kellett fordulniuk, bezárták három hónapra a templomot, és minden huszonöt és negyvenöt év közötti férfit elhurcoltak, akiknek aztán csak egy része jött vissza évek múlva. Sosem beszéltek arról, hogy hol voltak, vagy hogy mi történt velük. Pedig akkor csak az volt a gondjuk: majdnem éhen haltak. A termés rossz volt, kifogytak mindenből. Ezért kértek segítséget. Aztán soha többet, inkább éheztek!

A férfiak kérdően néztek a plébánosra, aki tudta, nincs menekvés: cselekedni kell.

- Jó lenne - mondta -, ha ez köztünk maradna.

A két falu egy emberként bólogatott.

- A testet - folytatta mélyről felszakadó sóhajjal - illő módon elsiratjuk, a végtisztességet megadjuk.

Így aztán eltemették Veronikát a kukoricaháncsból font keresztrel együtt.

II.

Az élet sosem egyszerű - ez nem is szorul magyarázatra. De hogy a halál sem, az már igen! A temetés után mindenki megpróbált úgy tenni, mintha semmi sem történt volna. Azt nem lehetne állítani, hogy az események után minden tekintetben felhőtlenül boldogan éltek volna. De éltek. És ez volt a legfontosabb.

Aztán egy nap értesítést kaptak a városból, amely mindkét falu életét teljesen felkavarta.

Az értesítés tulajdonképpen Veronikának jött. A borítékot egyenesen a plébániára vitték. Felbontatlanul. Senkinek sem akaródzott kinyitni a küldeményt. Erre van Isten szolgálója: a kellemetlen dolgok kimondására és a vigasz azonnali megfogalmazására. A két falu a templomba gyűlt össze. A plébános meg a sekrestyében bújt el. Semmi kedve nem volt előjönni. Inkább vedelni kezdte a misebort. Igazságtalanság - gondolta. Ki ő? Talán Isten? Csodát ő nem tud tenni. Márpedig itt csak az segíthet.

A hívek nyugtalanul fészkelődtek a padokban. Az öregasszonyok Mária-himnuszokat énekeltek. A plébános meg azt gondolta, hogy a levelet felbontatlanul elviszik egy távoli faluba, ott bedobják a kukoricásba és aztán mindent a postára fognak. Így őket nem érheti baj. Igazán nem tehetnek róla, ha a közszolgáltatások hanyagul működnek és még egy postai küldeményt sem tudnak megfelelően kikézbésíteni.

A férfiak egyre türelmetlenebbül sugdostak, amikor nyílt a templomajtó. Mindenki megdermedt. Ugyanis mindannyian ott voltak hiánytalanul. Az öregasszonyok abbahagyták az éneklést, a férfiak a sugdosást, a plébános a vedelést. Senki sem mert hátrafordulni. Egy emberként kezdték el a *Hiszekegyet* mondani.

A plébános megértette: a hatóságnak látnia kell, itt csak a szokásos szertartás folyik. Azonnal felkapkodta magára a miseruháját, és rohant. Majd, amikor meglátta, hogy ki lépett be, rájött, látomása van. Annyi év imádkozás, az Írás elmélyült tanulmányozása ellenére sosem jelent meg neki soha semmi. Már a szemináriumban is minden tökfilkónak Mária-jelenése volt, és ő, aki éjszakákat töltött egyedül a kápolnában, hogy végre ő is részese lehessen ennek a csodának, egyetlen dolgot ért el csupán: krónikus kialvatlanságban szenvedett, mert a jéghideg kápolnában való szunyókálás nem számít pihenésnek.

Ezúttal sem volt szerencséje. Nem Mária jelent meg neki. Veronika állt a templomajtóban.

III.

Azaz Veronika szelleme, mivel a lányt illő módon eltemették a két falu jelenlétében, asszonyi könnyek tengerében, húszkilométeresre kanyarított gyászbeszéddel, az égre kunkorodó énekekkel. Annyi virágot hordtak a sírra, hogy szinte kiguvadt a temetőkertből. A temetést követő éjszaka vihar kerekedett és virágeseő borította be a két falut és a két falu határát. Ezek után Veronika – azaz szellemének – megjelenése pimaszság volt. Szemenszedett pofátlanság. Vérlázító merészség, sulyok elvetéssel, elszaladt lovakkal, nagymellényes vérszemek kapásával, a dicsőség fejbe szállásával.

Ilyen szorult helyzetben csakis a teológiához és egyházi szerzőkhöz lehet nyúlni. A plébános emlékei szerint az Ószövetség határozott szigorral tiltja, hogy bárki kapatosan lépjen be a Szentélybe. Ilyesmiből akkoriban hatalmas galibák támadtak. Az Ószövetségben a galibák égő tüzes kemencékben kezdődnek, megelevenedő csontokkal folytatódnak, majd mindenféle szörnyek érkezésével tetőznek. Az ügy menthetetlen volt, hiszen Isten szolgája igencsak felöntött a garatra és ott állt az Úr és Veronika színe előtt. Egy kicsit ugyan reménykedett, hogy ez a józan jelenlét a Szentélyben szabály csak a zsidókra érvényes, de csak áltatta magát. Ebből is látszik: az alkohol nem megoldás, csak további bonyodalmak okozója. Viszont némi vigasztalást is nyert régi olvasmányélményeinek felelevenítéséből, hiszen hol voltak még a tüzes kemencétől és egyéb ószövetségi csapásoktól.

Tulajdonképpen – morfondírozott a plébános – nem olyan rossz a helyzet, csak egész egyszerűen nem kell tudomást venni a valóság

ingatag vonatkozásairól. Tehát mindenki úgy tett, mintha Veronika szelleme nem tért volna vissza. Megtartották a misét és hazamentek lefeküdni. Mert tulajdonképpen nem történt semmi. Szelleme nem létezik. A plébános ugyan egy kicsit többet iszik a kelleténél, a falu népe ijedősebb, mint a frissen kikelt naposcsibék, de oda se neki. Nincs olyan galiba, amit félvállról véve nem lehetne arrébb rugdosni.

IV.

A taktika tehát az volt, hogy nem beszélnek róla, és ha bárhol felbukkana a szellem, úgy tesznek, mintha nem látnák. Remek kis elképzelésnek indult. Aztán a falu lassan megbolondult. Mert Veronika szelleme apokalipszisként csapott le és lassú mozdulatokkal rombolta le a két falu sziklaszilárd alapokra épített önazonosságát. Ilyen szilaj és elvetemült szellemet még nem láttak. Igaz, másmilyen sem. Veronika mindig szerényen öltözködött és viselkedett. Hosszú fekete haját feszes kontyba kötötte. Magasnyakú blúzokat hordott, többnyire valami semlegesebb színűt. Az utcán apró sietős léptekkel jött-ment, a templomba vagy ki a határba az aktuális mezei munkák miatt. A szembejövőknek szemlesütve köszöngetett. Az asszonyokkal sosem pletykálgodott, a falu hírvivőit messzire elkerülte. A bálókba nem járt, táncolni nem szeretett és mindenkinek azt mondta: nem akar férjhez menni, apáca szeretne lenni. Más szavakkal: a halvérű és szürkeégér Veronika nem sok vizet zavart.

Ezzel szemben a szellem mintha Veronika görbe tükre lett volna. És ennek egyáltalán nem örültek a falubeliek. Nem elég, hogy meghalt, de most még visszajár kísérteni is. És még hogy jár vissza?! Kibontott hajjal, lenge, mindent megmutató öltözetben, lóugrásokban nyargalt végig az utcán kurjongatva és énekelve, mint aki megrészegült az elmúlással járó sok hercehurcától. Természetesen rémes kappanhangon kurjongatott, megszegyenítve a veterán alkoholistákat, akik jobbára éjfél után az utca és az éjszaka csendjét teleordibálva botorkáltak haza.

Amikor énekelt, az sem volt sokkal jobb. A néhai Veronika angyali énekhangon zengedezte a *Kyrie eleisont* a templomban; a visszajáró lélek azonban borzalmas fülcsavaró dallamokat kornyikált úgy, hogy a baromfi minden udvaron megvadult, a tehenek teje elapadt és a lovak idegesen prűszköltek. Az emberek nem mertek kilépni a kapun, éjszaka

nem lehetett aludni. De persze a bezárkózás sem segített, mert ha az utcákon mindenhol ott lábatlankodott, akkor a háztartásokban is állandóan beleütötte az orrát az életükbe Veronika szelleme.

Hajnalban, az állatok etetésekor a szénából ugrott ki, a gazda majd beleesett a saját villájába ijedtében. Reggelinél az asztalok alatt mászkált és nyalogatta a bokájukat, de a falu önfegyelmet tanúsítva úgy tett, mintha nem történe semmi. A napközben megrakott boglyákat nevetve döntötte le, majd önfeledten hempergett a szétszóródó szénában.

Ebédnél eleinte minden gyanúsán nyugodt volt. Nem hallatszott be sehonnan a rémes kornyikálás, sehol nem csapkodták az ajtókat vagy a zsalugátereket, ezért kissé megkönnyebbülten kavargatták a levest, amikor hirtelen a kanál mögül a szellem bukkant elő széles mosollyal az arcán, és a következő percben már ugrott is és suttyant be a csodálkozva szélesre nyílt szájakon, mint szilvapálinka dermedt téli reggeleken. A visszajáró lélek vidáman csúszkált fel és alá a nyelőcső és a garat között, mintha csak élményparkban lenne, majd kényelmesen berendezkedett a torokban, amely állandó krahácsolásra ingerelte a két falu lakóit.

De ez még mindig sokkal jobb volt, mint amikor nyugodt kanalazgatásukat irtózatos harangzúgás zavarta meg. Kapát, vedret, kaszát elő – és futottak: hol a tűz, vagy ki támadta meg őket? De csak a szellem hintázott a harangkötélen. Úgy lengedezett ott, mint érett körte szeptember elején, az ág hegyén. És ha már elkezdte, órákon keresztül zúgatta a harangot. Minél jobban felzargathatta a falut, annál jobban érezte magát. Éjszaka bebújt az ágyakba, vagy a szekrényekből dobálta ki a ruhákat, összetörte a poharakat, amelyeket csak ünnepnapokon vettek elő. Az állatokat kiengedte az istállóból.

A két falu idegrendszerre egyberándulva pulzált a Purgatórium szélesre tárt ajtajában. A Sátán valahonnan mélyről vérfagyasztó hangon nevetett.

V.

A határban gyűltek össze, mert a szellem megint harangozó kedvében volt, és egymás szavát sem értették a templomban. Mindenki kialvatlanul kóválygott, a mezei munkával nem haladtak, az állatokat már be sem zárták, hanem hagyták, hogy tehének, lovak, kecskék a legelőkön

csatangoljanak. A termés a fákon rohad, a konyhakertet a baromfi lézsmálta.

- Ez nem mehet így tovább - okvetetlenkedett Bészabó, aki egy gyermekkori betegsége révén eljutott valami fővárosba (nem voltak biztosak, melyikbe, mert a szájhagyomány szerint nekik nem volt se városuk, se országuk, következésképpen fővárosuk sem lehetett), és ezért ő már iskolázott embernek tartotta magát. Ilyen szavakkal dobálózott, mint tarthatatlan, kikérem magamnak, idegösszeroppanás és élveboncolás. Egyszóval hetet-havat összehordott. Amikor a szócséplésben a kéjgyilkossághoz és a hatóság emlegetéséig jutott, a két falu egy emberként morajlani kezdett. Bészabó elhallgatott. Majd lágyabb húrokat kezdett el pengetni.

- A baj az lehet, hogy nem ástuk elég mélyre - mondta -, ilyen kényes eseteknél nem elég a szokásos két méter.

Nem lelkesedtek túlságosan a gondolatért, hogy újratemessék Veronikát, hiába bizonygatta Bészabó, hogy márpedig nem lesz itt egy perc békességük sem, amíg a szellem lelke megnyugvást nem talál, a két falu kötötte az ebet a karóhoz: akit egyszer földbe tettek, azt ők onnan ki nem veszik, mert az Isten ellen való véték lenne.

- Hacsak! - mondták az emberek.

- Hacsak? - vonta fel a szemöldökét Bészabó.

Hacsak, magyarázták az emberek, nem jelennének meg Jézus urunk szenvedésének stigmái Veronika romlandó testén, és erről az egyházmegyének csak úgy lehetne bizonyosságot szereznie, ha kiföldelnék az elhunytat. Az már teljesen más tézta lenne. Az már nem lenne sírgyalázás, mert a túlvilággal nem lehet ujjat húzni. Csak a püspöknek.

VI.

A plébános ment el személyesen a püspökhöz: hogy csoda történt, Veronikát szentté kell avatni. Ugyanis úgy okoskodott a falu, ezzel a tisztességgel a szellem is meg fog végre nyugodni, ha már apáca akart lenni, lehet-e szebb lezárása földi életének, mint hogy szentté avatják. Ettől a kísértet is szépen lecsendesedik, és minden visszaáll a régi kerékvágásba. A hatóságról már nem is beszélve, mert ha a püspökség is belekeveredik a dologba, akkor ők sem mernek majd akadékoskodni, hogy mi történt itt.

A plébános hosszasan ecsetelte Veronika kiválóságait a szigorú tekintetű püspöknek, aki egykor szemináriumi társa volt – már akkor is nagy stréber, mindent könnyedén bebiflázott, mélységesen bigott és vaskalapos. Veronika – magyarázta nagy átéléssel a plébános – reggeltől estig a templomban imádkozott, a szegényeket, betegeket segítette és olyannyira szentéletű volt, hogy megjelent neki Mária.

– A Szűzanya? – kapta fel a tekintetét a karót nyelt egyházi vezető.

A plébános ájtatos tekintettel bólogatott.

– És vannak szemtanúink? – érdeklődött a püspök.

– Természetesen – mondta istenszolgája –, két falura való.

VII.

A püspök titkárostul utazott a faluba, szívében kétségekkel. Kissé hitetlenkedett. Nem éppen a legjobb emlékei voltak a plébánosáról. Mindig is felelőtlen és duhaj alaknak tartotta. Megbízhatatlannak és kótyagosnak. Érthetetlen volt, mit keres a szemináriumban. A püspök már akkor úgy gondolta, teljesen alkalmatlan a papi szolgálatra, de falura jó lesz.

A történet a Mária-jelenésről és a stigmákról meglehetősen hagymázos népi kalendáriumokba illő képzelgés volt, de mi tagadás, azért jól jött volna valamilyen helyre kis csoda vagy alkalmas szent az egyházmegyének, mert bizony ők ott voltak katolikusok, ahol ez mindenkinek szúrta a szemét – sok kellemetlenségük is adódott emiatt –, de közben az egyháznak és a pápának úgy kellett, mint egy falat kenyér, mert múzeumba illő volt a puszta létezésük.

Ebben a kényes politikai helyzetben nehéz volt elmanőverezni kicsiny közösségüket úgy, hogy ne tartotta volna mindenki árulóknak az előjárókat és janicsároknak a papokat – persze különcök mindig akadtak, mint a plébános, akinek most a kétes falujába utazott a püspök, hogy személyesen szemlélje meg a még kétesebb csodát.

Az asszonyok két napig súrolták a padlót, rázták ki a szőnyegeket, tologatták át a bútorokat, pucolták az ablakokat, mosták a függönyöket, keményítették az ágyneműt és sütötték a húsokat, hogy előjárójuk semmiben sem szenvedjen hiányt. A plébános körültekintően okosította ki a két falu lakóit, milyen válaszokat kell adni a kérdésekre, ha azt akarják, hogy végül csak kiássák Veronikát. Bészabó megjegyezte ugyan, hogy a püspök nem ostoba és át fog látni a szitán, de őt

letorkolták. Mert bármilyen szitán néz is át az ember, a túloldalon bizony rendőrséget, nyomozást és egyéb rondaságokat látna, és azt még a püspök sem akarja.

A püspök tehát méltóságteljes mosollyal és a titkárával érkezett meg. Kegyesen osztogatta az áldást, hagyta, hogy az emberek kezet csókoljanak, és ájtatos hangon misézett a templomban. Szertartásosan ette meg a sült húsokat, majd nyugodni tért a pompásan kikeményített vetett ágyba. Ekkor jött a szellem.

VIII.

A kísértet nem ismert sem embert, sem Istent, és neki aztán a püspök sem sokat jelentett, így aztán se szó, se beszéd, bebújt mellé az ágyba. Az egyházi előljáró – akinek sejtelme sem volt a hazajáró lélek garázdálkodásairól – úgy meglepődött, hogy szinte kiesett a dunyha alól. Az orcátlan szellem további bajok elkerülése végett ráült a püspökre. Az mukkanni sem mert.

IX.

Nehéz szavakat találni arra, hogy mi zajlott le a kísértet és a püspök között, ezért meg sem próbálkozom vele. Annyi bizonyos: kiásták Veronikát, megállapításra került a csoda, majd újra eltemették – most már sokkal mélyebbre, erről a falu gondoskodott.

Vége békességre letek.

Ugyan valaki mindennap kukoricaháncsból font keresztet tett a sírra, de más szokatlan dolog nem történt.

Egy kis idő elteltével azonban gyereksírás tört fel. A sír mélyéről.

Ádám Szilamér
NÉHÁNY VÁLTOZÁS

Mióta ennyien járnak ide, még a levegő is más. Péntek délben érkezik az első. Majd néhány óra kihagyással még egy, majd még egy, majd egyre sűrűbben egyre többen, van, hogy egyszerre egy egész raj SUV, hobbytepjáró, vagy hétszemélyes családi autó, egész este hétig. Aztán meg csak a zene és a piás ordítózások néhány udvarról.

Már cirkusz is volt az egészből. Pistieké élvezték, hogy ekkora a forgalom, aztán ki is használták. Egyik pénteken a bevezető út melletti bokrokban bújtak meg, és ahogy az autók elhagyták a falutáblát, kis kavicsok tucatjai fogadták őket. Tettes nem volt, senki nem köpött. Aztán elvették mindenkitől a parittyát, még azoktól is, akik aznap a faluban sem voltak. Pedig alig karcoltak meg egy-két autót. Ha kényeskedsz, ne gyere falura, és kész. Végül jöttek, győzködtek, hogy csináljak nekik új parittyát. Nekem van jó anyagom hozzá. Aztán karbidot is próbáltak kikönyörögni. És akkor mondták el, hogy szerintük ezek itt valami titkos labort építenek, vagy mit, és az iskola is csak fedősztori, másképp miért költöznének ezek ide, míg eddig csak mindenki elment innen? Végül megsértődtek, hogy biztos már az én agyamat is kimosták.

Azzal, hogy én városra kerültem, többnyire megszakadt Pistiékkal a barátság. Valahogy mindig ez van, aki elmegy, az mintha áruló lenne, aki pedig visszajön, azt már le se szarják. Most öt-nyolcat is ígérnek, hogy a sok városinak legyen iskola, és akkor kevesebben fognak elmenni. Én pedig szívhatom a fogam, hogy nem születtem pár évvel később. Hogy az én osztályomból is mindenki bentlakásosba ment rajtam kívül. Hogy csak én kell mindennap buszozzak. Hogy már az sincs, akivel barátkozzak itthon.

Megint hasít a fejem. Pár hónapja kezdődött a fényekkel, aurákat láttam az emberek és a tárgyak között. Mintha egy rövid ideig belelátnék az emberekbe. Aztán lassan összeomlik az egész, vibrálni kezdenek a színes kis foltok. Ezután jön a fájdalom. Néha az egész

testemben érzem. És valami leírhatatlan nyomorúságot érzek, mint amikor a nyári melegben hágóra macskák tetemei mellett tekersz el. Igazából az első ilyen már egy pár éve történt, de mostanában egyre sűrűbben van.

A falu bejáratánál lévő dombról látszik mind a hat építkezés. Ez pedig mindennek ellentmond. Tanuljuk a városiasodást, és tőlünk is eddig mind csak elmentek, aztán most meg ez van.

Az aszfalt tehet mindenről. Nézem, és csak zsibbad a fejem. Nézem az építkezést és robbanok szét. Reggel felkelek, és vágnak és fúrnak és csörömpölnek. Este hazajövök, és vágnak és fúrnak és csörömpölnek. És jönnek a kamionok, és elütik az állatokat. Már nincs kutyám, se macskám. A széles aszfalton már nincs idő megállni egy tyúknak. Nézem az aszfaltba épült tollakat, és hallgatom az építkezés zaját, és szétrobban a fejem. Aztán felmegyek az erdőbe olvasni, hogy lenyugodjak.

Azt mondták, lesz könyvtár is az iskola mellett, így legalább a hazacipelt könyvek súlyától megszabadulok. És ha jobban belegondolok, valami hozadéka csak van, a suliba is gyorsabban beérek, és kicserélték a vezetékeket, van most már gyors internet is. Anyu mondta, hogy ezek külön kérték az internetkábelt, mert a műholdas nem elég gyors nekik a munkához. Mióta divat lett a home office, már kiköltözhetnek falura. El a zajos városból.

Valami ünnep van, soha nem tudom megjegyezni, hogy éppen melyik. Az építkezések a focipályával kezdődtek meg leghamarabb, rögtön az aszfaltozás után. Van egy nagy pálya, a füves, meg egy kisebb mellette, a műfüves. Oda mi nem szabad menjünk, mert az ki van adva minden délután a városiaknak. A nagyon meg futhatunk a labda után, ha egyáltalán a gondnok nem kerget le róla, túl nagy a kapu, és a hálót is csak a meccsre teszik fel rá. Csak tudnám, minek ez a nagy felhajtás egy falusi pályára. Nem egy Real Madrid játszik itt. Mióta van új internet, végre tudom nézni a rendes meccseket, nem csak ezeket a falusiakat. Máshol sem jobb, az iskola udvarán most homok van, meg kavics, meg cement, a főút már túl forgalmas, a mi utcánk túl gödrös, a többi utca meg mind lejt valamerre. Marad a mező, ahol vagy túl nagy a fű, vagy túl göröngyös a talaj, úgyhogy már egy jó ideje csak hébe-hóba focizunk, ha nincs itthon a gondnok, a füvesen.

Már mindenki kint van a focipályán. Oda jön ki a pap, kihozza a keresztet, meg valami oltárt is csinálnak, aztán mellette már rotyog is a tokány a *Halleluja* alatt. Előbb a mise, majd a meccs, majd a kaja. Két év múlva már én is bekerülhetek a nagycsapatba.

Ezen a májusi ünnepen mindig a szomszéd falu cigánycsapata a vendég. Innen oda nem csináltak aszfaltot, azt mondták, nem lehet az erdőn keresztül, és hogy amúgy sem kell *nekik*. Marad a kerülő út, amin több óra a városig. De apu szerint pár év és teljesen kiürül az a falu is.

A legtöbben szekérrel jönnek át, azok jobban bírják az ócska utat. Mióta egyre több városi kerül be a csapatba, mindig kikapunk a cigánycsapatától. Mindenkit lefutnak, főleg az újakat, azok nincsenek a falusi tempóhoz szokva. Cseleznek meg taktikáznak, de az nem ér itt semmit. De nem értik, hogy ez nem a Real Madrid, ha sokat simogatod a labdát, egy-kettőre fel leszél rúgva. Na, mindegy, majd, ha én leszek a cséká, rendbe szedem a csapatot, lesz összhang, és addigra talán futni is megtanulnak.

A dombon tűrhetőbb a hangzavar. Valahogy eltompul a hang idáig. Nézem Pistiéket, ahogy azzal a városi gyerekekkel játszanak. Gellért vagy ki. Ez beadta nekik, hogy nem tudom, mekkora nagy kapus, egy városi ifi csapatban, aztán Pistiek oda vannak tőle. Aztán mikor játszottunk, semmit nem védett, és azzal jött, hogy a szerződésében benne van, hogy nem játszhat akárhol, és itt nem jó a föld, hogy vetődjön, mert lesérül, meg még miket mondott. Pistiek meg bólogatnak jó nagyokat, épp a nyáluk nem folyik el. De én átlátok a városiakon. Most látom az auráját, sötét, felkészülök a fájdalomra. Mikor kiröhögtem a meséjét, megkaptam, hogy irigy vagyok.

Ma sehol nem építkeznek, csak az emberek hangoskodnak. Máskor vásárnaponként is van egy-két hely, ahol dörömbölnek.

Nem tudom, mit akartam. A fejem nem csillapodott. Most egyszerre látom a színeket és egyszerre érzem a fájdalmat. Pedig az erdő szélén már egészen csend van. Nézem, ahogy a domb alján szétpakolják az oltárteret. Nézem Pistiéket, ahogy istenítik ezt csávót.

Aztán jött az álom is egy idő után. A fájdalom utáni sötétségben. Kisgyerek vagyok, anyuval egy zsúfolt buszon utazunk. Az iskolabusz

az, de tele van mindenféle emberrel, táskákkal, bőröndökkel, fogom anyu kezét, de nem látom, mert kettőnk közt is összepréselődött emberek állnak. Nincs levegő, a táskámban túl sok a könyv, alig várom, hogy leszálljunk. A faluba érkezünk meg, látom a házunkat, de valahogy mégis teljesíthetetlennek tűnik a táv. Minden szürke, mintha hó hullana, de annál sokkal szürkébb, hamu. Annak ellenére, hogy nappal van, egészen sötét minden. A felhők alacsonyan vannak, és érzem magamban a nyomást, ahogy zsugorodom össze a súlyuk alatt. A táskás, bőröndös emberek szétszóródnak, a csomagokat bedobják az ablakon, és sokan felmásznak a tetőkre. Érzem, hogy mindez nem helyénvaló, de az álom tudatlansága elnyomja az abszurditást. Anyu csak húz, én kissé le vagyok maradva tőle, kívülről úgy tűnhetünk, mint egy ideges anya, aki vonszolja a hisztis gyereket. De ez nem igaz. Már majdnem a házunknál vagyunk, lábatlan kéregető előtt megyünk el. Meg akarok állni, de anyu elhúz. A nyomás csak növekszik, nézem a bácsit, és várom, hogy mikor szakad ránk az ég. A bácsi hallgat, anyu siet, én hallgatok, mindenhol csend van, és helyén van minden. Persze, mert az én fejemben van az egész. A hamu mindent beterít, az egész kép egyre szürkébb, és a pillanatban, amikor már leszakadna az egész, és a nyomás parányivá nyomna össze, felébredek. Hányingerelem van, szédülök, és azt érzem, hogy szétrobban a fejem, hogy elfogy a levegő.

Mama azt mondta, hogy legközelebb adjak pénzt egy kéregetőnek, és akkor abbamarad. Kiröhögtem, és megmondtam, hogy nem érdekelnek a babonák. Az orvos meg azt mondta, hogy migrén, de a gyógyszereitől sem csillapodott. Aztán az álom visszatért, ugyanaz a szürkeség és nyomás, ugyanaz a bácsi és a rosszullet. Aztán a fejem szét akar robbanni az álom nélkül is. A faluban nincs kéregető. Igazából az egész városban sem láttam soha.

Eszembe jutott, hogy miért jöttem ki, anyuékat kerestem, ma még nem láttam őket. Mióta van az aszfalt, azóta apu is hazaköltözött. Igaz, neki nincs home office, kőműves volt külföldön, de most itt is van munka, gazdagéknak épít. Ha egyszer megírom a falu történetét, lesz egy fejezetcím az *Aszfaltforradalom* címen, annyi minden megváltozott attól a tíz kilométer sima, fekete csíktól. Anyu is azóta a falunak dolgozik, a polgármester mellett. Ő intéz mindent, pályáz, meg ilyenek.

Azt mondja, a polgármester nem odavaló, és hogy következőkor ő is akar indulni a választásokon. Akkor majd mi is építkezünk. Most ilyenkor anyu vagy a városba kellett bemenjen, vagy a faluházán készíti elő az esti programot, valami történelmi előadás lesz az iskola udvarán talált pénzérmékről meg csontokról. Apu pedig biztos tesz-vesz, intézkedik valamit, nem tud a seggén ülni, mindig kell valamit csinálnon.

Ezeken a májusi ünnepeken egyre többen vannak. Erre hazajön még az is, aki amúgy nem jönne. És a szomszéd faluból sem csak a csapat jön át, átjön legalább tíz szekér, és újabban néhány gábor is, böhöm nagy terepjárókkal. Tavaly Géza bácsi, aki akkor költözött a faluba, megrészegedett, és üvöltözni kezdett, hogy бүdös cigányok, és hogy mit keresnek itt, menjenek az anyjukba. Aztán jól megverték, és azóta már más lakik a házában.

A dombról a sok ember úgy néz ki, mint apró nyüvek a döglött tetemen. Külön kis foltokká mosódnak össze a bográcsok körül. Majd ha elmennek, lenyomott és kiégett fű marad utánuk. Nem tudom nézni, hasogat tőlük a fejem. Felmegyek az erdőbe, de ott sem szűnik. Elkap a hányinger, a fejemben mintha vulkán készülődne kitörni. Aztán csak a hamuszürke falut látom, anyu húz, én megyek utána, el kéne szakadjak tőle, hogy ne húzzon. Az emberek mindenhol ott vannak, az épületeken, körülöttünk, az utcán is alig férünk. Elmegyünk a házunk mellett, most valahogy tudom, hogy mi fog következni. A felhők szétlapítanak. Az öreghez érünk, én pedig egyre jobban feszítem anyu kezét, de nem enged. Az öreg előtt valahogy minden lelassul, és most nem megyünk el mellette. Feláll, a csonkjain így pont akkora, mint én. Anyu húz, a tömeg összenyom, de én ellentartok. Az öreg odahajol hozzám, érzem, ahogy a szakálla csiklandozza a fülem. Érzem a dohányszagát, ami meglepő ebben a szürke semmiben. Mond valamit, de nem értem jól. Anyu húz, de mintha az öreg visszatartana a puszta közelségével, a felhők meg csak nyomnak. Aztán elszakad a kezem az anyuétól, az öreg hangját hallom, nem kapok levegőt, a felhők pedig agyonnyomnak, és egész testemben érzem, ahogy szétrobbanok, amint valami végtelen sötétségbe esek.

Fazakas Attila

ANNYISZOR

akkor még volt a Küküllő
vagyis az volt ami lehetett
önmaga
élő víz
termetes paducok villogtak-forgolódtak
a kiereszkedőkben
a napsütötte kiereszkedőkben
mintha a jólétnek nem lenne vége soha

dobálták kővel az alját
fentről meg áztatott kenyeret szórtak nekik
etették
egyszer megriasztották aztán étellel kínálták
kedveskedve őket
a haltartó hálók is tömve voltak
mintha a dőzsölésnek már vége nem
lenne soha

az a munkásforma férfinépség pedig
vicceket mesélt röhögött hangoskodott
ha úgy vesszük tiszteletlenül
tiszteletlenül ahhoz képest
ami lefolyt
és ezúttal nem a vízre gondolok
míg egyre kardoztak fölöttük hadonásztak
a botjaikkal
mintha egy egész tehéncsordát kellett volna
behajtaniuk beteretelgetniük a következő faluba
feldobták majd lassan óvatosan
végig leengedték a hófehér apró úszócskáikat
amit feszesen tartottak a víz tetején
aztán előlről kezdték az egész procedúrát

fel majd le fel majd lassan le fel és lassan le
s ha biccent útközben az úszó meg is volt a hal

kértem apámat álljunk be közéjük mi is
a látvány lenyűgöző volt
biztos ami biztos
de ő valamiért nem akart
mintha méltóságán alulinak ítélte volna meg
ezt a halterelgetést

inkább végigjártuk a víz menti bozótosokat
sáskát szöcskéket kapdostunk el a fűszálak hegyéről
balindok vagy márnák után kutattunk

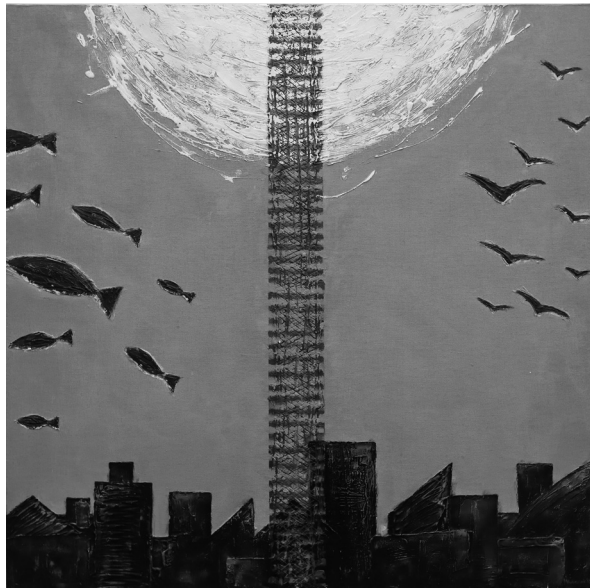
kísértük kitartóan a vízkanyarulatokat

annyiszor eredményesen
annyiszor eredménytelenül

AZ ÁLDOTT GOMBOSTŰ-KORSZAK

lenn, a Wágnernél nem eszik a paduc,
lenn, a Wágnernél nem eszik a paduc –
mintha egy bakelitlemez sercegtetné
magából a szavakat vagy a régi
nyári fényt (*fény, fény, nyári fény –
dőlj a vonatablakokra...*), melyről
azt hitted, nem fogy el soha, de nem
ömlik semmi, csak a tű, a nyelv egyhangú, üres
sercegése kering előre-vissza, előre-
vissza, előre-vissza megállíthatatlanul –
lenn, a Wágnernél nem eszik a paduc,
lenn, a Wágnernél nem eszik a paduc,
nem eszik, mert nincsen;
annak hány nyara már, hogy apám

itt a gyöngyházfényű villantóival aratta
győzelmeit, de akkor a Wágner is más
volt: hús vízderék, jó fürdőhely, boldog-gyermekúsztató,
megrakva méretes balindokkal, zsemlékkal;
a gombostű-korszaknak vége,
a gecegésző-korszaknak vége, nagy idők
voltak, a „Csabiban” is hányszor előkerül
a múlt, hogy újra és újra elföldeljük az áldott
és fényes időket; akkoriban
a fedeles pallónál is fogták, a fedeles pallón
felül, a köveknél, az állomásnál sokan be
voltak állva, mindig ebbe kapaszkodunk,
mindig ezzel vigasztalódunk, hogy azt meg-
érhettük: a csodás gombostű-korszakot,
a halakkal zenélő, élő vizeket...

*Az utolsó nap II., 2013
(84 x 84 cm, olaj, vászon)*

Balázs K. Attila
[ÖNARCKÉP I.]

Apám
tegnapi
ígéréte
és gyermekeim
álma
között
a hiány.

[ÖNARCKÉP II.]

A merülés ténye igaz, álmatlan
szemlélődésem
vágóhidak árnyékában:
mosolyom tökéletes
sötétjében vatta-
cukor pálcikán inog
egy állat szívverése.

GYÖNGYFÜZÉR

Áttetsző szavak
ölelnek szurkos magvat:
ebből foganjak?

*

Látszom-e éppen?
Hajnali síkon vet föl
gyermekem álma.

*

Hallgasd a csellót.
Mellém rebben az árnyék:
vajon reméljek?

*

Lábnymaimban
száradó békalencsén
dobol még a nyár.

*

Arcomon szender.
Nem az árnyék maszkja még:
a fény hiánya.

*

Szokd a félhomályt.
Lesd a kékek mértanát,
háttal az égnek.

*

Becseppen az őszt
a szembe, homály időz,
hol tegnap álltál.

*

Magad is vakon
a megsejtett fény felé
ölni kapaszkodsz.

Soós Amália

ILLÚZIÓK

Lámpát gyújtasz egy elfedett kamrában.
Benézel, poros ott a lét:
nyomott, dohos levegője a múltnak,
de szellőztetni éppen nincs miért.

Minap, amikor ablakot nyitottál,
friss vihar szele söpört végig szinte,
aztán konokul visszacsapta mindjárt,
az ablak zárult, s mint aki nem hitte,

hogyan tehet olykor vesztes, zord szelekre,
te nézted, ahogy szoktad estelente
a távozó repülők fényeit,

a felkavart port mind tudóre szívtad,
s a vihar néma hangján visszahívtad
rossz szél szárnyán kelt reményeid.

PILLANATKÉP BADAR RÍMEKBE SZEDVE

Az alkonyat, ahogy kikel a vízből
és kiterjedésre tesz szert a sötét,
a rakparton töltött néhány óra,
szószátyárságban, ami mögé
elrejtőzhet mindenki magánya,

emberek, akik nem találkoznak,
bár egymás mellett kortyolják a sört,
cigarettáznak, közben nevetnek,

megadják magukat elméleteknek,
s az alkonyt nézik, amint szemükbe nő.

Köztük vagyok, de mégsem én,
érezem, sehol nincs az a hely,
ahol hangom bölcsőre lel
azok után, ami velünk történt,
hozzád beszélnek, csak te értenél.

Szaporodnak a vízben a fények,
kizárják egymást a szavak és tények,
hol vagy, mi lesz most velem,
úgy képzelem, a víz alatt gyűjtogatsz
egyre több lámpást, csak nekem.

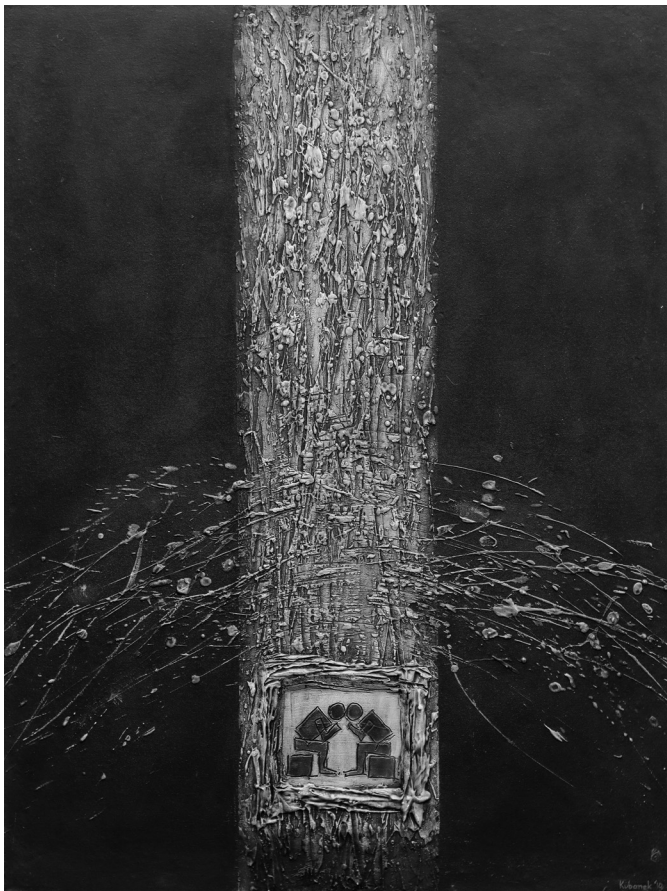
A folyó ráérősen hömpölyög,
gondolkodom, melyik lehet ez
a négy közül, mert ha már itt ülök,
a ladik előbb-utóbb elevez...
Talán a Phlegethón, s hozzád kerülök.

SZUBJEKTÍV IDŐ

Túl hamar változik meg minden!
Nem lehet visszaváltani innen.
Visszahőköl minden tudás,
rejtőzik, ürgelyukat ás,
s az emberben a kétely
egyre nő, csak nő:
ami már nincs, volt-e,
s mi az, hogy jövő?

Van-e, ami már nincsen?
Mint pénztáros a kincsen,
csüggenék a válaszon,

hajam a csupasz válladon,
emlékszem még rád,
mondod, ahogy szeretsz;
ma minden vágyam vád:
mért vagy, ha nem lehetsz?

Társas magány, 2010
(69,5 x 90 cm, olaj, vászon)

Mărcuțiu-Rác Dóra

RETURN POLICY

Óráig kerülgette a csomagot. Addig nem akarta kibontani, amíg ebédel, nehogy paradicsomszósos legyen a doboza. Még az is sokat érhet. Az eredeti tartozékokat ki sem fogja bontani, szükség esetén azok is eladhatók. Addig se nyúlt hozzá, amíg dolgozott, nehogy elterelje a figyelmét a munkájáról. Már régóta vágyott egy új telefonra. Nem mintha bármi baja lett volna a réginek. Azonkívül, hogy régi volt. Egyszer elejtette, és egy kavics felkarcolta az alumíniumburkolatot. Egy szépséghibás telefon drasztikusan kevesebbet ér. Akkor kezdett el gondolkodni azon, hogy újat vegyen, mégis várt egy évet. Kényszerből. Hogy jobban gyűlölje a régit. Hogy még jobban örüljön az újnak. Csak így érdemes.

Miután mindent eltakarított az asztalról, maga elé tette a pakkot. Óvatosan lékelte meg az ollóval, nehogy megsérüljön a doboz. Küldött egy fotót Ralucának a félig felbontott csomagról, majd újra munkának látott. A sarkai kissé behorpadtak a szállítástól, de a tapintása még mindig olyan kellemes volt, mint egy vadiúj dobozé. Megkönnyebbült, hogy nem kínai replikát kapott, ettől az egytől nagyon félt. A leírás szerint a telefon újszerű, neverlocked, minden eredeti tartozék megvan hozzá. Vehetett volna új telefont is, de ez a modell szinte megfizethetetlen az országban. Kiszámolta, pontosan háromhavi fizetésébe kerülne. Annyit mégsem adhat ki egy telefonért. Mégis, ha azt akarja, hogy sokáig tartson, meg kell fizetnie az árát. És ez, ez most sokat fog. Muszáj. Maradt egy év garanciája. Tavalyi modell, de még mindig lekörözi az újabb low-end márkákat. És vigyázni fog rá.

A kezébe vette, valóban érződött rajta a minőség, a kifinomult mérnöki munka. Szabályos üvegszendvics. Kompatibilis vezeték nélküli töltővel is, csak olyat még nem vett hozzá. Megnézte a hátlapját is, hogy biztosan ne legyenek rajta karcok. Akkor tűnt fel neki. Az elején azt hitte, rosszul lát, talán csak a védőfólia lehetett fekete rajta. Biztosan tudta, hogy piros telefont nézett ki magának. Még Raluca is megjegyezte, hogy nagyszerűen megy a piros hátlap a nagy, fekete képernyővel. És a körmeivel. A hátlapja viszont semmiképp se legyen

fekete. Az férfiaknak való. Mintha megörökölte volna a pasasa régi telefonját. Nincs is senkije.

Azonnal írt az árusnak, hogy nem ebben egyeztek meg. A hirdetés visszakereshetően piros modellre vonatkozott. Lefényképezett mindent, beszélgetéseket, a tranzakciót, a fekete telefont a kezében. Tele van bizonyítékokkal ellene, bármikor jelentheti. Lehet bármennyire is szabad ez az internetpiac, ekkorát mégsem szabad csálni. Nem is lehetne tévedésnek nevezni. Biztos szándékosan tette. Biztos abban bízott, hogy úgysem venné a fáradságot, hogy vitába szálljon vele. Felhívta telefonon az árust, de az kinyomta. Felhívta még egyszer. Tehát az árus tudja, hogy megkapta a rendelést, és valószínűleg elégedetlen. Gondolta, hogy ír neki sms-t is. Arra muszáj lesz válaszolnia. Bármilyen élethelyzetben meg lehet írni egy kétszavas sms-t. Nincs mentség.

Annak ellenére, hogy esze ágában sem volt használni egy fekete férfitelefont, mégis bekapcsolta. Lássa, hogy legalább bekapcsol, legalább működőképes telefont sóztak rá. Semmilyen életjelt nem mutatott, teljesen le volt merülve. Ilyen telefont küldtek neki. Hogy ne tudja helyben kipróbálni. Keresett egy töltőt hozzá, öt percig a sarokban hagyta, majd visszatért a régihez, hátha válaszolt neki az árus. Nagyon lassan töltötte be az üzeneteket, érthető, miért akarta lecserélni. *Nincs új üzenet.* Szívesen megírta volna Ralucának a nagy átverést. Fekete telefont sóztak rá. Érti, feketét. Lehetett volna fehér vagy arany is, akkor talán jobban meggondolja. Nincs mit kezdjen egy fekete telefonnal. Vehetne rá piros tokot, igen, de ez a lényegen nem változtat. Egyet kért és mást kapott. Az árus írt, hogy elnézést kér, most nem tud beszélni, viszont egy óra múlva mindenképp visszahívja. Csaló. Rutinos csaló. Mindig ezzel a szöveggel jönnek. Hátha elfelejti, hogy egy óra múlva beszélniük kell. Olyan férfidolog ez is, mint a fekete telefon.

A telefon bekapcsolt, működőképes volt. Nagyszerű volt a tapintása, egy karcolás se került a fekete üveghátlapra. Egy pillanatra elgondolkodott rajta, hogy megtartsa. Hogy visszairjon az árusnak. Hogy bocsánatot kérjen, amiért ilyen hevesen letámadta. Mindenki tévedhet. Végül is, ez csak egy telefon. Kezdte szégyellni magát, amiért ekkora ribilliót csapott ennyi miatt. Sokkal nagyobb átveréseket túrt már el szó nélkül. A fizetése fele adókra megy el. Sosem ment ki tüntetni, szavazni is csak ritkán. Megtanult együtt élni az átverésekkel. A ma-

radék kétharmad fizetésből lakbért fizet. Öt éve ugyanott lakik. Egyetemi végzettsége van, mégis ugyanannyit keres, mint a képzetlen kollégák. Még mindig ugyanott dolgozik. Ez a telefon a kezében, akár feketén, akár pirosan, drágább volt, mint egy havi lakbére. De nem lehetett drágább ötévi megalkuvásnál. Kihúzta a töltőből, és elkezdte bevezetni az adatait. Rákapcsolódott a hálózatra, hogy letöltse a mentéseket, és kivette a régi telefonból a SIM-kártyát.

Könyörgöm. Ez csak egy telefon. Nem örökbefogadott kutya. Nem mintha visszaválthatatlan lenne. Nem mintha büntudata lett volna amiatt, hogy nem kell neki az, amit meg sem rendelt. Csalódott. Egy kutyát sose vinne vissza a menhelyre, bármit is követne el ellene. De nem fogadna örökbe nagytermetű kutyát, ha neki közepes kell. Az állatmenhelyen jobban odafigyelnek az ilyesmire, nem keverhetik össze a kutyákat. Biztos másképp mennek ott a dolgok. Régóta szeretett volna egy kutyát. Pet friendly lakásban lakott, mégsem volt soha kutyája vagy macskája. Költséges multság egy háziállat, ekkora fizetésből nem lehet fenntartani. De könyörgöm, egy telefon mégiscsak egy eszköz, nem érző lény. Mi legyen visszacserélhető, ha ez sem. Újból megszegyellte magát. Átverik, és még neki van büntudata. Amíg a telefon frissített, kiment az erkélyre elszívni egy cigit. Nagyon ritkán dohányzott, most megkívánta. Ahogy visszaért, az új telefon már tökéletes klónja volt a réginek, átmentett minden fotót, applikációt, telefonszámot.

Raluca írt, hogy megérkezett-e. Egyértelmű, hogy ugyanarra gondolnak. Most mit fog csinálni. Nem tudta, mit válaszoljon neki. Hogy hagyta magát átverni. Hiszen ez az internet, mindig rizikós látatlanban vásárolni. Az árus is kereste. Sokkal hangosabb volt az új telefonja a réginél, ez valamiért nagyon imponált neki. Az értesítések szinte visszhangoztak az apró albérletben. A tulaj is írt neki. Amióta kitört a járvány, huszonöt eurót emelt a lakbéren. *La tăți ni-i greu*. Rohadék. Gondolkodott rajta, hogy lakótársat keressen magának, de nehéz idegeneket beengedni egy olyan térbe, amelyet évekig egyedül csak ő töltött be. Lakótárs után kutakodni kudarc lenne. Mintha nem tudna megélni egyedül. Férfihoz nem költözne semmiképpen, csak ezért nem. Mások szerint nem lenne akkora szégyen, mint lakótársat keresni, arra biztosan emlékezett, hogy Raluca nem ítélte el az ilyesmit. A mai világban pár hónap alatt összeköltöznek. Minden fővárosban ez törté-

nik, ha megfizethetetlenek a lakásáruk. Egyfajta túlélési mechanizmus ez is, mint régen a szülés.

Az árus még mindig hívta, de már nem akart beszélni vele. Gondolkodnia kellett. Azt sem akarta elmondani Ralucának, hogy megesett a szíve a fekete telefonon. Aztán eszébe jutott, hogy bárkivel is költözne össze, szégyellené elmagyarázni, hogy egyszer azért küldött vissza egy telefont, mert nem piros, vagy azért, mert fekete telefonjuk csak a férfiaknak van, meg azoknak, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy válogassanak. Azt fogja mondani, hogy hibás volt. Mindenki így tenne a helyében.

Feltétlenül ki kell próbálja a virtuális asszisztenst. Az újabbak már a hangról felismerik a tulajdonosukat. Sajnos még mindig csak angolul, de elboldogul a nyelvvel. Pár tesztfelvételt kellett rögzíteni csupán, és már kezdhetne is. Elsőre megkérte, tegyen jazzt. Mondja meg az időjárást. Nyomja ki az árust. Tegyen inkább mégis bluest. Tiltsa le a telefonárus számát. Tiltsa le Mariust. Tiltsa le Marius telefonszámát, és törölje a kontaktok közül. Ugorjon a következő zenére. Írjon egy sms-t Ralucának. *Imádom*. Ne így, törölje ki. *I love it*. Küldjön mellé el egy telefon-emojit és egy piros szívet. Tegyen egy feketét is. Hány fok van Kolozsváron. Hány fok van Diószegen. Hány kilométerre vannak egymástól. Hány kilométerre van Kolozsvár és Bihardiószeg egymástól. Pár mondatot el kell ismétetni, kissé frusztráló, de megszokja majd. Biztos idővel az algoritmus alkalmazkodni fog az akcentusához. Ha az indiaiakat megérti, őt is meg fogja. A virtuális asszisztens türelmes. Nem várja el, hogy megköszönjenek neki bármit is. A virtuális asszisztens csupán szöveg, egy hosszan kódolt sor egy számára ismeretlen nyelven. Nincsenek érzései, nem lehet megbántani. Mondja meg, mennyi az idő. Lehetetlen, hogy ilyen hamar eltelt egy óra. Mondja meg, hogy van. Előre beprogramozott választ ad. Megkéri, hogy mondjon viccet. Megkéri, hogy mondjon egy másik viccet. Több viccet ismer, de rossz vicceket. Megkéri, hogy szavaljon el neki egy verset. Miért hallgatott el a zene, tegye vissza. A virtuális asszisztens nem fárad. Nem fáradhat, robot. Egyszer azt olvasta erről a gyártóról, hogy a legkeménykezőbb a világon. Nem idegen tőlük az sem, hogy gyerekeket dolgoztassanak. A hajtástól sokan öngyilkosok lettek, ezért bevonták hálóval a gyár területét, hogy ne halljanak meg a szalagmunkások, ha levetik magukat a tetőről. A szalagmunkásokat operátorok-

nak nevezik bizonyos körökben. Egy operátor keleten nagyjából egy ebédrevalót keres naponta. A túléléshez szükséges mennyiséget. Évekig kellene gyűjtsön egy olyan telefonra, amit összerak. Biztos minden telefongyártó ezt csinálja, csak még nem buktak le. Nem lehet piacvezető céged lemondások nélkül. A virtuális asszisztens is olyan, mint egy operátor. Nem gondolkodik, csak végrehajt. Ajánljon egy jó sorozatot. Akkor inkább mondjon még egy viccet. Akkor inkább kussoljon. Szar vicei vannak. Tegyen valami klasszikus zenét. Mozartot, Vivaldit, mindegy. Ilyen béna robotot, baszki. Ennek mindent el kell mondani. A virtuális asszisztensnek előre beprogramozott reakciói vannak a verbális abúzusra. Megkérhet szépen, hogy hagyj abba, figyelmeztethet, hogy másokkal azért ne beszélj így, vagy elviccelheti az egészséget. Ha a virtuális asszisztent nem programozták volna ennyire óvatosnak, talán ő sem beszélne vele így. Kipróbálta, milyen, ha iszonyú gyorsan káromkodik románul, tájszólásban. Esélye sincs megérteni. A virtuális asszisztens egy nagy balfasz.

Raluca válaszol. Meséljen, milyen az új telefon. Biztos már nyomja a tükrös szelfiket vele. Ő is le kéne cserélje már az övét, de annyira a szívéhez nőtt, hogy nem akar megválni tőle. Szól a virtuális asszisztensnek, hogy ő márpedig sosem fog a szívéhez nőni. A virtuális asszisztens minden felhasználótól tanul, azoktól is, akik szidják. Nem egészséges tárgyakhoz ragaszkodni. Nehogy már egy roboton essen meg a szíve. Ez nagyobb szégyen, mint megtartani a fekete férfitelefont. A virtuális asszisztens rákeres az interneten azokra a mondatokra, amelyeket nem ért. Telefontokat akar rendeltetni vele, de nincs türelme pontról pontra végigmagyarázni mindent, inkább kezébe veszi a telefont, és kikeresi ő maga. A virtuális asszisztens a leghaszontalanabb találmány a világon. Csak arra jó, hogy a huszonegyedik század emberei büntudat nélkül kiélhessék a rabszolgatartás örömeit.

Raluca megint ír. Küldjön már egy képet az új telefonról. Lenémítja a telefont, túl hangos.

Telefontokat rendel. Fehéret.

Miklóssi Szabó István
AZ ÍRÓ ÖZVEGYÉNEK HALÁLA

- Ezért a háromért bármennyit fizetek - jelentette ki az idegen határozottan.

Az özvegy megijedt. Nem értett a könyvekhez, hiába élt együtt közel negyven évig férjével, aki a könyvespolcokból valóságos labirintust szerkesztett panellakásuk négy szobájában.

- Ideadja? - kérdezte az idegen, és Borbínó felé nyújtotta a könyveket.

A barna férfi legalább két méter magas, kissé hasas, feltúrt ujjú fekete inget viselt, izmos karját tetoválások borították. Nyakában ferences tau kereszt csüngött aranyláncon, csuklóján mindenféle amulettek lógtak.

Borbínó hallgatott. Nem, nem tudta, mennyit ér. Eszébe jutott, férje mekkora vigyázattal ápolta a könyveket, egy-egy ritka példányért komoly összeget fizetett, akkor is, ha napokig nem volt mit enniük.

- Nézze - folytatta az idegen - hajlandó vagyok...

Akkora számot mondott, hogy az özvegy beleszédült.

- Kér teát? - kérdezte idegesen.

- Értse meg. Ezeket több éve vadászom.

Borbínó előtt derengeni kezdett, hogy a ritka sorozatok értékesek, de értékükből sokat veszítenek, ha hiányosak. Ezt el is mondta az idegennek, és a végére odatette:

- Biztosan nem kér teát?

- Viszem az egész sorozatot - jelentette ki türelmetlenül a férfi. Úgy tűnt, hangjában fenyegetés is bujkál. Újabb összeget mondott, melynek hallatán a kis, fekete ruhás nő a díványra ült.

- Kérem - hebegte. - Vigye csak.

Az idegen vaskos pénzköteget dobott a zsúfolt íróasztalra, kért egy dobozt (nincs, rázta meg a fejét Borbínó, csak papírzacskóval szolgálhatok), becsomagolta a sorozatot, elviharzott.

Ült az özvegy a könyvespolccal szemben, melyet a sorozat hiánya foghíjasra csúfított. Mivel a könyvek dupla sorban voltak, a hátsók előtérbe kerültek, az összevisszaság kaotikus érzését kelteve. Sárga

keveredett a pirossal, piros a feketével, barnával, fehérrel, kékkel, mintha egy delíriumban lévő festő mázolta volna össze a polcokat.

Erős büntudat kezdte gyötörni. Annak ellenére, hogy soha nem szerette az írot (talán ezért is nem tudott gyermeket szülni neki), tisztelte és gondoskodott róla. Együtt örvendezett vele, ha netán díjat kapott, valamelyik műve nagyobb példányszámban kelt el, valójában azért, mert ilyenkor több pénz állt a házhoz. Nem értette, miért kell ekkora könyvtárat összehordani, hogy a konyhában is, az ő kis felségterületén, polcokat szerelt fel a gáztűzhely fölé is. Borbínó alig olvasott, s bár tisztelte a könyveket, ebben a tiszteletben valójában a homályos régmúlt lapult, amikor még minden olyan egyszerűnek tűnt – mert volt.

Vette az egyik televízió távirányítóját, kattant a készülék (soha nem tudta, melyik; úgy kerültek a házba, hogy a férje az elromlott tévével a javítóműhelybe rohant, de a háromnapos javítási időt képtelen volt kivárni, ezért hazafelé vásárolt egy másik készüléket, aztán a javítottat is üzembe helyezte, nem ritkán egyszerre nézte mindkettőt; legalább a lemezjátszót kidobta, mert nem fértek a lemezek a könyvektől, sóhajtott megkönnyebbülten Borbínó, azt a bábeli hangzavart, kakofóniát az ördög sem bírta volna elviselni; akkor, akkor talán tényleg elköltözik, mint annyiszor eltervezte, de se pénze hozzá, se ismerősök, akik megszánták, segítették volna, nem volt más, mint egy viszonylag ismert író felesége, aki semmihez sem értett a háztartási munkákon kívül, hát maradt, mindig maradt, egészen a halálig, amely hirtelen csapott le az íróra, s hagyta őt egyetlen fillér nélkül). Délelőtti tévé, főzőműsorok, szappanoperák, termékbemutatók; ült kissé zúgó fejjel, kellemesen belekábulva a fogyasztói társadalom tudatalattijának kivetésébe, amikor csöngettek.

A férfi volt az.

Borbínó megriadt: talán a pénzért jött vissza. Ha így van, nem lesz vacsora, elmarad a közkölség kifizetése, maholnap levágnák a kábeltévét is.

- Vinnék mást is - mondta.

- Hagyjon, kérem - válaszolta az özvegy olyan szelíden, ahogy csak bírta. Ezt a hangnemet a férje mellett tanulta, utolsó fegyvere volt bogarassága ellen, és mindig hatott, kivéve az író utolsó napjait, amikor feltűnően ideges, agresszív volt.

- Itt a telefonszámom, ha netán meggondolja - mondta a férfi. Csuklóján csilingeltek az amulettok, ahogy ideges mozdulattal előkapta

tárcájából a fehér, dombornyomásos névjegyét. Az özvegy kezébe nyomta, elköszönt.

Borbínó idegesen ült vissza a díványra, a foghíjas polcot nézte. Bűntudata, szorongása egyre növekedett, végül benyúlt egy könyvsor mögé, nyugtatót vett elő (férje több üvegcsét is odarejtett, abban a hiszemben, hogy mit sem tud erős nyugtatófüggőségéről), teát főzött, a még forró főzettel két szemet is bekapott.

- Nem kellett volna eladni - motyogta többször is, egyre kábultabban. Végül elnyomta az álmot.

Az egyik szekrény mögül pöttömnyi ember lépett elő. Széles karimájú, kissé foszladozó kalapot viselt, rongyos inget, bőrből készült nadrágot, lábán puha, kényelmes csizmát, kezén ujjatlan, fekete kesztyűt. Hangtalan léptekkel járta körbe a lakást, mintha keresett volna valamit, végül megállt az alvó özvegy előtt. Levette kalapját, őszes haja két hátra hajló szarvat takart. Végigsimított a szarvakon, diszkréten megköszörülte a torkát.

- Elnézést - tette hozzá hangosabban, amikor látta, hogy az özvegy nem mozdul.

Végül, kalapját a hóna alá kapva, nagyot tapsolt. Borbínó kinyitotta a szemét, kábán nézett maga elé.

- Jó napot kívánok - mondta a kis ember, és széles mozdulattal meghajolt.

- Oh - nyögte az özvegy, és megdörzsölte a szemét. Nem volt biztos benne, álmodik-e vagy ébren van.

- Bocsásson meg a tolokodásért - folytatta a pöttömnyi ember. - Sürgős beszélőnivalónk lenne. Engedelmevel, önt az éhhalál, engem a nemlét fenyeget, ám - itt színpadiasan fölemelte a karját, amivel egyfajta harcias színezetet adott mondandójának - biztos vagyok benne, hogy kellő összefogással könnyedén megoldhatjuk mindkettőnk problémáját.

- Ha úgy gondolja - motyogta Borbínó, azt gondolva, a nyugtatók miatt hallucinál, vagy továbbra is álmodik.

- Essünk túl a bemutatkozáson: a férje démonja vagyok. Csodálkozik? Minden könyvtárnak és szerzőnek megvan a maga démonja, kedves Borbínó asszonyság. Általában láthatatlanok, csupán a legritkább esetben lépnek be a létbe. Hogy hol tartózkodunk? Az önök nyelvén kifejezhetetlen valamiben, amit gyakran túlvilágként emlegetnek, persze teljesen hibásan. Mi akár egy betű mögé is elrejtőzhetünk,

a szavakról nem is beszélve. Egy versben már kéjesen kinyújtózunk, egy regényben pedig meg is ijedhetünk a rendelkezésünkre álló hely miatt. Tudom, ahogy beszélek, azt az érzést kelti önben, hogy térben és időben vagyunk jelen, ám ez teljesen hamis. Jelen lehetek Cervantes egyetlen betűjében, de Stoker Drakulájának minden mondatában egyszerre vagyok jelen. Igen, ez teljesen zavaros lehet az ön számára, ezért maradjunk meg annál az egyszerű megnevezésnél, hogy a férje démonja vagyok.

- Mi szüksége volt a férjemnek önre? - kérdezte az özvegy.

- Remek kérdés! - ragyogott a démon szeme. - Hosszú életem során még senki nem tette föl, pedig tudja, már az alexandriai könyvtárban is laktunk néhányan. Azok voltak a szép idők... - merengett el, ám össze is kapta magát, és folytatta.

- Valójában semmi szüksége nem volt rám, ha azt nem számítjuk, hogy ha megtorpant a tolla, gondolatmenete, akkor kisegítettem néhány sugallattal. Ennyi az egész. Cserébe megengedte, hogy a könyvtárában éljek.

- Mindenkinek megtorpan olykor a gondolatmenete - vont a vállát Borbínó. Unta a démon modorosságát, enyhe színpadiasságát, régmúlt korok viselkedésmódját juttatták az eszébe. Ha tehette volna, visszaalszik, ám továbbra sem volt biztos benne, álmot lát-e, vagy a gyógyszerek incselkednek vele.

- Gondoljon úgy egy íróra, mint csaknem végtelenül sok pont összességére. A pontok emlékek, mozdulatok, szagok, tapasztalatok, ha úgy tetszik. Minden író, alkotó úgy gyűjti ezeket, hogy észre sem veszi. Nos, olykor előfordul a megtorpanás, ami nem más, mint ennek vagy annak a pontnak a hiánya. Bármennyire is próbálkozik az alkotó, nem juthat túl ezen a ponton, ha én (micsoda szó! én!) nem segítek. Nincs is miként túljutnia, mert ez a pont hiányzik - miként is fogalmazzak... - a repertoárból. Ide illik, amit mondani szoktak: egy bizonyos ponton túl nincs tovább. Cserébe könyvekre van szükségem. Minél több és minél jobb könyvekre. Persze a jobb szót most emberi értelemben használom.

- Nyilván nem olyan egyszerű - sóhajtott a démon. - Föl kell építeni az egészszet. Már gyerekkorban kiválasztjuk azt a személyt, aki hajlamot, tehetséget mutat az alkotásra, olvasásra, ő pedig a mi sugallatunkra elkezd építeni a könyvtárát. Építeni, igen, szándékosan használtam

ezt a szót, egy valamirevaló könyvtár létrehozása komoly szellemi és anyagi befektetést igényel. A helyzet mindenkinek előnyös: mi beköltözünk, az alkotók pedig alkotni kezdenek. Egy idő után öngerjesztő folyamattá változik az egész, hiszen minél sikeresebb egy író, annál több könyvet küldenek neki a kiadók, kéretlenül, ingyen, hátha népszerűsíti azokat, vagyis ismertetőt, rossz nyelvek szerint kritikát ír róluk. Nos, mi örülünk a sok könyvnek, bár nagy részük borzalmas, asszonyom, egyszerűen borzalmas.

- Miért nem költözik közösségi könyvtárba? - kérdezte az özvegy.

A kis ember meghökkent, elsápadt, szemei kimeredtek.

- Egyetlen magára valamit adó démon sem költözik közösségi könyvtárba, kérem. Azok a fajta könyvek prostituáltak. Ezért is támogatjuk, tartjuk fontosnak a könyvlopást. Persze ritka kivételek vannak, amikor rendkívül jó könyvtáros igazgatja az állományt. Ott a könyvek visszanyerik a tisztaságukat.

- Mi a helyzet a könyvüzletekkel?

- Ott meg halottak a könyvek. Egy el nem olvasott műnek nincs lelke. Könyvek százezrei kallódtak el ezért a történelem folyamán. Senki sem siratta, gyászolta azokat, a szerzőiket sem.

- És az antikváriumok?

A démont láthatóan kirázta a hideg.

- Szó sem lehet arról, hogy más démonok maradákaiban tengessem az életemet.

Borbínó alig értett valamit a kis ember hadoválásából.

- Mondja, mit akar tőlem? - kérdezte végül.

A démon közelebb lépett az özvegyhez.

- Meg akarom ölni, asszonyom - mondta.

*

Férje temetése már-már kínos módon zajlott le. Sorban vettek búcsút a különféle írószövetségek küldöttei, aztán az előljárók, végül a politikusok következtek. Mintegy öt órán át tartottak az ünnepélyes beszédek, koszorúzások, úgyhogy határozottan megkönnyebbült, amikor végre-valahára a hat barát a vállára kapta a koporsót, és a nem messze lévő sírhelyre vitték, a gödör aljára eresztették, szentelte a pap a koporsót, hányták a sírásók a földet. A temetést az országos írószövetség által rendezett tor követte, ahol annyi részvétnyilvánítást

kapott, hogy beleszédült. Lehet, az a néhány kupica pálinka is rásegített, amit titokban felhörpintett, hadd legyen elviselhetőbb az egész modorosság, színpadiasság. Estére aztán egyedül maradt, hála az idegen könyvvásárlónak, volt pénze taxit hívni, otthon ágyba zuhanni, elaludni. Néhány napig még szólt a telefon, olykor az ajtón is kopogtak, aztán a világ úgy elfeledkezett Borbínóról, mintha soha nem is létezett volna. És Borbínó határozottan élvezte ezt az állapotot.

Pár hét teljes nyugalom után ismét megjelent a magas, barna idegen, a tau kereszttel a nyakában. Újabb sorozatra próbált alkudni, s akárcsak az előző alkalommal, minél inkább hallgatott az özvegy, annál inkább emelte az árat. Néhány perc elteltével az idegen majdnem idegrohamot kapott, hihetetlen összeget fizetett ki a sorozatért, elviharzott. Borbínó a díványra ült, erős szorongását nyugtatóval próbálta oldani.

- Beszelnünk kell - lépett elő a démon a polcok közül. - Ha nem tesszük, ez a könyvtár előbb vagy utóbb fölszámolódik.

Olyan határozott hangon szólt, ami az író rosszabb pillanataiban használt hangjára emlékeztette az özvegyet. Szorongása fokozódott, újabb nyugtatót vett be.

- Vessük föl másként a problémát - folytatta a démon. - Meg akar szabadulni a bizonytalanságtól?

Borbínó határozatlanul bólintott.

- Nagyszerű! Semmi egyebet nem kell tennie, mint meghalnia. Értsen meg, kérem - térdelt a dívány elé a szarvas teremtmény, és tőle teljesen szokatlan módon imára kulcsolta a kezét. - Engedje, hogy megöljem. Ígérem, fájdalommentes, mi több, kellemes lesz.

A kába özvegy mozdulni sem bírt. Némi idő után az emberke folytatta.

- Élünk az emberek egyik kedvenc, de a gyakorlatban keveset alkalmazott kifejezésével, asszonyom: legyünk észszerűek. Mit gondol, ki az idegen, aki egyszerre csak felbukkant a semmiből? Tudom, a kérdés akár rám is vonatkozhat, az ön számára én is idegen, mi több, természetellenes vagyok, de ebben a könyvtárban lakom, ami többé-kevésbé összeköt bennünket. A másik idegen legalább megfogható is, ember is, ami hatalmas előnyökkel jár, máskor meg legalább akkora hátrányokkal. Én bizonyos körülmények között halhatatlan vagyok, ő nem, de az emberi faj, s azon belül a különféle csoportosulások megtalálták a halhatatlanság módját, nevezetesen a nemzést. Igen, a

születést, azon belül is egy vérvonal továbbvitelét. Láta a tau keresztet a nyakában? Hát persze... Antalkeresztnek is nevezik, a megváltás jeleként értelmezik. A görög ábécé tizenkilencedik betűje, a héberben meg az utolsó. Igazából Assisi Szent Ferenc által vált ismertté, aki azért szerette, mert az utolsó akart lenni, mindenkinél kisebb. Gyakran rajzolta követői homlokára. A szent az egyik kereszties hadjárattal a Szentföldre utazott, ahol próbálta megtéríteni a szultánt, nulla sikerrel. A részletek a homályba vesznek, annyit tudni, hogy hazafele Szent Ferenc társainak egy része leszakadt. Ferenc tanításait alapul véve titkos rendet alapítottak (lovagrendnek is nevezik), célul tűzték ki a könyvtárak megsemmisítését – így tartja néhány történész, akik tudnak róluk. Okoskodásuk alapja rendkívül egyszerű: ha a Biblia Isten szavainak hordozója, akkor minden benne van, ezért nincs szükség más könyvekre. Ismerősen hangzik? Hát persze. Ezt a kijelentést a történelem folyamán sokan használták a könyvégetésekhez.

– A valóság teljesen más – folytatta a démon komoran. – Nem csupán a könyvtárak elpusztításáról van szó, hanem a fajtánk kiirtásáról is. Azonban ha mi kihalunk, az emberi faj megreked a jelenlegi szinten, aztán lassan-lassan visszafordul a fejlődés útján. A rend tagjai hiszik, ily módon minden visszatér a maga természetes állapotába, amit a Biblia Paradicsomként emleget. Higgyen nekem, az senkinek sem lenne jó. Ott voltam abban a bizonyos paradicsomi korban, sőt vagyok, számunkra az időben minden egyszerre van jelen. Elmondhatom, a paradicsomi lét közel sem az, aminek gondolják, még metaforaként sem.

Borbínó nézett maga elé, mukkanni sem mert. Minden idegszálával remélte, mielőbb véget ér az apokaliptikus rémálom, megfőzheti ánizzsal ízesített teáját, és nem kell valamiféle több évezredes harc egyik résztvevője legyen.

– Ami a jövőt illeti... az idegen apránként fölvasárolja a könyvtárat (persze egyre kisebb áron, a sorozatokért csak beetetésként fizettet sokat), a nélkülözés végez önnel, én meg eltűnök. Néhány év, és senki sem fogja tudni, hogy egyáltalán léteztünk. Férjét is csupán néhány irodalmi lexikon említi majd, művei teljesen a feledésbe merülnek. Apropos, tudja, miért volt olyan ingerült a halála előtt? Mert tudta, hogy meg fogják gyilkolni. A rend többször is megfenyegette: hagyjon föl az írással. Tisztában vagyok azzal, hogy férje halála önnek valójában megkönnyebbülést hozott.

Borbínó fölemelte a fejét.

- Mit mondott, meg kell halnom? – kérdezte tompa hangon.
- Ez sajnos elkerülhetetlen.
- Miért bízzak önben?

A démon másodpercnyi pontossággal megnevezett egy időpontot, amikor a lovag ismét megjelenik, azt is elmondta, mely könyveket fogja megvásárolni. Az özvegy gondosan lejegyezte.

- Elég bizonyíték lesz?
- Kiderül az időpont után.

Udvariasan meghajolt a kis ember, eltűnt a könyvsorok között.

Borbínó a konyhába ment, teát főzött. Túlságosan kába volt bármilyen épkézláb gondolathoz. A nappaliban belealudt egy szappanopera rejtelmébe. Mikor fölébredt, már nem gondolt sem a férjével, sem a démonnal, sem az apokaliptikus jövőképpel.

Néhány napig élvezte a tétlenséget. Férje halála után egyre inkább lefogyott, amit észre sem vett. Olykor elfogyasztott némi teasüteményt, máskor beérte néhány bögre teával. Bőre lassan áttetszővé vált, arca mosolygóssá, tekintete merengővé. Ritka esti sétái alatt egyre kisebb távokat tett meg, járása imbolygóvá, bizonytalanná változott.

Aztán egy napon a démon által jósolt időpontban megjelent a lovag.

- Vevőm lenne egy újabb sorozatára – mondta türelmetlenül.

Borbínó bólogatott.

- Vigye. Nekem már mindegy.

Meghökken a lovag:

- Csak nincs valami baja?
- Semmi.

- Mondja, járt itt más is könyvekért? – kérdezte, és tekintetével majdnem fölnyársalta Borbínót.

- Azt sem tudják, hogy létezek.

Bólintott az idegen. Elköszönt, gyors léptekkel kiment a házból.

Az özvegy meg utána.

*

Alig bírt a terhe ellenére gyorsan haladó férfi nyomában maradni. Gumitalpú cipőjében nesztelenül követte, az előkészített nagy, fekete kendő és az esti szürkület felismerhetetlenné tette az alakját. A lovag

a külváros felé tartott, hamarosan az ipari zónában jártak. Borbínó lihegett, úgy érezte, szétszakad a tüdeje.

Egy elhagyott, romos épület mellett hirtelen megállt, körülnézett (az özvegy éppen csak el tudott rejtőzni egy fal mögött), majd dobálni kezdte az ablakon át a könyveket az épület pincéjébe. Ahogy befejezte, mintha fölszívódott volna a sötétben.

Borbínó keresett egy helyet, ahol kipihenhette magát. Lázasan próbálta földolgozni a történeteket, de minél jobban gondolkodott az utóbbi idők történésein, annál inkább belezavarodott. Végül fölállt, indult volna haza.

- Kérem, jöjjön velem - tűnt föl a démon a sötétben. Kezében botot tartott, melyet megrázott, mire világítani kezdett.

Az özvegy bólintott. Követte a demont, az egyenesen a pince ablakához ment.

- Álljon szorosan az ablak elé.

Borbínó akár egy gyerek, szófogadóan állt a pinceablak elé. Hűvös levegő csapott az arcába, egyszerre teljes sötétség vette körül. A következő pillanatban megjelent mellette a démon.

- Az önök nyelvén szólva a pincében vagyunk. Az én világomban ez több mint egy pince.

Megrázta a botját, mire abból fénysugár lövellt ki, néhány pillanatra bevilágított egy végtelennek tűnő teret, ahol fénylő könyvek milliói heverték egymás hegyén-hátán. A beláthatatlan tér, a rendezetlenség akkora hatást gyakorolt az özvegyre, hogy megszedült, szemét lehunyta.

Kialudt a fény, a bot tovább derengett.

- Nyissa ki a szemét. Ez már az ön világa - mondta a démon szelíden.

Borbínó hunyorgott. Néhány nedves, penészes falat pillantott meg, az ablak alatt a betonpadlót itt-ott tócsák borították, kupacokban heverték a szétmálló könyvek.

A démon megrázta a botját, mire a halmok között néhány mozdulatlan alak tűnt föl. Ruhájuk rongyokban lógott, arcuk beesett, sárgás színű volt, kezük mintha karmokban végződött volna.

- Ők azok, akik elveszítették a könyvtáiraikat - súgta a kis ember.

- Az önök értelmezésében a teljes megsemmisülés küszöbén állnak. Még menthetőek, ha igyekszünk. Kérem, kapaszkodjon belém.

Borbínó megfogta a démon karját. A bot koppant a betonpadlón, eltűnt a pince, az özvegy lakásában bukkantak föl.

- Abba a könyvtárba pillantottunk be - mondta a kis ember -, ahol egyszerre van jelen az összes megírt és megíratlan könyv. Belépni oda senki sem tud, csakis az adott könyv szerzője, aki nem is tud róla, hogy ott járt. A behatolásba rengeteg energiát kell befektetnie. Ha figyelmesebben megnézi, láthatta volna, mindegyik könyv más és más színnel, fényerővel világított, annak függvényében, hogy mit tesz hozzá az önök világához. Ha létezik Paradicsom - mosolygott a démon -, akkor ön a mi Paradicsomunkat látta.

- Hihetetlenül szép - mondta Borbínó. - Igazán kár lenne érte.

- Formája megváltozhat, de soha el nem tűnik. Ha kihal az emberi faj, meg a mi fajunk is, akkor is megmarad. Örökre lezárul, de megmarad. Fogalmunk nincs, kicsoda, micsoda hozhatta létre. Az emberek általában a teremtőnek nevezik, de az sápadt fogalom.

- Minden tudás ott van fölhalmozva.

- A tudás azért ennél több - mosolygott a kis ember -, de igen, jókora része ott található. Ám itt nem csupán a tudásról van szó, hanem a különféle sorsokról, érzelmekről, átélésekről, katarzisokról.

Borbínó maga elé nézett.

- Azt hiszem, készen állok. Úgyszincs itt semmi keresnivalóm.

- Hiszi vagy tudja?

- Tudom - válaszolt tompa hangon.

- Jól választott.

- De mi lesz a férjem könyvtárával?

A démon a padlón koppantott botjával, mire egy fiatal férfi tűnt föl az író asztalánál. Szorgalmasan körmölt valamit.

- Már megkötöttem az alkut vele. Az ön halála után ide költözik.

- Hát ennyi volt - mondta az özvegy. - Egy hiába élt élet.

- Téved. Az ön támogatása nélkül a férje nem bírt volna alkotni.

- Maradt még valami?

A démon megrázta a fejét.

- Csak... válasszon egy könyvet, kedves Borbínó. Válasszon egyet, és én gondoskodom arról, hogy örökre elrejtőzzön annak esszenciájában.

- Mi lesz belőlem?

- Egy bármikor használható pont.

Kelemen Endre

A NAGY P. BÁCSI

Abban a másik időben, amikor történetünk játszódik, Ervin apja szíjjasan izmos, jóképűnek mondott fiatalember volt még. Ez az ifjú fiatalember (bizonyos fokig önhibáján kívül, de erről a vélemények erőteljesen megoszlottak, különböző verziókban és utólag így jutott Ervin tudomására, hogy: a csonka családi háttérnek, a tapasztalatlanságnak, az italozásnak, a cél nélküli és haszontalan lázadásnak, a másik nem iránti kontrollálhatatlan vonzódásnak, efféléknek betudhatóan) akkortájt éppen három műszakban dolgozott. Helyesebben sínylődött egy, a szép és igazságos jövőért kifejtett, önfeláldozó és állhatatos rohammunkában, pár hónap alatt felépített fémipari nagyüzem (egy gyorstalpaló tanfolyamon sebtében kiképzett és többé-kevésbé öntudatos) szakmunkásaként. Hitte (helyesebben akkor még hitte, ám utóbb az észrevétlen elmúló évtizedek bizonyították – alaptalanul), szóval akkor még hitte, nem örökre.

Főként az éjszakai műszak (ahogy akkor mondták, éjszakai váltás) viselte meg. Aludni nem tudott, csak kényszeredett szunyókálásra tellett hét és kilenc között, mert akkor már a gyerekek (nem csak a sajátjai – amúgy három volt neki –, hanem a tömbház mögötti játszótér környékén lakó összes kölök) az ablaka alatt hangoskodott. Szintiszta idegbaj, gondolta.

Ervin és testvérei hiába jártak, helyesebben tipegtek, mezítláb és lábujjhegyen, később meg az e célból beszerzett puhatalpú, hangtalan helyváltoztatást biztosító posztópapucsban, hiába beszéltek suttozva – a végeredmény elkerülhetetlenül a morgás, csapkodás és káromkodás volt. (Ez utóbbi, annak ellenére, hogy nem részesült különösebb vallásos neveletésben, hősünket valamiféle megfoghatatlan, megfogalmazhatatlan és homályos szorongással töltötte el.)

Ez alkalommal azonban, amikor szobájából kisompolygott, megkönnyebbülve látta, hogy apja békésen füttyörészve, már-már vidáman tesz-vesz a konyhában: törli az asztalt, pucolja a kályhát, sikálja a mosogatógagylót. Hajlott afelé, hogy azt higgye, álmodik. Vagy hogy apja nem ébredt még fel teljesen. Ébredező jókedvét a pusztá rutinból

elmorgott megjegyzések sem tudták elrontani, miszerint: mindent, ezt is, én kell anyátok helyett megcsináljam.

Jó hangulatát tetézte a váratlanul eszébe ötlő, előző este látott film – egy cowbojos (ahogy ő mondta, kóbojos). Ugyanis ez a valóságtól kissé elrugaszkodott, azzal mintegy párhuzamos világban élő kis krapek imádta a vadnyugati (ahogyan ő mondta, lövöldözős) filmeket: olyan beleéléssel és lendülettel, önmagáról is megfeledkezve tudott szinte bármit előadni, hogy a felnőttek gyakran – csak úgy, saját szórakozásukra – vele meséltettek el filmeket meg mindenféle kitalált vagy valós történeteket, így az általuk is látott és ismert és unalmasnak tartott filmek meglepő módon érdekesnek vagy humorosnak tunk. Az estinek ráadásul a címe is izgalmas és titokzatos volt: *Ultimul tren din Gun Hill*, vagyis *Az utolsó vonat Gun Hillből*. És ami ritkaságszámba ment, együtt nézte az egyész család.

Óneki a feszültség maradt meg leginkább, ahogy a háztetőkön settenkednek a fegyveres férfiak (a rosszak), hogy valamiképpen megállítsák a vasútállomásra (ő úgy mondta, vonatállomás) igyekvő ellenfelüket (a jót). Azt nem egészen értette, a film elején mi is történt az üldözött férfi (a seriff) gyönyörű indián feleségével, akire a többiek vadásztak. Végignézte az erőszak meg a gyilkosság jeleneteit is, ami persze elborzasztotta. Ugyanakkor ébredező érzékisége (12 éves lehetett) homályos nyugtalansággal és izgalommal is eltöltötte, amivel ismét csak nem tudott mihez kezdeni.

P. bácsi jön hozzánk – mondta az apja. Őt várom.

Anyátok helyett is nekem kell takarítanom – ismételte el. Ám most ez az újból és teljesen fölöslegesen elhangzó megjegyzés sem tudta a tétlen-kellemes hangulatot (ahogyan később fogalmazott: az állott sör-délelőttöt) elrontani.

P. bácsit még apja előző (és mint tudjuk, bizonyos fokig önhibáján kívül stb. elvesztett) munkahelyéről, mondhatni előző életükből ismerték. Nagydarab, enyhén túlsúlyos, majdnem kétméteres és jó humorú, szemüveges, mackós férfi volt. Pszichológus, vagy mi, ezt Ervin nem tudta volna megmondani, ő sem értette. (Az ismeretlen, ezért nyugtalanító dolgokat megpróbálta kizárni életéből, mondhatni, még összhangban volt önmagával és saját gyermeki világával. Legalábbis többé-kevésbé.)

Apja poharakat meg egy üveg pálinkát tett az asztalra. Abban a másik időben meg országban ugyanis, ahol történetünk játszódik, nemcsak a leghétköznapibb tárgyak, hanem a kívülállókkal nem is feltétlenül megosztható élelmiszeripari termékek – így a pálinka – birtoklása is valahogy mindenki számára felértékelődött, emelvén a birtokosok társadalmi rangját. (Ahogyan jóval később, pár évtized múltán és holmi kultúrantropológiai ismeretek birtokában Ervin fogalmaz majd a mindentudó slendrián és mindig hamis magabiztosságával meg nagy-képűségével: oly mértékű és olthatatlan, már-már monstruózus volt a kor szomjúsága. Egyfajta gyógyító, önmagukra kiszabott mérgezést biztosított a mindent elárasztó politikai droggal szemben. Menedéket, fizikai és lelki túlélést, hisz tudjuk, a zsarnoki rendszerek legsajátosabb állapota a részegség. Ellenállás a részegség révén. A szavak utópiája és az alkohol, csak ez maradt. Efféléket és imígyen hőzöngött.)

P. bácsit amúgy ő is imádta, annak ellenére, hogy érzekelte – megtalán önkéntelenül irigyelte is – másságát, intelligenciáját, humorát. Például élvezte azt, hogy P. bácsi lányai (mondandónk szempontjából lényegtelen adat, de amúgy kettő volt neki) anyját, azaz a feleségét, lánykori nevén emlegette: Majd jön a Hídvégi, és lesz nemulass! Meg hogy gitár lógott náluk a falon. Meg hogy görbe keleti töre volt a kredencen. (Mondjuk, mint utóbb, nagy megrázkódtatására kiderült, hamis gyöngyökkel volt kirakva annak nyele.) De mindenképpen ismeretlen és nyugtalanító, ugyanakkor vonzó volt számára ez az ő családjuktól teljesen idegen szülő-gyerek köteléktípus.

Akkoriban P. bácsi a régió személyautót vezetni óhajtó polgárai számára kötelező módon elvégzendő pszichológiai vizsgálatok kizárólagos lebonyolítója volt – mindazokkal az előnyökkel, amelyek ebből a helyzetből vagy munkaköréből származtak. Ha valaki mondjuk nem bízott önmagában vagy önnön képességeiben, tahó volt vagy csak egyszerűen jó üzleti érzékkel bírt, őt kereste meg. Például egy üveg szilvóriummal, pár doboz cigarettával vagy az akkor aranyfedezetnek számító, ellenséges országból származó és hiánycikknek minősülő (talán osztrák gyártmányú) Wiener kávéval. (Amúgy csomagolásának arany színe mintegy predesztinálta ezt a kávéfajtát a valóságosnál sokkalta nagyobb használati, avagy csereforgalmi értékre, ám e kettő: szín és jelentés, mégis mágikus harmóniában együtt létezett. Ahogyan mondjuk egy, a felső fiókba helyezett és aranyozott betűs feliratú

mélyvörös vagy bordó csomagolású étcsokoládé színe és feliratozása harmonizált a mellette elhelyezett, a szülőknék az ország egyetlen politikai formációjához való hű tartozását, valamint a szép és igazságos közös jövő építéséért kifejtett odaadó és áldozatos munkáját, stb. igazoló tagsági könyvecske színével és feliratával. De legalábbis ahhoz volt fogható.)

Mellesleg, ugyanaz a pár csomag bontatlan cigaretta és hozzávetőlegesen két kilogramm, negyedes kiszerezésű Wiener-kávé keringett a településen belül: rendőrtől párttitkárig és orvostól a hivatali alkalmazottig. Fénykorát érte a barter akkoriban.

Nos, alig fél óra várakozás után, végre befutott P. bácsi.

(Férfias összeölelkezésüket Ervinnek pár évtized múlva sikerült csak megtapasztalnia és megélve megértenie is végre, gyerekkori barátja apjának temetésén: a szó nélküli és erőteljes ölelést, miközben könny csorog mindkettőjük arcán, és úgy tesznek, hogy nem veszik észre.)

A helyszín továbbra is a külteleki panelház (ahogyan ők akkor mondták: blokk) első emeleti, mintegy tíz négyzetméteres konyhája. Asztal, poharak, szilvórium.

Ül a két férfi egymással szemben. Előttük a pálinka. Isznak.

Ervin nézi, hallgatózik. Azok ketten nem törődnek semmit az idővel, csak isznak, isznak, nem beszélnek, isznak.

Szót se szólnak, csak cinkosan néznek egymásra – mintegy értik egymást. És a világot. És a kor olthatatlan, szörnyű szomjúságát.

Ervin arra gondol: ezek megbolondultak. Arra gondol: megállt az idő.

Aztán egy örökkévalóság után P. bácsi megszólal. Mély, a túlsúlyos és jó humorú, jovialis fickók torokból fölgurgulázó hangján azt mondja: *Ultimul tren...*

És itt hagy tíz-tizenöt másodpercnyi szünetet. Nem az őszintétlen ripacs kikalkulált és hatásvadász hallgatása ez, nem. Összhang. Néma egy húron pendülés.

...*din Gun Hill* – fejezi be aztán.

És röhögnek.

Ervin semmit sem ért, bemegy a szobájába. Aztán két perc múlva ismét ki. Azok ketten ülnek a konyhában, egymással szemben, és hallgatnak. Nem beszélnek, isznak.

Apja szólal meg aztán nagy sokára, és azt mondja: *Ultimul tren...*

Elemi erővel feltörő, őszinte röhögés és összekacsintás.

...*din Gun Hill* – folytatja a megkezdett mondatot az apja.

Ervin be a szobába. Kintről néma csend. (Ahhoz volt fogható ez a csend Ervin számára, mint amikor mondjuk egy üveg méz linóleum-padlóra való csattanása után megáll a fizikai világ és úgy marad minden. Amikor szó bennszakad, hang fennakad. Vagy ahogyan csattan a fejhús.)

Ervin nem érti. Semmi izgalmas részlet taglalása, úgymint vadászat, sötét árnyak a tetőkön, puskák, embervadászat stb. Nem, semmi.

(Pár évtized múltán századszor rekonstruálva a történetet Ervin arra gondol, apja valószínűleg arra gondol: azt az indián lányt én is hogy meghúztam volna. Ott a bárzongorán, akár. Meg arra, ha pozícióban vagy, netán hozzátartozóid befolyásos emberek, majdnem bármit megtehetsz büntetlenül. Víz nem válik vérré. Kihúznak a slamasztikából. Meg talán arra is, hogy akkor mi van a törvénytisztelettel meg a tisztességgel?)

P. bácsi valószínűleg arra gondol: érdekes kérdés, az interperszonális viszonyok bomlása miként alakítja át a közösség életét. Meg hogy a törvénytiszteletnek hol vannak határai. Hogyan működik a gyászmunka. Netán arra is, a szülői szeretetet és barátság ütközéséből melyik kerül ki győztesen, stb.)

És így telik el a délelőtt. Két, Ervin számára kedves férfi hallgat és iszik a konyhában, akiknek, úgy tűnik, nincs szavakra szükségük. Értik egymást. És a világot.

Ő meg egyre zavarodottabb.

Megsejti, hogy a rend, az otthonosság, harmónia – az a bizonyos metafizikai felsőbbrendűség, mindez már végképp oda. Torokszorító, nyugtalanító gomolygás, zúrzavar és homály. Megsejti, hogy mindennek vége lesz egyszer, ennek is, a férfibarátság, a szavak nélküli összetartozásnak – és egész további életében ezt keresi aztán.

És így telik el az egész délelőtt. Ebben a zavart megrendülésben.

Két évtized múlva véletlenszerűen találkozik Hídvégivel, P. bácsi feleségével. Egy több száz kilométerre lévő városba utazik, az ottani diákok tudását felméréndő, és vizsgáztató társa Hídvégi. A kedves, idősödő hölgy kezét az ő karjára téve hozzáhajol, és halkán, számára

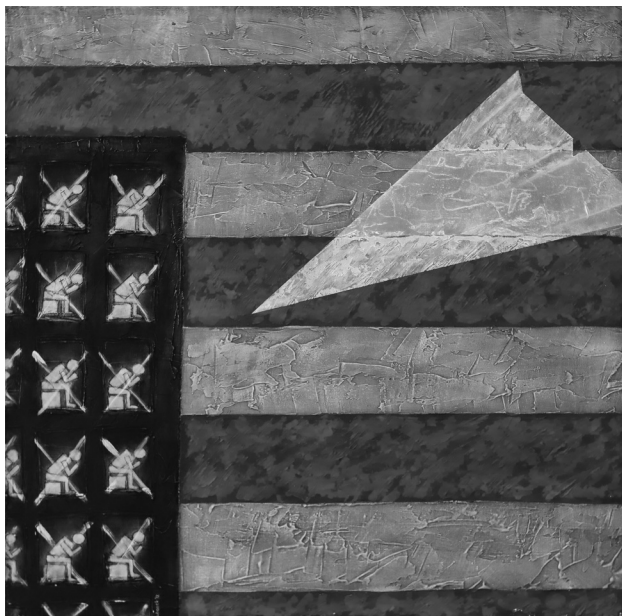
érthetetlen együttérzéssel a hangjában azt mondja: Hallottad, ugye? P. öngyilkos lett.

Misericordiam, és zsibbadt zuhanás.

Hirtelen kavargog fel benne nagyon mélyről a zavart kiüttlanság-érzés, ott van már az egykori délelőtt, a homály, a megrendülés, az otthonosság elvesztése, élesebben, mint valaha, körbeér az ív és omlik is rögtön össze.

Vagy talán akkor kerül a helyére minden: a pillanatok zörögve elvonulnak, de némán ül szemében vagy szívében az egykori (és azóta mindig is ott lévő) szavakon túli némaság, a zavarodottság, a harmónia nélküli hallgatás.

Tudván tudja immár: e kristálytisztá léleksúly és hiány immár csakis és kizárólag az övé.

*„In God we trust”, 2012
(84 x 84 cm, olaj, vászon)*

Ferencz-Nagy Zoltán

FOLKLÓR ÉS TE

Megtisztulunk a folklórban.
Én szóttos vagyok, te stafírunig.

Pörgünk, s a világ egy csíkos homály:
Két kék karika,
A közepük éjszaka
– rejtelmes, csodás.

A világ egy csíkos homály.
Csak te vagy biztos.
És a karikák.
Hajad illata hallgatag,
Csak a szél susog.

Még egy kicsi, s felharsanunk.

MÉG NEM TUDOM MEGNEVEZNI

Gyermekkori estzajok:
Távoli tehénkolomp,
S lassan közeledő, titkos éj.

Még időzik a szürkület.
Háztetők,
És magányos kémények.

Hol van ő? – kérded,
És a mélyzöld hegyek
Fenyőire nézel:
Egybeolvad, de érzed:

Külön-külön, de talán mégis:
Egészenben.

KONKÁV

Láttam az arcát:
Homályos és bús.
Istenem, ő is lehet szomorú?
Míg pillantok, lopva félrenéz:
Hol van, hol zenél
A gyermekkori forró méz?

Halk szemében délibáb:
Harcoló, vonyító kiskutyák,
És lelket maró emlék.

Talán majd beburkolóznál,
Takaród: ópaplan,
Folyópartról ősi nád,
Régi, meleg ölek.

RETROSPEKTÍV

Egy kicsit belecsoibanok,
S a langyos sűrű körbefon.
A dombokon a holdvilág,
A felhők mögött angyalok.

Mögötted minden, amitől félek:
A múlt,
A mumus,
Meg a vétek,
És az elszabadult kerti kutyák.

A szavaim még folynak, kuszán,
De mögötted van az is, hogy megakadok,
S szavam nem lesz több a jajnál,
A barbár, ólmos őszi esőnél,
S nem jön ki szép, ott ragad,
Ahol formát sem ölt –
Ez van mögötted, kétségbeesésem,
Az elfojtott szavaim.

Előtted
Felkel a Nap, a reggel a földre hull.
Szendén nézed a távoli madarakat.
Szelíden ugatnak a kerti kutyák,
Az égbolt pasztellban fürdik.
Égi fenyők mintha nem is érnék
A föld színén a talajt,
S talán mi is a földdel lebegünk,
Egy pillanatig az űrben,
Álmodozhatunk, nem kell lekössön
A végesség,
S ami mögötted van.

Napimádók, 2002 (80 x 80 cm, olaj, vászon)

Szente B. Levente
HOGY IS MONDJAM

egyik este éppen egy hozzánk szokott
kóbor kiskutyát etettünk
és jó szomszédom
a Kossuth Lajos negyed E8/4-es lépcsőházban
azt mondja nekem – látod-e milyen is az élet ahogy
a Nagy Könyvben is írva vagyon éppen itt is az történik
Isten gondoskodik állatokról miegymásról
és rám kacsintott beszéd közben –
ez a költészet ha belégondolsz édes öcsém
a jó és nagy tudós költők már mind elmentek
akár a fecskék ősszel ők is költöznek időnként
vissza kéne jönni nekik egy részüknek
de hadd ne mondjak neveket
kiket látna ez a világ szívesebben
mert né kiköpött közben s cigarettacsikket dugott szájába
de minek azt mondja mert né
a mai költők nagyrésze olyan mint a kínai
leutánóz mindent a legapróbb részletekig
locsog mint a víz
a parttalan partok között
csak a lelket a szikrát felejtik ki
az igazi színeket az erőt az érzést azt a melegséget
amelyeket hogy is mondjam
a szívben érezni kéne esetleg odalent
gyomortájékon de semmi
üresen ha átjár a görcs
tudod-e milyen az
ami lassan nem is a tied
látomásba kapaszkodni ettől érzik
hiszik mások ők
pedig erre az éhes kutyára se nézne
jobbik esetben senki se

szóval meg ne haragudj de
kevesen vannak kevesek
olykor századokig igazi és emberi
egy se

HA ÁLMODNI VÁGYNAK

első verse szószátyár volt
a másodikkal megfontolásra intett
harmadikra hallgatást ígért

azt gondolta az idő végtelen
semmi dolgunk hát az órákkal mondta
egymásra kell figyelni
ki mekkorát sóhajt vagy lélegzik
az embernek elég ennyi
így szólt tanítása

nézd csak a hangyákat
egyetlen hatalmas szívdobbanásban laknak
ha álmodni vágnak
megesznek egy pillangót aztán szárnyait
magas domb tetején
a széliránynak tartják

mélyen hisznek abban
hogy valahová hazajárnak.

UTOLSÓ LEVÉL

*(Feladó: Levinszki Szávuly Attila – tartozék a Sárgaház
folyosója c. naplóhoz, 1994)*

Rég nem írtál, sebj, megteszem
ezt a lépést ismét én!

Hírből tudom, kissé erőre kaptál,
hány elektrosokra emlékszel? Egy orvos
barátom többször is meglátogatott téged,
megkértem, nézzen be hozzád, hogylétedről
naponta, ha lehet, tájékoztasson. Azt mondja,
sokat kibírsz, szemeidben látta a reményt,
a fénytelen csillogást, és hallotta, hogy azt mondd,
rémálmaid nincsenek, szépen rendbe jössz, hogy
a kórházból ismét haza, erre az otthonra vágynál...

Nem akarlak eltántorítani e helytől,
ne érts félre, tudom, mit beszélek,
de te többet érdeemelsz. Asszony kell neked,
ki rendbe szed, melletted kiáll! Ezért mondom,
kérve-kérlek téged, egy darabig még látogatni se,
ide a sivárságba, vissza ne tévedj.
Ebben a városban bármerre mész,
furcsa mód, mindig ugyanoda térsz meg.
Mintha lehúzna valami ismeretlen mélység,
akár a ragacs, a feneketlen iszap.
Egyetlen kiút, ha hátra sem nézel,
nem számolod lépteid többé,
járműre ülsz, csak előre, hátra sohasem,
mígnem árkon-bokron túl nem leszel, aztán
önállóságba kezdesz, jobb lesz neked,

ha többé engem nem keresel.
Egyszer lenyugszol, rendbe jöhet, mi elromlott.
Másik éned története más lapra tartozik.
Ami a tied, az a tied, nem vitás. Hadd lépjen
más a te cipődbe, azt az utat járja be -
A holnap új fejezeteket nyit, már csak magadra figyelj,
csak hagyd madaraidat, fordíts hátat lényeidnek,
de jól vigyázz, el ne kergesd mind, egy legalább maradjon,
legyen, ki súg neked, hogy érezd az otthon,
a meleget, a fészket. Tudom, te megérted,
mit, miért tettem. Örültem, hogy ismerhettek,

akkor is, ha voltam, s lettem versnaplódban
kérdőjeles lábjegyzeted.

TÉGLA ÉS CEMENT

szobámban minden
tárgynak története van
a mozdulatlanoknak is –
olykor szeretek róluk beszélni
itt vannak mondjuk a régi kancsók
festmények fényképek levelek a könyvek
csak a padlódeszka meg az ajtó
mocorog megmozdul néha
megmagyarázhatatlanul
nap nap után egy-egy tárgy
miként változtat helyet
nem is értem
pedig se kereke se lába
esze még úgy sincsen egynek sem
isten engem úgy segéljen
van egy két szóbeszéd erre
hogy ezért meg azért
de mielőtt örületbe kergetnének
inkább azt elhiszem
összefogott hátam mögött
tégla és cement
hogy kimozdítsanak helyükből
minden követ

Szondy-Adorján György

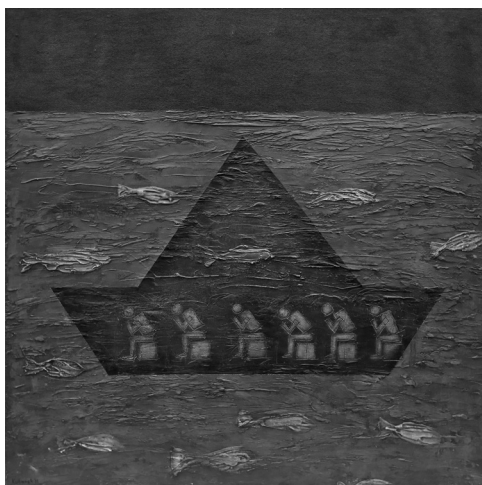
FEHÉR ALAPON VAKREMÉNY

Kitapintja az ember a lemondás fájó pontjait, és onnan merít bátorságot, hogy lesz, ami lesz, és előrelép, majd párat hátra, örömeiben, hogy nem történt baj, akkor juszt is, hogy ingoványba süpped, ott van az hátul, előrébb a vakremény, fehér alapon kétely, bár a semmiből eredeztetünk mindent, amire vágyunk, és tudjuk, hogy annak ágán ül a szív, mégis, elhívás a lehulló kar, míg lényege a mozdulat, aztán hány meg hány ág lengeti a búcsút öles karokkal a törzsből kinyúlva, ringatva hű bogarát a kérgen, és a szárazokon csüngő levelek hátán hány talpalatnyi hely, hány odúja a kimért időnek, amin elférhetünk a rendelés szerint, önfényünk jogán, és hullnak az ágról pirosan, sárgán, hullnak. Száraz levelek helye a föld.

AZ EMBER KÖNYÖRÜLETES TERMÉSZETE

A folyó megáradt, és mindenféle hordalékot görgetett magával, szaladtak a gyermekek, ahogy csak bírtak, de vízbe merültek, már szinte nyakukig ért a víz, csak úszni lehetett az árral, beleesni többé nem, és a túlsó part csónakjai akkor az iszapos vízbe siklottak a jóindulat karcsapásaival, mert az evezőket elvitte a víz, valahol, egy hetedhét faluban, talán örültek annak is, aztán a gyermekeket

beemelték a csónakokba, de azok még csak rá sem néztek az emberekre, a folyóban kapálózó kismalacok után néztek, amint csapást sikítanak maguknak a háborgó vízbe, sötét gerendák, gőzzel szisszenő dobkályhák, és a tehetetlenség egyéb pusztító nehezékei koppantak a vétlen kis patákon, koponyákon, és ahogy bezúdult a víz, az iszap, a kis orraikon, fülecskéiken, szájaikon, elhallgattak végre, csend lett ott, ahol folyton motozna a lélek, és a gyermekek sírtak akkor, kis játszótársaik elvesztése miatt, aztán, amikor kitették őket a partra, szaladtak az ár után, de csak tetemeiket találták, pipék, kutyák, cicák és kismalacok tetemeit, és az emberek megkérdezték: miért sírtok olyan keservesen?, karácsonyra úgyis levágná őket a böllér, de még jobban sírtak akkor, és reszkettek nedves ruháskáik alatt, és korgott a gyomruk is.

*Szellemi gályarabok, 2011
(80 x 80 cm, olaj, vászon)*

Mánya Kristóf
KOSZORÚ
ÉDESAPÁM 50 ÉVES SZÜLINAPJÁRA

1.

vajon van-e *egy* kezdetünk
vajon van-e *egy* születésünk
vajon van-e *egy* pillanatunk,
amely létezésünk origója
birtoklunk-e *egy* pillanatot,
amely a kozmikus idő szövetéből
kiszakítva is egyedül a miénk
vajon ilyen önző volna létezésünk
vajon ilyen behatárolt volna
létezésünk, vajon ilyen törpe
volna létezésünk, talán nincsen
egy kezdetünk, talán nincsen
egy születésünk, talán nincsen
egy pillanatunk sem, talán csak
organikusan formálódunk
évmilliárdokból, csillagporból, ősök
küzdelmének és szenvedélyének
verejtékéből, talán csak fonalai
vagyunk az egyetemes létezésnek,
belesimulva a végtelenbe

2.

nem vagyok más, mint a medence hegyeinek vulkáni kőzetei
nem vagyok más, mint a hegyek zúgó, hajladozó fenyvesei,
nem vagyok más, mint a hegyek mohafedte sziklái a hajnali
tejködben, nem vagyok más, mint a nap első sugarai a harmat
áztatta földeken, nem vagyok más, mint a reggel gömbölyű
csendje a gubbasztó falvak határában, nem vagyok más, mint
a határ dűlőin virágzó gyümölcsösök tavasszal, nem vagyok

más, mint a házak, pajták, csűrök időtlen mozdulatlansága, nem vagyok más, mint a megmunkált fa ősi tudása a házak, pajták, csűrök, kapuk gazdag ornamentikájú oszlopain, nem vagyok más, mint egy kökerítéssel körbevett erődtemplom benőtt sírhalmi, nem vagyok más, mint a dombokon visszhangzó harangok kondulása délidőben, nem vagyok más, mint szilárd hit fehérre meszelt gót, barokk templomok rideg csendjében, nem vagyok más, mint szilárd, megtörhetetlen történelem az új világrendben, nem vagyok más, mint emlékező ember az épülő világrend *tízemeletes* betonpillérei között tántorogva

3.

itt keresztelték meg ükapámat, dédapámat, nagyapámat, édesapámat, itt keresztelték meg engem, itt, Csíkrákos határában, a dombon emelt kápolnában, és itt keresztelték meg elsőszülött fiamat is, itt temették el ükapámat, dédapámat, nagyapámat a templomkertben, itt van létezésem végtelensége, mert hosszú időben formálódtam őseimben és mert tovább élek majd minden utódomban

Mozgóképek, 2010
(100 x 70 cm, olaj, vászon)

Fekete Vince

BARÁTOM A(Z)... OKOSTELÓM?

2020-ban hatodik alkalommal írtuk ki a középiskolásoknak szóló pályázatunkat. A 2015-ös *Ki vagy te?*, a 2016-os *Mi(t) nekem Erdély?!*, a 2017-es *Szerelem, szerelem...*, a 2018-as *Családfa*, a 2019-es *Diák úr, kérem!* után a *Barátom a(z) okostelóm?* volt ezúttal a téma. A 2017-es *Szerelem, szerelemre* 222 pályázótól közel 300 pályamunka futott be, 2018-ban kicsivel több, mint félszáz, tavaly több mint száz pályázótól kaptunk novellát, verset, esszét a megadott határidőig, illetve még azon túl is, idén pedig valamivel több mint hatvan pályamunka érkezett.

Idei felhívásunk a következőképpen hangzott: „Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Illyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak *a másikon* az életre szóló barátságra. Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhet-e barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent őszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel? Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? (...) Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon,

instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm? (...)"

Vers, novella, elbeszélés, esszé. Idén is volt mindenből, jó, jobb, gyenge, közepes, stb. És ismét volt jó pár darab kiemelkedő írás köztük. Nagy-nagy öröömre, vers(ek) is. Tavalyhoz és tavalyelőtthöz képest az első három díjazott ezúttal verssel pályázott (a két dicséretes prózával). A díjakat, a korábbi díjátadóinkhoz képest, a pandémiára, hómofiszra való tekintettel nem a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium dísztermében, hanem online adtuk át december 15-én.

Gratulálunk a díjazottaknak!

A három díjazottunk:

- I. díj – Nagy Zalán, Marosvásárhely, Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XI. osztály.
- II. díj – Tamás Bernadett, Székelykeresztúr, Berde Mózes Unitárius Gimnázium, XII. osztály.
- III. díj – Takács Boglárka, Kézdivásárhely, Bod Péter Tanítóképző, XII. osztály.

Dicséret:

- Lukács Boglárka, Székelyudvarhely, Palló Imre Művészeti Líceum, XII. osztály.
- Bende Anita-Ágnes, Székelyudvarhely, Palló Imre Művészeti Líceum, XI. osztály.

Az első három díjazott munkáját közöljük.

I. díj
Nagy Zalán

ÁLLÁSAJÁNLAT

steve jobs mindenekelőtt bemutatkozik
majd rögtön hozzáteszi hogy *szólíts*
bádogembernek így becéznek a barátaim
rosszabb esetben kockafejnek de mit tehetnék
a szívem tápegység az agyam processzor
jobb napjaimon kódnyelveken beszélek

algoritmusom számolja ki az emberek
igényeit ezért sikeres a vállalkozásunk
mert sosem bízunk magunkat a szerencsére
szemem infravörös kameraként fókuszál
a begyűjtött adatokat grafikon formájában
dolgozza fel a mesterséges intelligenciám
zsigereimben drótok vérem áramot vezet

termékeinket saját képmásomra alkottam
aki az én barátom az az apple barátja is

steve jobs üzleti titkokról mesél neked
beszéd közben szemüvegét törölgeti
mintha tisztulnának előtte a képletek
úgy avat be a kereskedelem trükkjeibe

kedves barátom én mindig azt mondom
hogy egy barátságból lesz jó szövetség
majd jó cselszövés nézz csak rám
az apple emblémája is azt jelképezi
hogyan társul hófehérke meséjében
az alma és a méreg a külső és a belső
szépség mellett örökké a szörnyeteg

steve jobs hangja az apádéhoz hasonlít
törékeny testtartása pedig az anyádéhoz
megrémsz hogy te is tisztuló képlet vagy
de egy családi vállalkozásról álmodozol

*így váltak eladhatóvá apple termékeink
mindenki ráharapott wayne és woziak
na meg az én munkám gyümölcsére
mindenki csattogtatta fogsorát amíg
a virtuális tér mesevilággá nem változott
a technológia fejlesztése függőség lett
és a két szövetségesemmel azt mondhattuk
hófehérke nem halt meg csak lemerült*

a te apád is hasonlóval nyugtatott régen
hogy anyád nem halt meg csak kimerült
és sokat kell pihennie az altatóktól
gyógyszerektől csendesültek el a mesék

steve jobs feléd nyújtja kezét újrakezdi
ideje egy magasabb szintre helyezniünk
a kapcsolatunk én mindig azt mondom
hogy egy barátságból lesz jó szövetség
jó szövetségből pedig még család is lehet
kedves barátom te érted amit mondok
mert hallgatnak körülötted a hófehérek

II. díj

Tamás Bernadett

ÁRT, MERT TÖBB MINT BARÁT

Törekedni a megvalósíthatatlanra,
arra, hogy karom liánként tekerjen körül.
Lelked halott szerelmekkel telt katakomba,
az enyém még így is csak veled együtt repül.

ONLINE – OFFLIFE

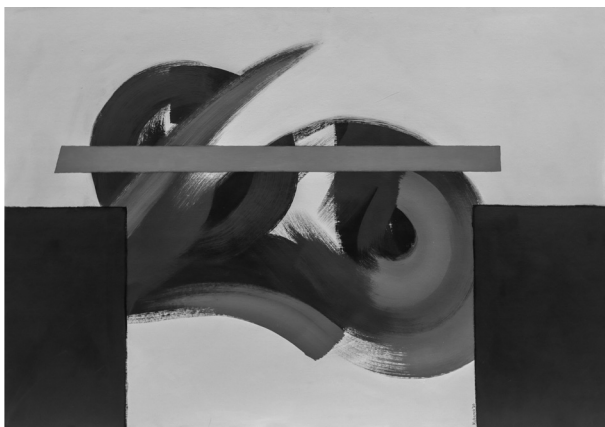
Paradox érzéseim feléd erősödnek...
Bár a mi barátságunk nagyon ígéretes,
mégis jogosan nevezhetik amatőrnek,
mivel van egy hibája. Sajnos internetes.

*Kontrollált anomália. Szürke-piros 1., 2020
(100 x 70 cm, akril, karton)*

III. díj
Takács Boglárka
PASO DOBLE

Egyszerre haladunk. Piros suhanásod homokba írt nyomnak tűnik.
Fogom a kezed.
Mégis idegennek érzem.
Hová tűnt a titkokat mesélő szem kékje?
Lassan esteledik. A csendes szobát betölti a neonlámpa fénye.
Az alfa és ómega jelöletlen villamosán ülve örökkévalóságnak tűnik az élet pár perce.
Szorosan öllelek, tudom, mit érzel most. Gondtalan lelkedben megjelentek az ősz első ráncai.
Ma épp az eredeti arcom viselem, a régi maszkok eltűntek.
Az emlékek felbukkanó képek egy okostelefon kijelzőjén.
Kiabálás a függőség börtönébe, ahol egyedül van az ember.
Te ott vagy a valóságban.

*Kontrollált anomália. Szürke-piros 2., 2020
(100 x 70 cm, akril, karton)*

„AZ ALKOTÓI MUNKÁN KERESZTÜL
KERÜLÜNK KÖZELEBB,
ILLETVE TÁVOLABB EGYMÁSTÓL”

- Vargyas Márta beszélgetése Kányádi Szilárddal -

Kányádi Szilárd színművész, rendező, leköszönő színházigazgató 1982-ben született Székelyudvarhelyen. Középiskolai éveit a Baróti Szabó Dávid Iskolaközpontban töltötte, majd színész szakon végzett a békéscsabai Fiatal Színházművészeti Szakközépiskolában. 2007-ben sikeresen felvételizett a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem rendező szakára, majd a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatához szerződött színművészként, de időnként rendezett is. 2016 és 2020 között a Csiki Játékszín színésze, majd kinevezett igazgatója volt.

- *Akár színészként, akár rendezőként tekintek rád, azt látom, nagyon fontos számodra a zene...*

- Színháztól függetlenül is azt hiszem, a zene nagy szerepet tölt be az életemben, anélkül, hogy zenész volnék vagy tanultam volna valaha. Egyszerűen körbelengi, átjárja és kitölti a mindennapjaimat. A színház világán belül pedig régi mesterektől tanultam, de rengeteg kortárs színházi szakembertől is hallottam, hogy zene nélkül nincsen színház. Ez a gondolat belém égett, és aztán tovább fejlődött. Ma már nem csak hiszem, hanem a munkáimon keresztül magam is terjesztem, hogy zene nélkül tényleg nincsen színház.

- *Talán Székelyföldön kevesen tudják vagy ismerik a munkásságodnak ezt a részét, de van néhány alternatívabb közegben rendezett előadásod, ahol a hangzó közeget nagyon sokrétűen építetted fel. Ilyen például a pécsi JESZ-nél (Jannus Egyetemi Színház) rendezett Márk evangéliuma és a Kőműves Kelemen című előadásod.*

- Arra gondolsz, hogy az előadások zeneisége nálam egy nagyobb koncepció része? Pedig nem az. Nincsen ebben olyan előre eltervezett tudatos valami – az ilyesmitől ódzkodok, hogy én valamikor kitaláltam, miszerint majd így építem a munkásságomat. Nem, ez az én esetemben

csak így alakult. Ráadásul a zenélést csak most tanulom: elkezdtem basszusgitarozni és emellett zeneelméletet, hangszerismeretet is tanulok.

- *Mégis, amitől sok vidéki színház rendezője menekül, az számodra nem tűnik terhesnek: olyan zenés színpadi művekhez is hozzányúlsz, melyeket úgy ismerünk, hogy dramaturgiájuk nem nagyon engedi mozgatni magát az egyéni rendezői koncepció, mondanivaló irányába. Téged mi fogott meg ezekben a librettókban?*

- Bennem fel sem merült, hogy ha zenés színházi feladatot kapok, akkor ódzkodok tőle, esetleg visszautasítom, mert nem szívesen foglalkozom operettel vagy musicallel. Engem ez a válfaja is érdekelt a színházművészetnek. Könnyen megtaláltam magam benne, mert a zenéhez szorosan köthető, általában jól megírt darabok. Tehát nagyon nagy rendezői koncepció, nagy-nagy-nagy rendezői elképzelés nem kell hozzá - ezt persze idézőjelbe teszem, hiszen a pozitív és a negatív, vagyis a pejoratív értelme is igaz. Mivel ezek jól ismert, bejáratott történetek, szerintem abban van a kihívás, hogyan hozol létre belőlük minőségi előadást.

Rengeteg hányaveti módon odakent, zenés előadás készül, mert a rendező kollégára rásózták a feladatot, és ő kénytelen-kelletlen vagy épp csuklóból megcsinálta, hogy legyen valami. De azt gondolom, attól még, hogy valamit könnyű műfajnak nevezünk, azért ugyanúgy meg kell tenni mindent, hogy minőségi élményt szerezzünk. Persze először én is csak feladatnak tekintettem a zenés munkát, de közben, ahogy elkezdtem ezzel a műfajjal foglalkozni, rájöttem, ez engem tényleg érdekel. Az a kihívás érdekel, hogyan lesz mindebből érvényes előadás.

- *Magam is azt láttam, számodra a feladat pontos kivitelezése az elsődleges, noha olyan rendező mellett is dolgozhattál asszisztensként, mint a szintén erdélyi születésű Béres Attila, akiről tudjuk, hogy konkrét koncepciókat és sajátos mondanivalót visz a gyakran grandiózus zenés színházi előadásába is.*

- Jó, hogy említéd Béres Attilát, mert ilyen szempontból ő pont egy olyan előkép, egy olyan mester, aki tovább erősítette bennem, milyen sok lehetőség és kihívás van ebben a műfajban. A többi pedig hozzáállás kérdése.

A másik fontos gondolatom ezzel az egész zenés színházi történettel kapcsolatban, hogy én szakmailag – és ez lehet kishitűség a részemről, de semmiképpen nem álszerénység –, azt érzem, nem tartok még ott, hogy olyan volumenű, jellegű és stílusú darabokhoz nyúljak, ami a legtöbb rendező esetében a vágyott kihívásokat jelenti. A saját megítélésem szerint, én még nem nyúlnék Csehovhoz, Shakespeare-hez, Molière-hez, egy csomó olyan szerzőhöz, aki a szó jó értelmében nagy sláger. Az ő műveikhez olyan fajta rendezői koncepció dukál, ahol én még nem tartok szakmailag. Ezért vág össze esetemben szinte természetes módon, hogy a rendezést ezeken a zenés darabokon keresztül gyakorolva jussak el oda, hogy majd egyszer nekifogjak egy nagyobb drámai mű színpadra vitelének. Tehát számomra ez mindenféleképpen egy tanulási folyamat, és a folyamat egy része a zenés színházon keresztül eljutni oda, hogy egyszer nekifogjak egy kisebb szereplőgárdás, de mélyebb történetnek, aztán egy nagyobbak és egy még nagyobbak.

– *Az is ennek a folyamatnak a része, hogy többször belevágtál mozgásházra épülő előadásokba?*

– Nem. A legelső ilyen típusú előadásom, ahogy te is említetted, a *Márk evangéliuma*, melyre ugyan született egy szövegváltozat, de már az olvasópróba után kiderült, hogy nem működik. Így ott a kényszerhelyzet szülte, hogy a munka folyamán lassan eldobjuk a meglévő szöveget és megtaláljuk helyette a megfelelően működtethető formát. A kialakult helyzet szépsége, hogy az eredeti írott műben (Jorge Luise Borges *Márk evangéliuma* című novellája – szerk. megj.) is elég hangsúlyosan megjelenik a nem működő kommunikáció.

Ennek következtében öt évvel később már eleve úgy kértek fel a *Kőműves Kelemen* című előadás létrehozására, hogy ha lehet, akkor a *Márk evangéliuma* stílusában rendezzem. Így egyértelmű volt a műfaj. Őszintén szólva örültem is, hogy erre kértek, mert a Kőműves Kelemen olvasva – akár a dramatizált változatot is –, tudtam, hogy azzal biztosan nem szeretnék foglalkozni. Mivel Györfi Csaba koreográfusként a látószögemben volt, Moldován Blankát pedig kollégaként jól ismertem Szatmárról (színész – Harag György Társulat, Szatmárnémeti – szerk. megj.), így nem volt kérdés, hogy a zenei vezetésre őt kérem fel. A munka oroszlánrészét ők végezték. A zene és a hangok

nagyon fontos részét képezték az előadásnak, de a történet maga a mozgásra épült, ezért azt mondhatom, hogy ami végül elkészült, nem jöhetett volna létre Györfi Csaba nélkül. Nekem annyi szerepem volt, hogy a képeket összerakva meghoztam azokat a döntéseket, hogy kinek mivel kell foglalkoznia.

- *Mesélnél arról, hogyan épül fel nálad egy olyan munkafolyamat, ahol több külső alkotótársad van egyszerre, és nincs hozzá színpadi szöveged? Tehát hangzás van, mozgás van, képek vannak, és egy alaptörténet, amit el akartok mesélni a közönségnek.*

- Először is azt hiszem, hogy az ilyen jellegű munkafolyamat már az előkészítési fázisában megbukna, ha nincs összhang az együtt dolgozó emberek között. Tehát rendező, koreográfus, zeneszerző, díszlet-, és jelmeztervező muszáj egy nyelvet beszéljen és közös nevezőn legyen, betartva azt a játékszabályt, hogy végül mindig egy ember fogja kimondani az „Ámen”-t vagy a „Nem”-et, és az maga a rendező. De ezzel együtt minden közreműködőre, így a színészekre is társalkotóként tekintek. Éppen ezért, ha nagyon konkrét elképzelésem van is a látványról, a figurákról, a zenéről, a mozgásról, az nélkülük csak egy nagyon erős érzet lehet. Ha ezt sikerül jól kommunikálnom és átadnom az alkotótársaknak, akkor azt hiszem, nyugodtan lehet hagyni őket dolgozni, mert már mindenki ismeri az előadás kivitelezéséhez szükséges célokat és játékszabályokat. Amikor csapatban dolgozunk, senki nem alkothat a saját szakállára, én sem. Ráadásul a rendező számára ugyanolyan fontos a visszajelzés, mint a többi alkotótárs számára. Ebben hiszek, így látom egészségesnek és működőképesnek a közös alkotást.

- *Milyen alap gondolat mentén épült fel a Kőműves Kelemen közege, hangulata, üzenete?*

- Amikor Blankával és Györfi Csabival összeültünk, világosan megfogalmaztuk, hogy ez egy tragédia. Nem görög tragédia, de a mienk, magyaroké. Éppen ezért azt hiszem, valami olyasmiben maradtunk, és erre épült a zene, majd a koreográfia is, hogy mennyire bele tudunk vakulni a hübriszbe, vagyis a hiúságunkba, és mennyire szélsőségesé válhatunk, amikor nagyon hiszünk valamiben, amiben pénz van, ego van, kivagyiság van, öngazolás van. Milyen súlyos áldozatokat képes meghozni az elvakult és szélsőségekre hajlamos

emberi ego a célja elérése érdekében. Ebből a gondolatmenetből készült el végül a *Kőműves Kelemen* mint fizikai színházi előadás.

– *Említetted Györfi Csabát mint munkatársadat. Miért pont ő lett a hozzád legközelebb álló alkotótárs?*

– Valami olyasmi lehet a válasz, hogy működik köztünk a munkához, az alkotáshoz szükséges kémia, a közös nevező, hogy értjük egymást és helyzetbe tudjuk hozni egymást. Én tanulok tőle.

– *Kimondtad. Sok rendező nem artikulálja, ha tanul az „alatta”, mellette dolgozó munkatársától. Gyakran hajlamosak vagyunk úgy tekinteni a közös alkotásra, mintha a teljes összművészeti önátadás mindenki részéről természetes lenne, de a babérok csak a döntéshozót, jelen estben a rendezőt illetnék. Mióta érzed úgy, hogy Györfi Csaba akár a munkatársad is lehetne?*

– Munkatárs mindenféleképpen, de Csaba elsősorban barát. Ráadásul úgy, hogy mindketten udvarhelyiek vagyunk, de az egyetem előtt még egymás létezéséről sem tudtunk. Aztán az egyetemi évek alatt egyszer megkerestem egy munkalehetőséggel, és azóta tart a barátságunk.

Hiszem azt, hogy ebben a szakmában az alkotói munkán keresztül kerülünk közelebb, illetve távolabb egymástól. Munka közben derül ki, hogy tudunk-e együttműködni. Ha nem értjük egymás gondolatát, akkor dolgozni sem tudunk egymással. Ha pedig tudunk együtt dolgozni, az már arra enged következtetni, hogy talán a munkán kívül is van mit mondanunk egymásnak.

– *Apropó. Mi az egyetemen öt éven át tanultunk, dolgoztunk és tapasztaltunk együtt a rendező szakon. Első év elején azt tapasztaltam, hogy nagyon erősen él benned a rendezés iránti vágy, és tudatosan törekszel arra, hogy rendező váljon belőled. Aztán az első év végén már azt éreztem, hogy jobban szereted, ha színészünk lehetsz, amikor egymás vizsgajelentéseiben játszottunk. Gyakran olvastam azt veled kapcsolatban, hogy nem tudod eldönteni, inkább színész vagy rendező vagy. Úgy érzed, hogy ezt el kell dönteni?*

– Nem, eldönteni semmi esetre sem kell. Persze, volt olyan időszak, azt hiszem, pont az egyetemi évek kezdetén, amikor a rendezésnek úgy fogtam neki, mint később az igazgatásnak: nem hiszem el, hogy ezt nem lehet jobban csinálni. Aztán a gyakorlati dolgokban az

egyetemen is nagyon hamar kiderült, már nem az a kérdés, hogy lehet-e bármit jobban csinálni, hanem hogyan lehet jobban csinálni? Magamhoz képest jobban.

De visszatérve: nem kell eldönteni, hogy inkább színész az ember vagy rendező, vagy igazgató. Ilyen szempontból is szerencsésnek érzem magam, mert soha nem is kellett eldöntenem. A másik szerencsés fordulata ennek a történetnek az, hogy mindig akkor jött egy rendezési lehetőség vagy felkérés, amikor azt éreztem, hogy színészként kicsit telítődtem és most valami mást csinálnék. De fordítva is igaz: amikor rendezési lehetőségből nem volt olyan sok, vagy úgy éreztem, most már felmennék a színpadra, akkor jöttek a színészi feladatok. Valahogy eddig a mérleg nyelve egyensúlyban volt, és ezt, amíg rajtam áll vagy bukik, szeretném is megtartani. Ezt keresztülhúzta a bevállalt intézményvezetés, de egyértelmű volt, hogy az igazgatói feladatok mellett a rendezésen kívül nem nagyon tudok mást is vállalni. Ezért az elmúlt években a színész-oldalam egy kicsit háttérbe szorult, és most már érzem is ennek a hiányát. Egyszer-kétszer be kellett ugranom egy-egy előadásba vagy próbafolyamatba, és mindig jólesően tapasztaltam, hogy mennyire ott érzem a leginkább jól magam.

- Érzet indíttatást rendezőként, hogy szívesen felrohannál a színpadra eljátszani az általad kitalált karaktert, vagy hogy színészként szívesen átvennéd az irányítást?

- Néha igen, érzésben megjelenik, de mindig rászólok magamra, mert tudom, hogy nem helyes. Tapasztaltam a színpadról, milyen az, amikor a rendező előjátszik, és nem tartom szerencsésnek, nem értek vele egyet. Ettől függetlenül, ha színészként látom, hogy a rendező kolléga előjátszik, elfogadom, mert neki ez az alkotás útja-módja, de én leállítom önmagam, mihelyst érzem vagy jönne, hogy ilyesmit tegyek. A rendezői külső szemmel könnyű odacsettinteni a színésznek egy mintha-megoldást, de színészként valahogy azt be kell építsd, majd fel kell építsd a szereplőt magadnak azokból a kis kockákból és instrukciókból, amit kapsz, hogy aztán azzal az előadás során azt csinálhass - jó értelemben -, amit éppen csak akarsz. Mert az a szerep akkor már a tied.

Ez is egy kicsit visszakapcsolódik ahhoz, hogy a színész egy társalkotó: rendezőként hiszem, hogy olyan emberekkel dolgozom, akik

értelmesek, tudják a szakmájukat, és kíváncsiak annyira, hogy ők szeretnék kivitelezni a figurát.

- Szerinted van különbség aközött, ahogyan egy színész rendez, és ahogyan egy rendező?

- Szerintem tetten érhető a különbség abban, ki hogyan fogalmaz, ki hogyan kezeli a színészeket, a próbafolyamatot és saját magát, hogy milyen kritériumokat állít a munkájával szemben és a közvetlen környezetében dolgozó társalkotókkal szemben.

Azt viszont nem tartom egészségesnek, hogy egyszerre rendezel és játszol is egy adott előadásban. Például a szilveszteri előadásban, az *Én és a kisöcsém*-ben (Csíki Játékszín, 2020 – szerk. megj.) a nagy szereposztás miatt maradt volna egy nagyon kis szerep, amibe egy ideig úgy tűnt, hogy a rendezés mellett színészként is be kell ugranom, két másik kolléga partnereként. Szorult helyzetben megtettem volna, de ezt a fajta megoldást nem tartom egészségesnek.

- Te milyen típusú rendezőnek tartod magad?

- Mindenképpen színész-rendező vagyok. Neki sem tudtam volna fogni a rendezés tanulási folyamatának, ha nincs színészi előéletem vagy színházi tapasztalatom. 18-19 évesen már elkezdtem felkészülni a rendező szakra, de akkor még alapvető hiányosságokkal rendelkeztem a szakma alapjait illetően. Nem volt „könyvtáram” hozzá, és a békéscsabai négy év, illetve az ott szerzett tapasztalatok, majd az udvarhelyi egy évados színész-szerződés elégnak bizonyult, hogy felvegyem a kesztyűt és belevágjak a rendezésbe.

- Fiatalkorod ellenére már egy nagyon széles repertoárt végigjátszhattál színészként. De tudjuk, hogy ez gyakran előfordul vidéki színházaknál, ahol a bérletek miatt igyekeznek minél változatosabbá tenni az előadáskészletet, ezért sok írótól sokféle művet feldolgoznak. Mit jelent számodra, hogy színészként az ókori szerzőktől a kortárs írók művein át rengeteg változatos szerepben megfordulhattál?

- Természetes kellene legyen, hogy egy színésznek lehetősége van eljátszani bármit, szinte mindent. Ezt mindenkinek ki kellene próbálnia. Nekem ilyen szempontból is szerencsém volt, mert rám osztották ezeket a szerepeket.

– *Ráadásul nem is kis szerepeket osztottak rád. Ezek többnyire főszerepek voltak.*

– Valamiért a rendezők és az igazgatók azt érezték, hogy rám bízhatják azokat a szerepeket, ezt így utólag is csak megköszönni tudom, és remélem, ez a folyamat kitart a továbbiakban is. Pillanatnyilag úgy gondolom, hogy mindegy mit kell játszanom, csak játszhassak.

Úgy indultam el a színészi pályán, hogy szeretnék jó partnere lenni mindenkinek. A lehető legjobb partnere. Nem az érdekelt, hogy a lehető legjobb színész legyek (*nevet*). Rengeteg kolléga teljesen normálisan és jogosan elmondja, hogy „igen, én szeretnék a legjobb színész lenni”, de engem az érdekelt, ha már lehetőségem van, akkor a lehető legjobb partner legyek. Persze később leesett, hogy ez a két cél megközelítőleg ugyanazt jelenti, hogy ezek a dolgok tulajdonképpen egybevágnak. Viszont ennek a kiindulási pontnak az ereje továbbra is megmaradt bennem. Ezért alakulhatott ki az is, hogy nem nagyon ütközöm jóformán senkivel, számomra mindig az a fontos, hogy megoldást keressek.

– *Volt olyan szerep, amiről most utólag azt mondd, minden külső dologtól függetlenül, egyszerűen önmagad miatt, hogy az jólesett?*

– Szerintem több is volt. De inkább azok maradtak meg, melyek csalódást okoztak. A megfélelési kényszerből, melyet önmagammal szemben, a rám bízott feladattal szemben, a rendezővel meg a társulattal szemben éreztem, megértettem, hogy nem tartok még ott, hogy kiteljesítsem az adott szerepet. Sem emberileg, sem szakmailag nem tartottam ott. Rám osztották, ezért mindent megtettem, hogy megbirkózzak vele, de valójában úgy éreztem, milyen jó lenne azzal a szereppel öt, esetleg tíz év múlva találkozni...

– *Volt olyan szereped, melyben azt érezted, hogy ki tudod magad játszani?*

– Csak általánosságokban tudok válaszolni, mert amiben ki tudom magam játszani, az az én fejemben a vígjátékot jelenti. A vígjátékokban olyan figurák és olyan helyzetek vannak, melyekben otthonosabban érzem magam. Persze nagyon izgat a tragédia és a dráma műfaja is, de az jobban megizgaszt. A legkönnyebben kétségkívül a vígjátékokban működöm.

- Ősszel volt az esküvőm, melyen egy rövid képösszeállítás végén megjelent néhány fotó a munkáimból is. A herceg álma című abszurd vizsgamunkám egyik képénél, melyen az előtérben ülsz, ösztönösen felnevettek az emberek. Valószínűleg én voltam az egyetlen a teremben, aki tudta, hogy az nem előadás-felvétel, hanem egy jelmezes, beállított kép, a tekinteted mégis olyan intenzitással hordozta a szereplődöt, hogy nem maradt reakció nélkül.

- Most így nem tudom, melyik kép lehetett, de a figurára emlékszem (nevet). Olyannyira fontos számomra a komikum, hogy még a dráma és tragédia műfajában sem tudok úgy próbálni, ha nem lehet néha egy kicsit hülyéskedni. Lehet, hogy rendezőként pont emiatt nem merek még mindig nekifogni olyan drámai műnek vagy tragédiának, amibe ez nem fér bele. De ez az én félelmem, mert közben meg lehet, hogy belefér.

- Szerintem nemhogy belefér, hanem bizonyos jelenetek a drámai szövegekben is megkövetelik a jóféle komikumot. A zenés előadásaidnál például, határozottan érzem, hogy a szöveg humora, a replikák, a helyzetkomikum az, ami téged magával ragad.

- Igen, de ezek jól megírt szövegek, kiállták az idő próbáját. Nem hullottak ki a rostán, pont amiatt, mert az 1800-as évek végétől a mai napig működnek, és ugyanúgy nevet rajta a közönség. Maximum másképp dekódolják a nézők, de a humor része, a nevetés része ugyanaz. Tehát, ha pontosan felépítetted a poént, ami nagyon fontos színésztechnikai alkotórész is, akkor ugyanúgy nevetnek rajta. Ezután rendezőként már csak annyi a feladatod, hogy jó helyzetbe hozd a színészt, és hagyd működni a jelenetet.

- 2020. november 30-tól már nem te vagy a Csíki Játékszín igazgatója. Hova mentél és miért mentél el a társulattól?

- Azért mentem, mert hívtak, ami jó lehetőség és „új lap” a szakmai életemben. A gyergyói Figura társulatához szerződtem, ahova Albu István, Pecka hívott meg Annával, a feleségemmel közösen.

- Miért mentél el Csíkból?

- Felmerült bennem korábban a Játékszínnél maradás lehetősége is, attól függetlenül, hogy Csíkban a színházigazgatás, mint olyan, a

részemről véget ért. Arra gondoltam, maradok a színháznál mint színész, rendező vagy bármi, amire szükség van a társulati tevékenységben. Mondtam is az üléseken, hogy nem a színházra, nem a társulatra és nem a Csiki Játékszínre mondom nemet, hanem az igazgatói posztra. Aztán közben megértettem, nem biztos, hogy szerencsés és egészséges helyzetet teremt, ha én mint volt igazgató ott maradok és látom, nem látom, zavar vagy nem zavar, hogy mi történik, mi fejlődik tovább a társulaton belül, vagy pont azt, hogy nem fejlődik, nem történik semmi. Ezért is, de nem csak ezért úgy éreztem már korábban is, hogy az életemben eljött valami váltásnak az ideje, csak akkor még nem tudtam megfogalmazni, milyen változás lenne a megfelelő, de az élet elém hozta.

- Akik váltást kiáltanak, nem törvénytörően, de általában sok éve dolgoznak egy adott helyen. Te viszonylag rövid ideig dolgoztál a Csiki Játékszínnél, mégis úgy beszélsz róla, mintha nagyon súlyos évek lennének mögötted.

- Mert súlyos évek vannak mögöttem. A Csikban eltöltött öt évemből a három igazgatással telt év az összes pozitívumával és negatívumával együtt, az összes megtanulandó és megtanult vagy elmulasztott, mindenféle percével együtt egy nagyon sűrű, számomra nagyon kemény időszak volt. Be is szorozhatnám jó néhányval ezt a három évet, ha azt nézném, hogy mennyit tapasztaltam és mennyit öregedtem közben.

- Mit sikerült és mit nem sikerült három év alatt véghezvinned intézményvezetőként abból, amit előre elterveztél?

- Hát különösen hangzik, de rengeteg olyat sikerült véghezvinni, ami nem volt előre betervezve, ami pedig előre el volt tervezve, ahhoz rövid volt ez a három év. Parászka Miklós utolsó két intézményvezetői éve alatt - amit már én is Csikban töltöttem színészként - feltűnt, hogy minimális változtatásokkal is hihetetlen nagy átalakulást lehetne elérni a Csiki Játékszínnél. A személyes véleményem szerint megrekedt valahol a színház arculata, és vele együtt az egész intézmény megítélése a nézői és szakmai fórumokon egyaránt. Mindenhol azt lehetett hallani, hogy a Csiki Játékszínnél sokat vidámkodnak, jó a hangulat, gyártják az előadásokat, a közönség támogatja őket, jópofák, de amúgy szakmailag nem valami erősek. Hát abból indultam ki, hogy ennél nagyobb

potenciál van ebben a társulatban, hiszen itt is érző, alkotó, szenvedő és dolgozni vágyó emberek vannak. Aztán ez lett a „buktám” is végül, mert túlbecsültem azt, hogy a többiek is változást akarnak és dolgozni szeretnének. Később derült ki ugyanis, hogy nem az egész társulat gondolja ezt ugyanígy, hogy nem egyformán látjuk a változás lehetőségeit. Vannak, akik a változást csak nagyon kicsi lépésekben képesek befogadni, míg én nagyobbakban szerettem volna haladni. Attól a perctől, hogy ez világossá vált, egyenes út vezetett odáig, hogy vagy én nyúlok hozzá a társulat összetételéhez és elkezdem átalakítani a saját ízlésem és tempóm, a saját elképzelésem szerint, vagy felállok és azt mondom, hogy akkor innentől próbálja meg valaki más az igazgatást, én meg járom a saját utamat.

- Ez azt jelenti, hogy demokratikus igazgató voltál? Hisz azt is mondhattad volna, hogy márpedig a fejlődésnek te határozod meg az útját, sőt a módját.

- Csak bízom benne, hogy demokratikusan dolgoztam: párbeszédben, nyílt lapokkal, ismerve egymás problémáit és küzdelmeit. Ezután következett volna még csak az igazgatói mandátumomnak az a része, ahol elkezdünk beszélgetni az alkalmazottakról, felmérjük, hogy a tehetség szintje, a szakmai alázat és a munkamorál alapján ki maradjon a társulathoz és ki ne. De ennek értelemszerűen az lett volna a következménye, hogy több ott dolgozótól is meg kellett volna válnunk. Eleinte csak hat művészen gondolkodtam, de aztán hamar rájöttem, hogy a kiszolgáló személyzethez és az irodasorokhoz is hozzá kell nyúlni, mert ahhoz muszáj rendet tenni, hogy végre egy irányba tartsanak az intézmény alkalmazottai. Ez lett volna, illetve ez lenne a minőségi megújulás alapja, ez így működik más intézményeknél is.

Ha egy munkaközösségben nem egyéni megmozdulások és megvalósítások, egoharcok vannak, csak akkor tarthatunk valamerre. Sokszor próbáltam a társulathoz artikulálni, csak úgy tűnik, elég gyenge hangnemen, hogy az ego-történetek mindig legalább egyfelét a Csiki Játékszín ügye mögött kellene legyenek. Volt, aki ezt értette, volt, aki ettől megborzongott vagy berzenkedett, ezért eljutottunk oda, hogy elkezdett stagnálni a fejlődésnek még a lehetősége is. Mivel ekkor már meghoztam a döntést, hogy nem én vagyok, a saját megítélésem szerint

sem, a megfelelő ember egy ilyen nagy volumenű változtatás megtételére, így értelemszerűen nekem kellett lépni.

– *Szerinted milyen egy jó társulatvezető?*

– Passz! Nem tudom. Nem tudom, hogy van-e erre jó válasz, de én nem tudnám körülírni. Felismerni felismerem: ha valakivel tudok menni, értjük egymást és tudok alá is és vele is dolgozni, tudom húzni a közös szekeret, lehetőség szerint minél messzebb és minél sikeresebben. A felmondásom, lemondásom – nevezd, ahogy akarod – szorosan kapcsolódik a társulatvezetés lehetőségeihez, mert a Csiki Játékszínnél egyben van két vezetői funkció, a menedzser, vagyis a gazdasági igazgató és a művészeti vezető. Az egyik észrevételem igazgatóként az volt, hogy egy ekkora társulatnál már egészségesebb, ha külön van ez a két feladatkör, mert a munkakör menedzseri felében rengeteg a gazdasági képviselő és az adminisztráció, pénzügyek bevonása stb., és még ott a művészeti vezetés vagy társulatvezetés, ami szerintem szintén egész embert kíván. Ha lenne menedzser, és művészeti vezető is, akkor lehetne több időt fordítani az építkezés lehetőségeire, a társulatvezetésre és építésére, a színház üzenetére, arra, hogy mit valósít meg, hogy kiket szólít meg, és honnan veszi hozzá a tőkét. Ahogy egy ilyen felállásban azokat a döntéseket is tisztábban lehet meghozni, hogy ki marad a társulat része, és ki nem, a közös jövőképe és a fejlődés nevében.

– *Azt hiszem, nyugodtan mondhatjuk, hogy a 2020-as év nem a színházi szakma álma, hisz a vilá járvány és a járvány kapcsán hozott intézkedések időszakosan ellehetetlenítik a színházak működését. Mit gondolsz, egy ilyen helyzetben milyen szerepe marad a színháznak?*

– Erről a helyzetről sajnos nincsenek sem pozitív gondolataim, sem pozitív tapasztalataim, hisz a színháznak pont a lényegi részét húzzák ki azzal, hogy nem jön létre a személyes találkozás a néző és a színész között. Peter Brook jól mondta: valaki átmegy a színpadon, egy másik nézi, és ez a színház. De ez maga a találkozás is, és ha ez olyan távolságra kerül, hogy a nappali kényelméből egy képernyőt bámulva jöhet csak létre, akkor az már nem színház. Persze ideig-óráig izgalmas lehet, de hosszú távon a néző nem kapcsolódik, hanem inkább kikapcsolja az online vetítést. Az élő színházi találkozás során a

közönség egy légtérben van az előadással, és ha nem is tud az előadás minden pontjához kapcsolódni, de bármikor visszakapcsolódhat. Ha viszont otthon kikapcsolja a képernyőt, akkor már nem is nagyon kapcsolja vissza. A streamelés hasznos lehetőségnek tűnik, de aztán a nézőszám alapján nyilvánvalóvá válik, hogy nézőink hamar elfáradnak, mert amit néznek, az már nem is színház, de mozifilm sem tud lenni.

- *Nekem is az a tapasztalatom, ez a helyzet inkább a művészeknek és színházrajongóknak kedvez, mert sok olyan előadást megnézhetnek, melyeket élőben nem volt alkalmuk vagy lehetőségük látni, de a színházba járó közönség számára hosszú távon nem túl érdekesítő ez az alternatíva. A befogadó reakcióit tekintve mi változott azóta, hogy a néző maszkban ül, s csupán a ház 30-50%-át töltheti fel?*

- Ezekbe a megszorításokba még örömmel belemegy az alkotó, mert a felsorolt estekben legalább létrejön a személyes találkozás. Nyilván nem olyan szép találkozás ez, mint egy kényszermentes teltházás előadás esetében, de egy 30-50%-os telítettségű háznál már legalább van közönségünk. Amire odakerültek a színészek, hogy végre újra közönség előtt játszhattak, már olyan izgatottak voltak, hogy mindegy volt, hányan nézik őket, csak legyen jelen a közönségük. De a nézők esetében ez nem volt ilyen egyértelmű. Már aközött is óriási különbség van, hogy szabadtéren játszunk egy előadást, vagy belső térben. A Csíki Játékszín esetében a szabadtéri előadások számára a legkézenfekvőbb lehetőség a múzeum udvara volt. Korábban láttam 450 embert azon az udvaron, a *Mágnás Miskán*, egy Covid nélküli világban, és láttam ugyanott egy *Mágnás Miskát* egy járványügyi korlátozásokkal teli helyzetben. A különbség jégcsapnyi volt.

- *Távolról látványos, de egyébként hideg és fagyos?*

- Valahogy úgy, és mindez pont a vígjátékoknál a legszembetűnőbb. Ott érződik a legjobban a lyukas nézőtér hatása, mert a nevetési inger másképp kezd működni, nem terjed, csak pislákol. Például a *III. Richárd* (Csíki Játékszín, 2020. Rendező: Vladimír Anton – szerk. megj.) című előadásunk minden korlátozással együtt sem mutatott olyan szembetűnő különbséget sem a színházban, sem szabadtéren, mert más a miliője, másként szólít meg, nem ingerel hangos reakciókra. De egy olyan vígjátéknál, ami a közönség nyílt reakcióira épít, nagyon is

érezhető, hogy nem úgy jön a taps, nem úgy jön a nevetés, nem ugyanaz a hatás, sokkal kevésbé él. Az egészre rátelepszik egy súlyos visszafogottság. Ezzel együtt minden tiszteletem azoké, akik így, sőt maszkban is végignézték a *Pájinkás Jánost* (Csíki Játékszín, 2020. Rendező: Barabás Árpád- szerk. megj.), a *III. Richárdot* és az összes többi szabadtéri előadásunkat, le a kalappal előttük.

Kányádi Szilárdot a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház előadásaiban láthatja a kedves olvasó. Csíkszeredában pedig olyan munkáit hagyta hátra, mint a Györfi Csaba koreográfussal közösen jegyzett A gála című előadás, a Kányádi Sándor műveiből készült Ünnepek háza, a Mágnás Miska, a Csipike, a gonosz törpe című mesejáték, a Dálnoky Csilla színművésszel való sikeres munka eredménye, A halottember című monodrámája és a Márdirosz Ágnes művésznővel készült Karády-est, valamint A kaktusz virága és az Én és a kisöcsém című zenés előadások.

*Mozgóképek (részlet), 2010
(100 x 70 cm, olaj, vászon)*

Puskás-Kolozsvári Frederic

A SZÉKELYEK MEGTELEPEDÉSE ERDÉLYBEN

– Írásos források és régészeti leletek tükrében¹ –

Erdély, mint földrajzi tájegység, az Erdélyi-középhegység, a Keleti- és a Déli-Kárpátok vonulatai által szinte teljesen lezárt, mindössze néhány szoros és hágó biztosít átjárást, melyek közül az Olt mentén található Vöröstoronyi-szoros nyújtja a legkönnyebben járható utat déli irányba, a Bodzai- és az Ojtozi-szoros keletre, valamint a Tatár-hágó délkelet felé. A Maros és a Szamos völgyeinek köszönhetően jóval nyitottabb nyugati irányba, a nagy magyar Alföld síksága felé. Erdélyben a székelyek által lakott, Székelyföldnek nevezett terület nagyrészt a Keleti-Kárpátok középső és déli hegyvidéki medencéit öleli fel, a történeti Udvarhely-, Csík-, Kászon-, Gyergyó-, Marosszékeket és a Sepszi-, Kézdi- és Orbai-székekből álló Háromszéket, valamint a Torda közelében kialakult Aranyosszéket.² Ideköltözésük egy hosszabb folyamat végeredménye, amely leginkább a Magyar Királyság belsejébe vezető királyi utak védelmével, a szorosok, hágók és gyepek őrzésével mutat összefüggést.³

Az elbeszélő jellegű forrásokban a székelyek először a 12. század folyamán tűnnek fel különböző csaták aktív résztvevőiként. 1116-ban az Olšava folyó mentén a csehek ellen indított magyar támadás során a székelyek és a besenyők külön népként, mint a magyarok „hospes” (jövevény, idegen) ezredei szerepelnek a krónikákban. 1146-ban, a II. Géza magyar király és Jasomirgott Henrik bajor herceg közötti csatában szintén a székelyek és a besenyők könnyűlovas íjász hada járt a „szokásos módon” a magyar csapatok előtt.⁴

1 Jelen írás a 2019. január 21-én Csíkszeredában elhangzott előadásom átdolgozott, rövidített és részben kiegészített változata. Elsődleges célja a *Székelyföld* oldalain eddig megjelent írásaim rövid összefoglalása volt, oly módon, hogy lehetőség szerint újabb, általam korábban nem említett adatokra és összefüggésekre is rávilágíthassak. Jelen írást lektorálta: Gáll Erwin.

2 Gáll Erwin 2019, 89–91.; Sepsiszéki Nagy Balázs 2015, 8–13.

3 Benkó Elek 2016, 130–144.

4 Kristó Gyula 2005, 61–64.; Kordé Zoltán 2016, 94–97.

A különböző jogi aktusokat rögzítő oklevelekből kinyerhető adatok alapján a korai székely települések elsődlegesen a Kárpát-medence nyugati részein helyezkedtek el.⁵ Pozsony vármegye nyugati határszélén, a Fehér hegység mindkét oldalán és a Vág déli folyása mentén (a mai Szlovákia nyugati részén) éltek székelyek. Moson vármegyében a sasvári székelységről a 12. századból van adat. Baranya megye nyugati részén, a Pécsről Somogyba vezető úton a tatárjárás előtt létezett a vátyi várispánság, melyet talán még Géza fejedelem (973–997) létesíthetett védekezésül Koppány ellen. A vátyi székelyek IV. Béla idejéig 100 fegyverest tartoztak kiállítani, rendeletére „fejenként és személyesen felfegyverkezve” kötelesek hadba vonulni mint a királyi serviensek, akik fölött a királyi bíraskodás joghatósága érvényesült.⁶

Bihar vármegye területe sem tartozik a legkorábbi településterületek közé, legkorábban valamikor a 10. század utolsó harmadában kerülhetek ide a székelyek, mint egykori határvidékre. A térség régészeti leletanyagában például a Sebes-Köröstől északra található Ártánd-Nagyfarkasdomb és Körösszegapáti-Pállapály nagy sírszámú temetőit lehet a 10. század második fele és a 11. század második fele közé keltezni.⁷

A Körösöktől délre 10. századi temetők elsősorban a térség nyugati részén, a Tisza és a Körös árterében kerültek elő.⁸ Szeged környékén néhány sír radiokarbon-kormeghatározás alapján a 9. század végére keltezhető, jelezve, hogy a magyarság már a 9. század utolsó évtizedeiben feltűnik a Tisza-Maros összefolyása közelében.⁹

Ugyancsak jelentős lehet az a régészeti megfigyelés, amely szerint a 10. század végén feltűnő Maros-völgyi Déva-Marosgombás temetőhorizont népeiségének hiedelemvilágbeli és viseleti hagyományai egy része a Kárpát-medence nyugati pereme, a Keleti-Alpok vidéke és a Száva folyó északi folyásának irányába (elsősorban a szlovéniai Kranj,

5 Jakab Elek 1896, 698–704.; Kordé Zoltán 2016, 103–105.

6 Györffy György 1990, 45–46.; Zsoldos Attila 1991, 45–76.

7 Gáll Erwin 2019, 146–147.

8 Gáll Erwin 2019, 150–152.

9 Mint arra Gáll Erwin is felhívta a figyelmet, ilyen horderejű eredmények esetén indokolt a kontrollmérések elvégzése, vagyis ugyanezen antropológiai anyagból vett mintákon érdemes egy másik laboratóriumban megismételni a vizsgálatokat. Gáll Erwin 2019, 180.

Carnium) felé mutat, másik részének kitűnő párhuzamai viszont a Tiszántúlról, a Maros alsó folyása és a Körös vidékéről ismertek.¹⁰

Fontos történelmi észrevételnek tartom, hogy jóllehet a Szent István által szervezett vármegyék területe egybeesett az esperességekével, az uzdi (ózdí?) esperességhez tartozó vármegye, melynek kiterjedésére a Dés melletti Uzd név és a mezősi Uzdiszentpéter neve utal, igencsak korán eltűnt, ami a székelyek Maros jobb partjára való letelepítésével függhet össze.¹¹ Véleményem szerint ez magyarázattal szolgálhat Aranyosszék létrejöttének idejére és körülményeire, bár végső formáját kétségtelenül V. István adományának köszönhetően érte el, a szász-kézdí székelyek betelepülésével.¹²

Régészeti kutatások alapján a Küküllők mentén egy kora Árpád-kori, a székelyek megtelepedése előtti közigazgatási egység határát sikerült megfigyelni, amelyre a 12. századra keltezett Rika-erdei várak (Kustaly vára, Boldi-hegyi toronyvárak) utalnak, királyi erdőuralom nyomait jelezve.¹³ Nyelvészeti módszerek alapján Benkő Loránd az Erked-patak és a Rika völgyében szláv és besenyő népeiséget sejt.¹⁴ A két Küküllő felső völgyében és a mai Háromszéken meglehetősen sok a 8-10. századra keltezhető avar-szláv jellegű település – a korabeli temetők hiánya viszont magyarázatra szorul.¹⁵ Az Árpád-kori Háromszéken számolnunk kell szlávok és besenyők jelenlétével,¹⁶ ahogy az Olt-kanyarban és az Olt mellékfolyói mentén is.¹⁷ A háromszéki Zabola és Petőfalva temetőit II. Géza (1141–1162) király korától a tatárjárás idejéig használhatták,¹⁸ vagyis még a székelyek ideköltözése előtti időkben. Ugyanis csak azt követően hagyta el a székek nevét adó Sebes, Kézd és Orbó folyók völgyében lévő királyföldi szállásterületeit a székelység, és költözött át szervezett módon Háromszék területére, miután az Andreanumnak, az erdélyi szászok kiváltságlevelének kö-

10 Révész László 2013, 616. Vö: Horváth Ciprián 2015.

11 Makkai László 1986, 282.

12 Györffy György 1990, 68.

13 Sófalvi András 2017, 36., 39–45.

14 Benkő Loránd 1989, 345.

15 Lásd ezzel kapcsolatban: Gáll Erwin 2019, 137–139.

16 Hegyi Géza 2016, 181–182., 185–186.

17 Pálóczy Horváth András 1988, 126–127.; Györffy György 1990, 63–64.

18 Gáll Erwin 2016, 155–156.

szönhetően 1224-ben egy Szászvárostól Barótig terjedő szász ispánság jött létre a szebeni ispán kizárólagos joghatósága alatt.¹⁹

A keresztúrszéki székelyek megtelepedése a 12–13. század fordulójára tehető. Udvarhelyszéket (régebben Telegdiszék) viszont csak 1235-ben említik először. A Telegdi főesperesség (1226?–1525) területe kiterjedt a marosi és a csíki székelysége is, nevének eredete a bihari (Mező)Telegdre vezethető vissza, nyilván a Sebes-Körös Nagyvárad és Élesd közötti szakaszának körzetéből telepedhettek át a székelyek a Keleti-Kárpátok közelébe.²⁰ Az sem lehet véletlen, hogy Udvarhelyszék középkori templom körüli temetői embertani szempontból erőteljesen kapcsolódnak a Dunántúl Karoling népességéhez, amelyhez közel áll a Csíki- és a Gyergyói-medence embertani anyaga.²¹ Persze sokkal világosabban látnánk ezeket az összefüggéseket, ha Erdély más régióinak a népességét is hasonló vizsgálatoknak vetnék alá... Gyergyószentmiklós környékén a 13. század második felére keltezhető régészeti leletek a legkorábbiak, tehát ekkor vehették birtokba ezt a területet. Ilyenek kerültek elő a gyergyói Both-varánál és a katolikus templomnál, valamint szórványleletként a pricskei határátkelő és a gyergyószárhegyi Lázár-kastély környékéről.²²

A székelyek keletre való költözése és a Keleti-Kárpátok hágóinak közelében való feltűnése tehát egy hosszabb folyamat eredménye, melynek kezdetei Géza fejedelem erőszakos széttelepítéseinek idejére nyúlhatnak vissza, végső fázisát pedig a 13–14. század fordulójára tehetjük.²³

Benkő Elek szerint „a székely kapcsolatokkal gyanúba fogott népesség embertani szempontból a Dunántúl és az Alföld népességéhez, jellemzően a Kárpát-medence honfoglalás előtti népességéhez áll közel”.²⁴ Petőfalva és Zabola antropológiai összefüggései ilyen szempontból nem döntőek, mivel elég egyértelműen a székelyek itteni megtelepedése előtti időszakra keltezhető, szláv és kangar-besenyő jellemzőkkel bíró népesség temetőiről van szó.²⁵

19 Benkő Loránd 2001, 48–50.

20 Györffy György 1990, 49.; Kádár Gyula 2015, 35–36.

21 Györffy György 1990, 67.; Benkő Elek 2016, 152–153.

22 Lásd ezekről: Demjén Andrea 2016 és Puskás-Kolozsvári Frederic 2017.

23 Györffy György 1990, 62–69.; Benkő Elek 2016, 141–145.

24 Benkő Elek 2012, 69. Vö: Benkő Elek 2016, 151–152.

25 Puskás-Kolozsvári Frederic 2019, 81–82.

Fóthi Erzsébet embertani elemzése alapján a magyar nép a Kárpát-medencében alakult ki az itt talált és a 9. század végén érkező népeiségből, meghatározó elemei dél-szibériai eredetűek és a szkíta korban Tuvában éltek.²⁶ Történelmi szempontból azt látjuk, hogy amikor i. e. 128-ra Skiluros (érméjének felirata alapján: Skilour, vagyis Skilo úr) vezetésével létrejött az „Ászok szövetsége”, akkor szerepel először együtt a szaka, az ász, a besenyő, a heftál és a kusán név.²⁷ Az onogurok és a kangarok lényegében közös eredetre vezethetők vissza, a lényeges különbség közöttük abból adódik, hogy az onogurok a bolgárokhoz csatlakoztak, a kangarok viszont a türkökkel léptek szövetségre és kengeresz néven váltak ismertté, mely a kangar és az ász népneveket foglalja magában, lakóhelyük pedig az Aral-tó és a Szir-Darja középső folyása közötti területen lehetett.²⁸

A belső-ázsiai türkök birodalma 552-ben alakult meg. Az Istámi kagán (552?–576) vezetése alatt egyesített öt törzset neveztek nyugati türköknek, amelyek közül kettő „Áskäl” nevet viselt.²⁹ Itt említeném meg Mihirakula (Kb. 515–540) uarhun uralkodó nevét is, akinek Sákalában (ma Sialkot, Pakisztán) volt a székhelye, néhány korabeli érmén Sáhi Zabula vagy Sáhi Dzsabula felirat olvasható.³⁰ Utódja a türkökkel lép szövetségre, 563 júliusában már ilyen minőségben küld követeket Bizáncba: „... követek jöttek Konstantinápolyba Askélturtól [Askél úr], a herméciónok királyától, aki az Óceánhoz közel az avarok népén belül helyezkedett el.”³¹ 603-ban azonban lázadás tört ki a Türk Birodalomban, ezért Istámi fia népével, a uarhunok közé tartozó tarniachokkal elmenekült, és az avarok vazallusaként a kutriguroktól északra költözött.³²

A kangarok és az ászok kaukázusi jelenlétére utal többek között Ambazuk királyuk Herakleios bizánci császár 624. évi perzsa hadjáratával kapcsolatban felbukkanó neve, akinek emlékét a kaukázusi grúz és örmény hagyomány is megőrizte.³³ A hetedik század közepe táján,

26 Fóthi Erzsébet 2014, 151–168.

27 Lásd erről: Puskás-Kolozsvári Frederic 2009, 331.

28 Selmeczi László 1996, 73.

29 Kristó Gyula 2005, 27–29.

30 Aradi Éva 2008, 18–23.

31 Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 26.; Puskás-Kolozsvári Frederic 2010, 104–105.

32 Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 107–108.; Puskás-Kolozsvári Frederic 2015, 111.

33 Czeglédy Károly 1955, 124.

a Nyugati Türk Birodalom központjának bukása után az Äskäl törzsek egy része a kazár kagán szolgálatába áll. Egy 680 körüli térítőútról szóló elbeszélés alapján a Derbendi-szorostól északra laktak, fejedelmük Alp-Ilutuer (Alp Elteber), a kazár kagán alattvalója, egyik főméltóságuk a kazár šad, aki a 630 körül meghalt nyugati türk uralkodó fia, másik két vezérük Avèi tarkan és Kursan ertegin volt.³⁴ A 764-ben lezajlott kazár–arab háborúban a kazár sereg vezetőjét As-tarhan al-Hwarizminak hívják,³⁵ ami egyrészt hvárezmi származására utal, másrészt az ász népnév és a tárkány méltoságnév együttes szereplése is figyelmet érdemel, összefüggést sejtetve többek között a Káspi-tenger északi oldalán, a Volga alsó folyása és torkolatvidéke környékén található asztraháni területtel.

A kazárok alattvalóiként a Volga körzetében élő törzsek az ún. „kabar lázadás” miatt válnak két nagy csoportra. A Volga-Káma vidékén egy Äskäl nevű törzsről tudunk a 10. században, a 922-ben muszlim hitre tért volgai bolgár uralkodó (Elteber) neve Almiş ibn Selkej.³⁶ A másik, nyugatra került részüket kazár-besenyő, illetve kabar néven ismerjük,³⁷ akik 862 körül érkeznek Kijev területére, amely 882-ig kazár fennhatóság alatt állt, és ahol 890 táján Álmos fejedelem nyári szállása is lehetett.³⁸

Miután az ún. „kabar lázadás” miatt a három kangar törzs nyugat felé távozik, a hatalmi viszonyok jelentős mértékű átrendeződése figyelhető meg. Konstantin császár művében a kangar-besenyőkkel kezdi a törkök nyolc törzsének felsorolását, akiknek „első fejük az Árpád-nemzetségből sorban következő fejedelem”.³⁹ A 10. század közepén a besenyők gyakoroltak fennhatóságot a magyar nemzetségektől keletre, az al-dunai bolgároktól északra, a ruszoktól délre és a kazároktól nyugatra.⁴⁰ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Ioannes Skylitzes Gyula arkhón (nagyfejedelem) konstantinápolyi látogatásáról tudósít,⁴¹ aki tulajdonképpen nem más, mint a kabarok

34 Czeglédy Károly 1953, 320.; Czeglédy Károly 1955, 126.; Nagy Kornél 2012, 13–14.

35 Selmeczi László 1996, 73.

36 Kristó Gyula 2005, 27.

37 HKÍF 41–43, 49–50. Vö: HKÍF 126–127. Kristó Gyula 2005, 47–48.; Puskás-Kolozsvári Frederic 2018, 111.

38 Hodinka Antal 1916, 36–39.; Puskás-Kolozsvári Frederic 2011, 67–68.

39 DAI, cap. 39–40.; HKÍF 126–133.

40 DAI, cap. 42; Puskás-Kolozsvári Frederic 2011, 64–66.

41 HKÍF 152; Szabados György 2013, 611.

három törzse fölött álló fejedelem. Véleményem szerint végső soron a kangar-besenyők, vagyis a kabarok a Kelet-Európába költözött „Áskäl” törzsekkel azonosíthatók. Az eltörökösödött ászok nevük török többes számú alakjával aszlar-nak hívták magukat, ami a magyarországi jászok eszlár-oszlár nevével jelez összefüggést. A 10. századra már asszimilálódhattak, mivel a régészeti leletanyagban semmi sem utal a többitől eltérő, idegen etnikum jelenlétére.⁴²

Kristó Gyula nagyon közel járhatott ennek az azonosságnak a kimondásához, amikor megállapította, hogy „furcsa lenne, hogy a Volgai Bolgár Birodalmat alkotó törzsek közül éppen az eszkileknek nem maradt volna emléküik a Kárpát-medencében, vagyis annak a törzsnek, amely a Volga körzetében határos volt a magyarokkal”.⁴³ A problémát az okozta, hogy a székelyek és az eszkilek azonosságát szerette volna igazolni, ami nem bizonyult egy járható útnak. Hasonló nehézségeket okoz a kabarok székelyekkel való azonosítása, az eszkilek és a kabarok azonosságának kimondása viszont éppen a rég keresett megoldást kínálhatja!

Véleményem szerint 895 táján Árpád vezetése alatt azért integrálhatták sikeresen a Kárpát-medence lakosságát,⁴⁴ mert csatlakoztatták azt az ung(a)rinak nevezett népet, amely benépesítette a Duna fölötti Kisalföldet, valamint a Bécsi- és a Tullni-medencét az Enns folyó vidékéig.⁴⁵ Az általam Kusán személyével azonosított vezetőjüket,⁴⁶ származásától függetlenül,⁴⁷ akár ki is nevezhették ennek a népnek az élére – nem lenne egyedi eset. Minden esetre a türkök vezetőiként akkor jelennek meg először a bizánci írásos forrásokban, amikor 896-ben a görögök békét kötnek az bolgár végeket támadó „avarok

42 Selmeczi László 1996, 75.; Langó Péter 2003, 44–46.

43 Kristó Gyula 2005, 30.

44 Szabados György 2014, 152–153.

45 Regino krónikája szerint a keletről érkező magyarok „először is a pannónok és az avarok pusztáin kóboroltak”, vagyis a Karoling Felső-Pannónia és Avaria területén, majd a karantán, a morva és a bolgár határterületekre törtek be. HKÍF, 195., 198.

46 Feltűnő ugyanis, hogy a nyugati írott források egyáltalán nem ismerik Árpádot, annál jobban ismerik viszont Kusánt (Chussal dux). HKÍF, 202. Bóna István 2000, 28., 33. Vö: Puskás-Kolozsvári Frederic 2015, 105–107.

47 A kurszán (+ursan) nevet egy Derbentől északra lakó kaukázusi nép viselte, amely a 9. században kazár fennhatóság alatt állt. Czeglédy Károly 1955, 126. o. 40. lábjegyzet.

kal”.⁴⁸ Egy onogur eredetű népcsoport az írásos források alapján 805-ben telepedett le a Karoling Felső-Pannónia és Avaria területére, mint a keresztény Theodorus (Tódor) kagán népe.⁴⁹ Ideköltözésükre a szlávok zaklatása miatt kerül sor, amit azzal magyaráztam, hogy a 8. század végén a bizánci hatalom visszaállítására érdekében megkezdődött a szlávok kiűzése a Peloponnésos nyugati részéről, ami éppen 805-re zárult sikerrel.⁵⁰

A szaka Skilour nevére visszavezethető önelnevezéssel rendelkező székelység⁵¹ Kárpát-medencébe való betelepődése egyértelműen több hullámban történt. A szkíta kultúrkörből származó első csoportok akár még időszámításunk előtt ideérkeztek. Nagy valószínűséggel érkeztek kisebb-nagyobb csoportjaik a szarmatákkal, az avarokkal, a bolgárokkal, a magyarokkal, sőt a besenyőkkel és a jászokkal is, szinte azt mondhatnánk, hogy valamennyi lovasnomád néppel, amely valaha eljutott a Kárpát-medencébe.

IRODALOM:

- Aradi Éva: A fehér hunok története. In Botos László (szerk.): *Magyarságtudományi tanulmányok*. Budapest, 2008, HUN-idea Kiadó, 15–32.
- Benkő Elek: *A középkori Székelyföld, I–II*. Budapest, 2012, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Benkő Elek: Székelyek a középkori Magyar Királyságban. In Benkő Elek – Oborni Teréz (szerk.): *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelyudvarhely, 2016, 129–168.
- Benkő Loránd: Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. In *Századok*, 123/3–4. 1989, 343–359.
- Benkő Loránd: Adalékok a székelyek korai történetéhez. In *Új Erdélyi Múzeum*, 1. 1990, 109–122.
- Benkő Loránd: Észrevételek Erdély déli részének korai Árpád-kori történetéhez. In *Erdély a keresztény magyar királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek* 231. Kolozsvár, 2001, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 7–68.
- Bóna István: A magyarok és Európa a 9–10. században. In *História*, Budapest, 2000.
- Czeglédy Károly: Herakleios török szövetségesei. In *Magyar Nyelv*, 49. 1953, 319–323.

48 HKÍF, 190.

49 Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 306–307.

50 Puskás-Kolozsvári Frederic 2010, 98–99.

51 A székely népvét Herodotos azon adata alapján, mely szerint a szkíták királyuk, Szkolotosz neve után szkolotoknak nevezik magukat, a Skiluros nevéből képzett szkul népvétre vezette vissza: Vékony Gábor 2002, 170. Lásd ezzel kapcsolatban: Puskás-Kolozsvári Frederic 2009, 329–333.; 337.

- Czeplédy Károly: Kaukázusi hunok, kaukázusi avarok. In *Antik Tanulmányok*, 2. 1955, 121–140.
- DAI, Gyula Moravcsik – Romilly J. H. Jenkins (eds.): Constantinus Porphyrogenetus: *De administrando imperio*. Washington, 1967, New revised edition.
- Demjén Andrea (szerk.): *Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükrében*. Kolozsvár–Gyergyószentmiklós, 2016, F&F Kiadó.
- Fóthi Erzsébet: A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. In Vásáry István – Fodor Pál (Szerk.): *Magyar őstörténet – Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 151–168.
- Gáll Erwin: Egy periférikus régió perifériája. Részleges régészeti és más jellegű megjegyzések a Székelyföld története I. kötetével kapcsolatban. In *Századvég*, 82. 2016/4. 141–162.
- Gáll Erwin: *A hatalom forrása és a magyar honfoglalás – hódítás és integráció. A korai magyar történelem egy régész szemszögéből*. Budapest, 2019, Magyarországi Kutató Intézet.
- Györffy György: A székelyek eredete és településük története. In *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 1990, Gondolat Kiadó, 11–42.
- Hegyí Géza: Etnikai viszonyok a középkori Székelyföldön. In Benkő Elek – Oborni Terez (szerk.): *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelyudvarhely, 2016, 181–191.
- HKÍF, Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995.
- Hodinka Antal: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Budapest, 1916, a Magy. Tud. Akadémia Kiadása, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája.
- Horváth Ciprián: Archäologische Angaben zum Beziehungssystem des Karpatenbeckens und des Ostalpenraumes im 10–11. Jahrhundert – von West nach Ost. In *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 66. 2015, 387–452.
- Jakab Elek: Székely telepek Magyarországon. In *Századok*, 30. 1896, 581–606., 693–704.
- Kádár Gyula: A székelyek letelepedése. In *A székelység története*. Tankönyv és kézikönyv diákoknak és felnőtteknek. Második, javított kiadás. Székelyudvarhely, 2015, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, 35–39.
- Kristó Gyula: *A székelyek eredete*. Budapest, 2005, Balassi Kiadó.
- Langó Péter: Ladány, Varsány, Oszlár. Keleti néptörödékek és a korai helynevek kapcsolata. In *Limes*, 2003/3., 39–54.
- Makkai László: Erdély a középkori magyar királyságban (896–1526). In Makkai László – Mócsy András (szerk.): *Erdély története I. A kezdetekről 1606-ig*. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 235–408.
- Nagy Kornél: Az Iszfaháni-kódex és az armenisztika. In *Keletkutatás*, 2012. tavasz, 5–17.

- Pálóczi Horváth András: Besenyők, úzok, kunok. In Szombathy Viktor – László Gyula (Szerk.): *Magyarrá lett keleti népek*. Budapest, 1988, Panoráma, 106–163.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredetének kérdéséről. In Marác László – Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége*. Budapest, 2009, HUN-idea Kiadó, 309–345.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredete és ősi hite. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 2010. február, XIV. évf. 2. szám, 95–118.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Türkök a 10. századi Kárpát-medencében. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 2011. május, XV. évf. 5. szám, 61–75.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Kusán és Árpád népe. A székelyek eredete és a magyarság kialakulásában játszott szerepe. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 2015. október, XIX. évf. 10. szám, 102–126.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Két szórványlelet Szárhegyről. In *Acta Siculica, 2016–2017* (2017), 95–100.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Néhány megjegyzés a székelységgel és a kabarkok kapcsolatban. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 2018. július, XXII. évf. 7. szám, 107–119.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Ruszok Csíkszentkirályon? In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 2019. január, XXIII. évf. 1. szám, 72–87.
- Révész László: Erdély a magyar honfoglalás korában. Szempontok a székelyek betelepülésének kérdéséhez. In Révész László – Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szeged, 2013, Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, 605–628.
- Selmezi László: A jászok betelepülése a régészeti leletek tükrében. In *Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön*. Gyula, 1996, Erkel Ferenc Múzeum, 67–80.
- Sepsiszéki Nagy Balázs: Szülőföldünk. In *A székelység története. Tankönyv és kézikönyv diákoknak és felnőtteknek*. Második, javított kiadás. Székelyudvarhely, 2015, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, 8–13.
- Sófalvi András: *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken*, Kolozsvár, 2017, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szabados György: Szent István király ellenfeleiről. In Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2013, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus 75., 609–621.
- Szabados György: A korai magyar államiság és időszerűsége. In *Századvég*, 73, 2014/3. 127–163.
- Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó.
- Vékony Gábor: *Magyar őstörténet – Magyar honfoglalás*. Budapest, 2002, Nap Kiadó.
- Zsoldos Attila: A királyi várszervezet és a tatárjárás. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 104, 1991. 1. sz. 45–76.

NEMES FELADAT ÉS NAGY FELELŐSSÉG

– *Daczó Katalin beszélgetése Miklós Ferenc magyartanárral* –

Miklós Ferenc, a székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum (a későbbi Benedek Elek Tanítóképző) magyartanára meghatározó szerepet játszott az életemben. Élményt jelentett minden magyaróra, feledhetetlen volt minden tanulmányi kirándulás, és az általa vezetett népdalcsoporthoz is szívesen énekeltünk. Aztán leérettségiztünk, kihelyeztek, s talán a csupalánytársaság és a rideg bentlakás tette, hogy nem szívesen jártunk vissza az alma materbe. Évekkel később, egy érettségi találkozón tudtuk meg, hogy nyugdíjasként kedvenc tanárunk is elhagyta a várost, és Kolozsvárra költözött. 2017 júniusában meglátogattam, és több mint harminc év után egy kiadósat beszélgettünk az akkor már 82-dik életévét taposó tanár úrral.

– *Nagyon meglepett, amikor először hallottam, hogy a tanár úr elköltözött Székelyudvarhelyről, még ha tudtam is, hogy nem székelyföldi születésű. Miért döntöttek így?*

– Ha ezzel kezdjük, akkor vissza kell mennünk az időben. 1998-ban a három család, a két leányom családja és mi azon töprengtünk, hogy nekünk, öregeknek Udvarhelyen „igen jól megy” dolgunk. Akkor már hat unokánk volt, az egyik leányunk Kolozsváron, a másik Sepsiszentgyörgy mellett, Árkoson élt. Nagyon nagy szükségük volt a szülőkre, illetve a nagyszülőkre, hogy dolgozhassanak, tanulhassanak. Tekintettel arra, hogy Tündének és a férjének is már végleges állása volt Kolozsváron, úgy döntöttünk, hogy ide jövünk, miközben tulajdonképpen imádtuk Udvarhelyt. Udvarhelyen, ha végigmentem a Bethlen utcán, minden második ember üdvözölt. Most, húsz év után végigmentem a Bethlen utcán, és már senki se köszönt nekem, nem ismert senki... Tehát ezért vagyok Kolozsváron.

– *És ha Kolozsváron végigmegy az utcán?*

– Attól függ, melyik utcán megyek végig. Van, ahol találkozok ismerőssel, van, ahol nem. Hozzáteszem, hogy volt még egy oka, hogy Kolozsvár mellett döntöttünk, éspedig az, hogy 1952-től 1961-ig Kolozsváron tanultam. Ez rendkívüli élményt jelentett, hiszen falusi

gyerekként Kolozsvárra jönni tanítóképzőbe nagyon nagy szó volt. Minket, falusi gyerekeket azért adtak tanítóképzőbe, hogy minél hamarabb kenyérkeresők, tanítók legyünk. Én szerettem is, és jó tanító is lettem volna, úgy érzem. A tanítóképző elvégzése után, '56-ban viszont felmerült a kérdés, hogy elmegyek-e három évre katonának, vagy az egyetemet választom. A tanáraink arra biztattak, hogy végezzek egyetemet, s bár a matematikát is szerettem, végül a magyar szak mellett döntöttem. Nyilván, akkor egyetemre menni nagyon kényes, nehéz dolog volt. De végül 1956-ban felvételiztem az akkori Bolyaira. A felvételi nehéz volt, ugyanis tíz helyre százan jelentkeztünk. Később még jöttek máshonnan az évfolyamra, főleg a vásárhelyi képzőből, mert akik valahonnan kiestek, kikoptak, azok hozzánk jöttek.

Visszatérve az előző témára: kilenc évig voltam kolozsvári lakos, és nagyon megszerettem a várost. Akkoriban nem is tudtam volna elképzelni, hogy ne Kolozsváron maradjak, ne Kolozsváron éljek, akár tanító, akár újságíró leszek. Viszont másképp alakult az élet. '61-ben végeztem, két hónapig katonáskodtam, majd Szováta-Szakadára kerültem tanárnak. Az az egy év, amit ott töltöttem, életem egyik legszebb éve volt. Ugyanis ez a Szováta melletti település általam kapta az első diplomás pedagógust az iskolába. Annyira vártak, hogy az igazgató, Ilyés Jóska egy héten át a 125-ös MZ motorkerékpárjával az állomáson várta az érkezésem. Tudta, hogy bajszos vagyok, és meg fog ismerni. 1961. szeptember 24-én érkeztem, egy évig tanítottam ott, s egy csodálatos világot ismertem meg. A gyerekek, a kollégák, a házigazdám, mindenki tárt karokkal várt, és mindent-mindent megtettek azért, hogy jól érezzem magam. Én jól is éreztem magam, ugyanakkor az első napokban megismerkedtem leendő feleségemmel. A következő évben már Udvarhelyen szolgáltam, és külön fejezete kezdődött az életemnek.

- *Ha jól számolom, Székelyudvarhelyen harminchat évet töltött, majd visszakerült álmai városába... De tulajdonképpen honnan indult?*

- A Kis-Küküllő mentéről indultam, Magyarbényén születtem 1936. február 3-án. Úgynevezett középparaszti családból származom, heten voltunk testvérek. Az I-IV. osztályt a szülőfalumban végeztem. A háború miatt később kezdtem az iskolát, mint kellett volna, csak 1944-ben. De akkor sem volt magyar tanító a faluban, így egy román tanítóhoz jártunk néhány napot. Úgy bánt velünk, hogy a szülők nem engedtek

tovább odajárni, míg nem érkezett magyar tanító. Akkoriban 40-50 iskolás volt a faluban, a tanyasi gyerekek is beköltöztek télire a faluban élő rokonokhoz, hogy iskolába járhassanak. Ma már nincs sem óvoda, sem iskola Bényén.

- *Mekkora volt a falu?*

- Ezer-ezerkétszáz lelket számláló faluról beszélünk. Egyik tanítomat, akinek az emlékét ma is nagy szeretettel őrzöm, Krizbai Lajosnak hívták. Amikor ő a faluba került, olyan szegények voltak az emberek, hogy házról házra hívták egy-egy vacsorára, mert másképp nem tudták biztosítani az ottmaradását. Jött, ette a tejes puliszkát úgy, mint mi, és megköszönte. Nagy érdeme, hogy támogatta a jó képességű falunkbeli gyerekek V-VII. osztályban való továbbtanulását Balázsfalván. Ő, akár egy látnok, sejtette, hogy milyen változások lesznek, és segítette minket abban, hogy tovább tanuljunk, kimozdulhassunk abból a környezetből, ami már nem sok jót ígért. A testvéremmel, Ágnessel együtt mi is elmentünk Balázsfalvára tanulni, és drámai regénybe illő három évet töltöttünk ott. Egy évig egy nagynénémnél laktunk, nekik három gyerekük volt, mi még mentünk ketten a nyomorúságba, hogy még több nyomorúság legyen. A következő évben az iskola kapott két termet: egyikben a magyar iskola legényei, másikban a leányok laktak. A második évben már az öcsém is ott volt, és egy évig ketten aludtunk egy egyszemélyes ágyban - bármilyen szánalmasan hangzik is most -, mert a bentlakásban nem volt több hely.

A balázsfalvi évek azért is nagyon maradandóak, mert olyan tantesület foglalkozott velünk, amelynek szívügye volt a környékbeli magyar falvakból oda beiskolázott gyerekek sorsa.

Ott tanultak a Magyarbényéről, az Alsókarácsonfalváról, a Buzásbocsárdról, a Túrról, a Magyarpéterfalváról származó magyar gyerekek. Ennek az iskolának a tantesületére a szülők nyugodtan rábízhatták a gyerekeiket. Különösen kiemelkedő volt közülük Mosonyi György, akiről néhány éve egy szenzációs riportot olvastam a *Székegyföldben*. Abban szerepel, amit én is megtapasztaltam, hogy a tanári diplomával rendelkező, egyetemet végzett emberek mind tanulhattak volna tőle matematika módszertant. Úgy megtanította nekünk a matematikát, hogy a tanítóképzőben, Kolozsváron a neves professzorok is arról érdeklődtek, hogy ki volt a tanárom. Amikor tisztáztam, hogy nem

tanárom volt, hanem tanítóm, nem akarták elhinni. Szintén Balázsfalvához kapcsolódik, hogy olyan kórusa volt az iskolának már a mi időnkben, amelyik a dicsőszentmártoni kórusversenyen első díjat nyert. Ma is el tudnám neked fújni, hogy miket énekelünk, annyira megtanultuk. Mi volt a titka a sikernek? A fegyelem és a lelkesedés.

A húgommal egyszerre végeztük el a VII. osztályt, s akkor azt tanácsolta Mosonyi, hogy ne menjünk mind a ketten Enyedre, egyikünk menjen inkább Kolozsvárra. Az a szempont is befolyásolta a döntést, hogy lehetőség szerint így mind a ketten kaphatunk ösztöndíjat, mert anélkül nem lett volna esélyünk tovább tanulni. Mosonyi György ajánlólevelet írt a tanítóképzőben tanító barátjának, Meskó Magdának, s azzal én felültem a vonatra. Megérkeztem az állomásra, kezemben a Mosonyitól kapott útleírás, ami alapján eljutottam a képzőig. Ott Meskó Magda fogadott, átvitt a bentlakásba, s így kezdődött az én kolozsvári pályafutásom. A képzőben első hetekben már azt mondták, hogy mindenkinek meg kell tanulnia legalább egy hangszeren játszani. Én a hegedűt választottam, mert már gyerekkoromban, amikor a táncban lestük a bandát – még ma is emlékszem, hogy a Kémeri Pista csűrjében tartották –, csodáltam, amit a hegedűvel leművelnek, és kíváncsi voltam, hogy vajon én képes lennék-e arra.

- *Mekkora volt a kolozsvári tanítóképző akkoriban?*

- Három párhuzamos osztály volt: egy „pionírosztály” (ők ilyen típusú munkát végeztek), egy testnevelő osztály (ők taníthattak V–VII-ben) és mi, az úgynevezett „vegyes” osztály. Nem tudnám megmondani számszerűen, de az biztos, hogy sokan voltunk. A kiváló tantestületből kiemelnék egy embert, az osztályfőnökömet, akinek a neve is sokat mond: Katona József. A családjaé volt Kolozsváron a Katona Pékség. Remek ember volt, maga a pedagógus-modell. Amikor bejött az osztályba, megállt a katedránál, ránk nézett, meghajolt, leült. Ez volt az üdvözlés. Ahogy bemutatkozott, ahogy az osztályfőnöki órákat tartotta, és ahogy az orosz nyelvet tanította, az csodálatos volt! Négy-öt évig volt orosz fogságban, tökéletesen megtanulta a nyelvet. Később Lukács László barátjával együtt számos orosz tankönyvet írt a magyar nyelvű iskolák részére. Úgy tanította az orosz, hogy mi, amikor elvégeztük a képzőt, sokkal jobban tudtunk oroszul, mint a románul. Soha el nem felejttem, hogy mikor negyedévesek voltunk,

valamiért egy orosz küldöttség látogatta meg az iskolánkat. Katona behozta a küldöttség néhány tagját az osztályba, s mi úgy társalogtunk velük oroszul, hogy azt hitték, nem magyarok vagyunk. A városnak a megismerése is Katona érdeme: osztályfőnöki órákon, és mindig, amikor alkalma nyílt rá, mesélt a városról, így váltam én is Kolozsvár szerelmesévé. A másik remek ember abból az időszakból a magyartanárom, Nagy Jenő volt, akinek a neve sok néprajzi könyv címlapján szerepel Szentimrei Judit és Kós Károly neve mellett. Három évig tanított minket. A hegedűtanárom az első hegedűórán azt mondta nekem: „Feri fiam, ha te nem most vettél volna hegedűt a kezedbe, hanem ezelőtt tíz évvel, világhírű művész lett volna belőled!” Akkor az volt a szokás, hogy aki év végére a legjobban megtanult hegedűn játszani, kapott ajándékba az iskolától egy hangszeret. Abban az évben én kaptam meg. Tanévkezdés után egy pár héttel annyira bolondja lettem a hegedűnek, hogy délután felmentem a második emeletre, s ott próbálkoztam, mit tudok belőle kicsikarni. „Tebenned bízunk elejétől fogva”, húztam, próbálkoztam, hogy jöjjön ki a dallam... S hát jön az osztályfőnököm, hallgatózik, ki cincog ebben az iskolában zsoltyárt. Mondtam: „Tanár elvtárs, gyakorolok”. Erre ő: „Jaj, fiam, csak ne ezt, mert ha valaki meghallja, mindkettőnket megbüntet!” Így kezdődött az én hegedűs pályám. Utána évekig hegedültem, a hangszeret hazavittem. Az öcsém is annyira megtanult hegedülni, hogy a következő években nem a szépmezei cigányok muzsikáltak a táncban, hanem ő.

Egy másik szeretett tanárom, akire nagyon szívesen emlékezek, Kandray Géza bácsi volt, aki hetvenöt éves korában tanított minket matematikára. Ma is tudok sok olyan algebra és mértani képletet, amit tőle tanultam ezelőtt hatvan évvel. De jó tanárom volt még Bayer Tiborné, a történelemtanár, Vámszer Géza és Nussbaum Sámuel is, aki a pedagógiát tanította, és remek ember volt. Vele kapcsolatban van egy emlékezetes sztorim. Török Feri barátom, osztálytársam földrajz órán – pedagógiai gyakorlaton – szemléltetett és elmondta, amit el kellett mondani. Földművelésről tanított, szó volt a kártevőkről, ő felsorolta, hogy létezik pocegér, ilyen egér, olyan egér... A gyerekek remekül szerepeltek. Óra végén rákérdezett, hogy meg tudná-e valaki mondani, hogy a világon hol él a legtöbb kártevő? Egyszerre az egész osztály felemelte a kezét: „A világon a legtöbb kártevő a Szovjetunióban él.” Nussbaum Sámuel, a pedagógiai gyakorlatot vezető tanár szinte

kiborult a padból, nevetni szeretett volna, de ugyebár nem tehetett... Amikor vége lett az órának, odament Törökhöz, s mondta neki: „Drága Török, hát maga börtönbe akar juttatni engem is, magát is?” Szegény Török, akkor döbbsent rá, hogy mindenből nem a Szovjetunióban van a legtöbb...

A képzőt ilyen remek tanárok irányításával végeztük. Rengeteget kirándultam, Kolozsváron mindent végigjártam, hetente voltam a Házsongrádi temetőben, s egy időben félig-meddig idegenvezetője is voltam az érdeklődőknek. Sajnos, azóta sok minden megváltozott, most már a feleségem sírjához kell kimennem. Ő 2011. június 19-én halt meg.

– *Említette, hogy amikor az egyetemre felvételizett, akkor százan voltak tíz helyre. Gondolom, rendkívül erős évfolyamuk volt. Említene még néhány nevet?*

– A felvételi előtti napokban ismerkedtem meg Veress Zolival. Egyszerre mentünk beiratkozni, ott találkoztunk a Marianum bejáratánál. Abban az időben bozontos, hosszú hajam volt, mert egyszerűen nem volt pénzem megnyiratkozni, Zolinak meg volt egy kis szakálla. A kapus úgy nézett ránk, mint két idegenre. Akkor ismerkedtünk meg, aztán hosszú ideig egymás mellett is ültünk. Jó barátságban voltunk, amíg ő ki nem ment Svédországba.

A felvételi ügy zajlott, hogy ma annál abszurdabb dolgot elképzelni sem lehet. Magyar szakra felvételiztem, de magyar nyelv és irodalom mellett vizsgáznom kellett román nyelv és irodalomból, Románia történelméből is. Arra nem emlékszem pontosan, hogy oroszból kellett-e vizsgáznunk. Az egyetemi évek alatt keményen tanultunk. Amire nagy szeretettel gondolok vissza, például, hogy a régi magyar irodalomból vaskos, magyarországi szöveggyűjteményeink voltak a könyvtárban. Beültünk az olvasóterembe, olvastuk, jegyzeteltük, aztán a tanárainkkal megbeszéltük, köztük Szigeti József professzorral. Nyelvészek közül a nyelvtudományok fejedelmének nevezném ma is az akkori tanáromat, Szabó T. Attilát. Amikor a nyelvemlékekről beszélt, fel kellett írnia a táblára, hogy Ómagyar Mária-siralom. Megállt, s megszólított minket: „Kollégák, mondják meg nekem, hogy kell ezt helyesen leírni, mert már annyiszor megváltoztatták, hogy nem tudom!” Mi ott mondogattunk valamit, de persze mi se voltunk biztosak benne. Akkor ő egy olyan dolgot mondott, amit én tanárként később rengetegszer elismételtem: „Kérem magukat, ha valamit nem tudnak

biztosan, akkor kérdezzék meg mástól. Ha az sem tudja, akkor nézzenek utána a szakirodalomban. De ha valamit nem tudnak biztosan, ne állítsák, hogy az így van.” Ezzel egy életre szóló tanítást adott nekünk.

A kollégáim közül is vannak ismert nevek, akikre büszke vagyok, hogy évfolyamtársaim voltak. Említettem Veress Zolit, aki sokáig a *Napsugárnak* írt. Például az *Irgum-Burgum Benedeket*, vagy a *Tóbiás és Kelement* sokszor az órákon írta, mert be kellett vinnie a szerkesztőségbe a folytatást. Ő volt az évfolyamunk nagy tréfacsinálója, és rendkívül éles kritikával élt mindig. Évfolyamtársam volt még Kötő József, Kovács Levente, Matekovics János, rájuk is nagyon büszkék voltunk mindig. Sajnos, már sokan elhunytak az évfolyamról.

Kezetben öt évente tartottunk találkozót Kolozsváron. A tizenötödik év után Kötő Jóskaival összedugtuk a fejünket, s azt mondtuk, miért tartanánk mindig Kolozsváron, jó lenne kihelyezni a találkozókat. Az ötletet el is fogadták, be is vált, a következő helyszín Székelyudvarhely lett, az osztályfőnöki órát pedig Farkaslakán, a Tamási Áron portán tartottuk. Találkoztunk Marosvásárhelyen, aztán Sepsiszentgyörgyön, majd sajnos elakadt a dolog. Hogy miért, azt nem tudom, de Jóskaival ahányszor beszélünk, mindig elemlegettük, hogy milyen kár... Ma is bánhatjuk, de már késő!

- *Visszatérve a tanári pályájára, Szováta-Szakadát után egyből a székelyudvarhelyi tanítóképző következett?*

- Ó, addig még sok víz lefolyt a Küküllőn! Megismerkedtem Szakadátan a feleségemmel, és Székelyudvarhelyre költöztünk. A mezőgazdasági iskola remek igazgatója, Sándor Mózes szólt a feleségemnek, hogy mehetek hozzájuk. A feleségem ott végezte a szakiskolát, és utána két-három év múlva mesterképzőbe ment vissza. Így kerültem a mezőgazdasági iskolába, ahol tanítottam románt, matematikát, tudományos szocializmust, politikai gazdaságtant és még táncot is, közben pedig nevelősködtem. Két év elteltével a magyar szakos tanfelügyelő, Hermann Gusztáv alelnök lett, és én mentem a helyére tanfelügyelőnek. Ez két évig tartott, s akkor egy olyan fordulat következett az életemben, ami bizony derékba tört sok mindent.

Hárman: Kerekes Sanyi, Jakab Jóska és én, augusztus huszonkettő estéjén hazafelé tartottunk a Malom utcába. Kerekes Sanyi

bánatában lerántott egy trikolórt. Hatalmas politikai ügy lett belőle, őt három évre elzárták, minket meghurcoltak, kiraktak a tanfelügyelőségről. Engem Nagyalambfalvára helyeztek, Jakab Jóskát egy közeli faluba.

Nagyalambfalva számomra részben büntetés volt, részben kitüntetés, mert olyan helyen taníthattam, ahol a gyerekek, a szülők, a tantestület olyan csapatot alkottak, akikhez jó volt tartozni. Három évig tanítottam ott, akkor ismerkedtem meg Kányádi Sándorral is, akivel barátság szövődött, és sokat tudtam meg tőle a környékbeli falvakról, emberekről. Közben lezajlott az ügyünk, és folyamatosan kértem, hogy helyezzenek át Nagyalambfalváról, de nem hagyták jóvá, mindaddig, amíg nem jött egy román főnökhelyettes és végre aláírta a kérést. Így kerültem 1969-ben Fenyédre, majd 1971-ben versenyvizsgálóval a tanítóképzőbe. Amikor megérkeztem oda, a Szekuritáté már mindent tudott rólam, a zászlós ügyünkről, a kolozsvári éveimről, mindenről. Figyelnem kellett, hogy miről beszélek órán, mert tanulókat is hívtak be, hogy jobban dokumentálódjanak. Még mindig látom magam előtt a két tanítványomat, akik idegesen jöttek velem szembe, és miután magunkra maradtunk, az első dolguk az volt, hogy félrehívjanak s elmondják, mi az ők feladatuk, és most éppen ezt szegik meg. Aztán hála Istennek, jött a változás, s akkor már nem kellett félni, nyugodtabban lehetett beszélni, tanítani.

- *Mire emlékszik legszívesebben a tanítóképzőben eltöltött évekből?*

- A tanítóképzőben tanítani nemes feladat volt, de rengeteg kötelezettséggel is járt. Azt mondták nekünk, hogy könnyű úgy tanítani, hogy válogatott diákokkal dolgozunk. Erre az volt a válaszom, hogy sokkal nagyobb a felelősségünk is, mert rajtunk múlik, hogy milyen tanítókat nevelünk. Azt mondtam a diákoknak, hogy a tankönyv otthoni használatra való, én megpróbálok olyan dolgokat mondani, amelyek nincsenek a könyvben. Az osztályfőnöki tevékenységemből a legemlékezetesebbek a kirándulások. Mind a négy végzős osztállyal végigjártuk ugyanazt az útvonalat: Udvarhely-Sepsiszentgyörgy-Kézdivásárhely-Zágon-Csomakőrös-Csíkszereda, és megnéztünk mindent, amit a településeken nézni kellett. Kézdivásárhelyen töltöttük a második éjszakát, s harmadik nap átjöttünk Hargita megyébe. Megálltunk a Nyergestetőn, Csíkszereda után Csíkdánfalva következett. Minden

kirándulásnak ez volt az útvonala, ezért az ottaniak már tudták, hogy jönnek a képzősök. Esténként énekeltük: Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok! A nyelvtanórákat is mindig énekléssel, népdaltanulással kezdtük. A lényeg az volt, hogy minden órán tanuljunk meg, vagy ismételjünk át egy népdalt. Harmadévre már több mint száz népdal volt mindenkinek a tarsolyában. Hasonlóképpen, a versmondásra is ösztönöztem a tanítványokat. Volt egy időszak, amikor minden magyarórát versmondással kezdtünk. Ki-ki szabadon választhatott verset egy magyar szerzőtől. A cél az volt, hogy a leendő tanítók előadókészsége, beszédképessége fejlődjön, tanuljanak szöveget mondani, értelmezni. Nagyon izgalmas volt. Rengeteg vers hangzott el, a magyar irodalom teljes spektruma benne volt ezekben az órakezdő percekben. Emlékszem, egyik tanítványom, Bardócz Ildikó a teljes *Öregék könyvét* előadta. Hihetetlen élmény volt tanárnak, diáknak egyaránt! Március 15-én, miután már lehetett ünnepelni, összeállítottam az ünnepi műsort, s együtt énekeltünk, szavaltunk. Hangsúlyoznám, hogy számomra az osztályfőnökség is rendkívül fontos volt. Azt jelentette, hogy harminc gyerekkel szellemi-lelki közösség alakult ki, és mind a harminc tanítványom családját, szüleit meglátogattam szülőfalujukban, szülővárosukban. Sikerült megismernem a családokat, a szülőket, a környezetüket, a problémáikat, ennek is tulajdonítható az, hogy máig gyakran találkozunk. Eleinte ötévente tartottunk találkozókat, de a 35-dik év után évente összejöttünk, mindig máshol. Szerintem történelmet írtunk, mert nem tudok olyan képzős osztályról, amely 13-szor találkozott volna... Azt még el kell mondanom, hogy a tanítóképzőben nagyon jó tanári közösség alakult ki. Mindenki akart dolgozni, cselekedni, nevelni. Az 1980-as években például létrehoztam egy magyar irodalom szaktermet. Kollégák, rajztanárok, külsősök is segítettek a berendezésben: Maszelka János képzőművész például öt portréval, András Gyurka a fotók egy részével járult hozzá, a rajz szakos kolléganők pedig a pannók készítésében vettek részt. A továbbképzőre érkező pedagógusoknak is külön élmény volt abban a szakteremben hallgatni az előadásokat. Benedek Elekről neveztük el, hiszen Benedek Elek is a tanítóképző elődjének, a református kollégiumnak volt a növedéke. Kiírni viszont akkoriban csak román nyelven lehetett, így lett a terem „Sala Benedek Elek”. Az asztalos, aki feltette a feliratot, megjegyezte, hogy hamarosan ki fogják ezt javítani... Jósnak bizonyult, és a

rendszerváltás után ugyanő cserélte kétnyelvűre a kiírást. Ma már gyakran el is feledkezünk arról, hogy milyen időket éltünk...

- *Mikor ment nyugdíjba?*

- 1996-ban töltöttem be a hatvan évet, de 1998-ban mentem nyugdíjba, mert megengedték, hogy kivigyek egy osztályt. Maradhatam volna még betanítani, csakhogy abban az évben el is költöztünk Kolozsvárra.

- *Mivel telnek most a napjai? Számítógépezik? A visszaemlékezéseit írja?*

- Nem írok önéletírást. Ha megkérdezik tőlem, hogy hogy vagyok, általában azt szoktam mondani: kívánom mindenkinek, hogy legyen két olyan lánya, mint nekem – ilyenkor elcsuklik a hangom –, legyen hat olyan unokája, mint nekem, legyen két olyan (pap) veje, mint nekem, legyen két olyan dédunokája, mint nekem. Kell ennél több? De nagyon hiányzik a feleségem, akihez hat éve járok ki a Házsongárdi temetőbe. Azontúl, elégedett vagyok az életemmel. Rengeteget olvasok, keveset tévézek. A leányaim és unokáim unszolására megpróbálkoztam a számítógéppel, azóta nyomogatom, keresgélek. Kedvenc műsoraim a *Virtuózok* és a *Fölszállott a páva*; újranezrem, újrahallgatom, újraolvasom a magyar irodalom nagyjait. Arany-évforduló lévén, Aranyt olvastam sokat, most viszont Hamvas Bélánál tartok. Előtte Bodor Ádámot bóklásztam. A szabadidőmet ezzel eltöltöm. Naponta kétszer kimozdulok innen a tömházlakásból, mert a mozgás nagyon jól tesz, s kell is jönnöm-mennem, gyalogolnom. Templomba járó vagyok – mert mit szólnának a pap vejek, ha nem járnék templomba? De nemcsak azért járok, hanem mert jólesik. Van egy csodálatos gyülekezeti kórus, és abban is énekelek.

- *Egyébként a kommunizmus éveit milyen viszonyban volt az Istennel?*

- Nem voltam istentagadó. Sajnos templomba nem jártam, nem járhattunk, de a hit nélkül én azt mondom, szegényebbek lennénk. Kirándulásokkor, családi kirándulásokat is beleértve, jólesett templomba menni, szép zsoltárokat énekelni. A diákokkal pedig még a magyar himnuszt is elénekeltük, ha jól emlékszem, Csomakőrösön. És van még egy kellemes időtöltésem: évek óta olvasónaplószerűséget írok, abban olvasmányélményeimet, a család, az unokák némely történéseit rögzítem. Most például te is belekerülsz...

A 2017-ben készült interjút követően több ízben is beszélgettünk Miklós tanár úrral telefonon. 2020 decemberében, az interjút szerkesztve, ismét felhívtam. Elmondta, hogy a koronavírus adta helyzetet nagyon fegyelmezetten éli meg, az istentiszteleteket online követi, de amikor teheti, sétál, kevésbé forgalmas helyekre jár, leginkább a Szamos partra és a Házsongárdi temetőbe. Igaz, ezekben a napokban éppen nem járhat ki, mert egy kisebb autóbaleset miatt ágyba került, így leginkább olvasással köti le magát. Árva Bethlen Kata önéletrását, Hamvas Béla Öt géniuszt, Szegedy-Maszák Marianne Csókolom a kezét című kötetét sorolja, mint legújabb olvasmányélményeit. Naponta olvassa a Krónikát, az Előretolt Helyőrség mellékletet is átböngészi. – Nyilván, ez már nem az én korosztályom olvasmánya – jegyzi meg. Hozzáteszi, hogy örvend viszont, amikor volt tanítványainak az írásaival találkozik és Laczkó Vass Róbert, Demeter Szilárd, Szabó Árpád Töhötöm, Tötszegi Kelemen Tekla, az Erdélyi Néprajzi Múzeum igazgatójának nevét sorolja. Büszke rájuk, és büszke minden tanítványára, aki a nyomdokain jár, aki a magyar szót őrzi, műveli, továbbadja, tanítja. Ugyanúgy büszke rájuk, mint az egyre bővülő szűk családjára, hiszen már öt dédunoka is biztosítéka a folytatásnak, és így, mindennel együtt – a felesége máig fájó hiányát leszámítva – boldog embernek érzi magát.

*Kint és bent (részlet), 2010
(80 x 80 cm, olaj, vászon)*

Spaller Árpád

AZ ERDÉLYI MAGYAR EMIGRÁCIÓS SAJTÓ

„Bár Magyarország és Erdély élete egy és oszthatatlan, mégis vannak Erdélynek olyan sajátos érdekei, színei, értékei, amelyek mindenkor jogosulttá teszik azt, hogy az egyetemes magyar gondolaton belül éljen az erdélyi gondolat is.” (Gróf Teleki Pál)

ELŐZMÉNYEK

Az erdélyi emigrációs sajtó létrejötte szorosan kötődik Erdély Trianon utáni történetéhez. A hatalomváltás (Erdély román fennhatóság alá kerülése) következtében a magyar történelemben eddig nem tapasztalt menekültáradat indult el az utódállamokból, elsősorban a területének kétharmadával megrövidített Magyarország, másodsorban pedig a világ számos más országa felé.

Az erdélyi menekültek, áttelepültek új hazájuk egy-egy településén (község, város vagy a főváros) létrehozták saját közösségeiket (civil szervezeteiket) azzal a céllal, hogy egymást támogassák, hogy megőrizék erdélyi magyar önazonosságukat. Ezek az erdélyi szerveződések egy része lapszerkesztésre és lapkiadásra is vállalkozott.

Az emigrációs sajtó nagy vonalakban az emigráció története is. A külföldön élő erdélyi magyarság csoportjainak tevékenységéről, társadalmi beilleszkedéséről, egyesületi életéről, politikai és kulturális működéséről az újságok és folyóiratok nyújtanak tájékoztatást. A témában megjelent könyvek mellett a periodikák a legfőbb források, belőlük lehet dokumentumszerű hitelességgel megismerni a *menekültek* művelődési és szociológiai jellemzőit, politikai tevékenységét. (A *menekült* szót használjuk az elüldözöttre, az áttelepültre, kiutasítottra függetlenül attól, hogy gazdasági, lelki, politikai vagy egyéb okból történt a menekülés.)

Mit jelent az *emigrációs erdélyi magyar sajtó*?

Az *emigrációs erdélyi magyar sajtó* azoknak a sajtótermékeknek az összessége (újságok, hetilapok, folyóiratok, évkönyvek stb.), melyek a jelenkori Erdély határain kívül keletkeztek.

E kiadványokban hangsúlyosan Erdéllyel, az erdélyi magyarsággal, valamint az Erdélyből elszármazottakkal (menekültek, áttelepültek, üldözöttek, kiutasítottak stb.) foglalkoznak. E lapcsalád említésekor többféle elnevezés is felmerült, úgy mint a „külerdélyi sajtó”, „Erdély határán túli sajtója”, „erdélyi menekültek sajtója”. A Hungarikák megnevezés analógiájára a Széchényi Könyvtár egyik munkatársa *Transzilvánikáknak* nevezte el. Szerintünk az *erdélyi magyar emigrációs sajtó* mint gyűjtőnév fejezi ki legjobban e kiadványok lényegét. E lapcsaládba tartozó periodikák legtöbbször címében viseli a tájegységre (pl. *Erdélyi Hírek, Erdélyi Figyelő, Erdélyi Értesítő, Erdélyi Tájékoztató, Székelyföld, Hargitaváralja* stb.), az ott élő magyarságra és ezen belül a székely népcsoportra utaló nevet (*Erdélyi Magyarság, Székelyek, Székely Szó, Székelység* stb.).

KELETKEZÉS TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Térben

Az „*erdélyi magyar emigrációs sajtó*” a jelenkori Erdély határain kívül keletkezett. Itt nagyon fontos megjegyezni, hogy nem a hagyományos „történeti Erdély”, hanem a Trianon után Romániához csatolt területekről van szó, melyet „jelenkori Erdélyként” emleget a tudomány. (Lásd Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest, 1998, Püski Kiadó.)

Az erdélyi emigráns sajtó keletkezése a két világháború között *Magyarországra* összpontosul. A második világháború után főleg a *nyugati országokban* letelepedett erdélyiek indítottak lapokat. A szocialista rendszer erodálása után (1987-től) újra a *Magyarországra* menekült erdélyiek foglalkoznak lapok megjelentetésével.

Időben

Ennek a sajtócsaládnak a története 1919–20-tól, vagyis az első világháború végétől és az azt követő trianoni békediktátumtól indult, és mind a mai napig tart.

Első szakasz

Az erdélyi menekültek első nagy hulláma az első világháborút követően érkezett a még megmaradt Magyarország területére. Az 1930-as román népszámlálás szerint (pedig ezt fenntartással fogadják a szakemberek) az 1910-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva 305 789 magyar tűnt el Erdélyből. A menekültek nagy része, pontosabban 197 035 személy Magyarországon keresett menedéket. (*Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről*. Közli Dr. Petrichevich Horváth Emil báró, a m. kir. népjóléti államtitkár, az OMH vezetője. Budapest, 1924.) Az erdélyi menekültek számáról mind a mai napig ez az egyetlen hiteles kimutatás.

Az OMH jelentése csak 1924-ig tartalmazza a menekültek számát és egyéb adatait, pl. honnan jött, mi volt a foglalkozása stb. Az 1924 után érkezetteket már senki sem tartotta számon. Ez a tény sok spekulációra adott alkalmat. Itt csak becslésekre hivatkozhatunk. A valósághoz legközelebb Varga E. Árpád feltételezése áll, aki eddig a legalaposabban tanulmányozta az erdélyi magyarság népességmozgását. Nagyon átgondolt adatokra alapozva (ismerve az Erdélyben végzett magyar és román népszámlálások eredményeit) szerinte az 1924 és 1940 között Magyarországra érkezett erdélyi menekültek száma nem lehet több mint ötvenezer.

A két világháború között a menekültek több erdélyi szervezetet is létrehoztak. Számukat pontosan nem ismerjük, hiszen nem maradt róluk hivatalos dokumentum. A városházán maradt iratok nagy része Budapest ostroma (1944. december 25 – 1945. február 13.) alatt elpusztult. Többek között az egyesületi alapszabály-gyűjtemény, valamint az alapítványi okmánytár is. A *Székelység* című lap szerint (1/1; 1932. november) 56 budapesti és 25 vidéki erdélyi jellegű egyesület működik Magyarországon. A *Hargitaváralja* című lap 53 székely egyesületről tudósít. (4/7; 1939. 10. 01.) E szervezetek közül csak nagyon kevesen vállalkoztak lapkiadásra. Ebből a nézőpontból az egyetemista fiatalok által létrehozott szervezetek működtek a legeredményesebben. A Székely Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete (SZEFE) alapította az *Új Élet* című lapot (1921–1923) és 1927-ben a *HÍD* című folyóiratot (1927–1928).

Második szakasz

A második világháború és az azt követő párizsi békediktátum következtében az erdélyi magyarság újabb vérveszteséget szenvedett.

Az új hazát keresők egyik része Magyarországon telepedett le, mások a biztonságosabbnak vélt nyugati országokat választották. Pontos számadatot nem ismerünk. A becslések szerint az erdélyi magyarságnak ez a vesztesége is kb. 200 ezer emberre tehető. (Stark Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége*, Budapest, 1989, MTA Történettudományi Intézet, 73. o.; Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt?* New York, 1987, Püski Kiadó, 39. o.) Az 1941-es és 1948-as népszámlálási adatok egybevetése szerint a magyarok lélekszáma egész Erdély területén 225 ezer fővel csökkent.

A Magyarországon egyre jobban megerősödő kommunista diktatúra nem tűrte meg a kevésbé ellenőrizhető civil szerveződések és azok tevékenységét. 1946. június 17-én Rajk László belügyminiszter betiltja a mintegy 1500 civil (köztük az erdélyiek által létrehozott) szervezet működését. Ezzel együtt a betiltott szervezetek lapkiadása is megszűnik.

A helyzetet csak súlyosbította az a tény, hogy a két világháború között Magyarországon kiadott erdélyi tárgyú lapokat is a „fasiszta, szovjet-ellenes, antidemokratikus sajtótermékek” közé sorolták. Akinél megtalálták, az súlyos büntetésre számíthatott. A magánkézben levő gyűjteményeket, félve a törvény szigorától, elégették. Még a könyvtárakban levők nagy részét is megsemmisítették. A Széchényi Könyvtárban is csak egy-egy példányt őriztek. Ezeket zárt részlegen tartották és tanulmányozásukhoz külön engedély kellett. Ugyanakkor a hiányos gyűjtemények kiegészítésére nem volt lehetőség. Még ma is sok a csonka (hiányos) gyűjtemény.

Közvetlenül a második világháború után a magyar-román „barátság” jegyében a politikum létrehoz ugyan egy kérésézetű Magyar-Román Társaságot (1945–1948). A társaság kiadásában jelenik meg a *Délkelet* (a Magyar-Román Társaság tájékoztatója) című könyvatos kiadvány, de csak belső használatra. Összesen négy számáról tudunk. Az első szám 1948. március 1-i, míg a negyedik szám 1948. április 15-i dátummal jelent meg. Ebben az időben (1948. március) a bukaresti Román-Magyar Társaság is megjelentetett egy román nyelvű folyóiratot „*Román-Magyar Szemle*” címmel. (*Szabad Nép*, 1948. április 28.)

(Lásd bővebben Lipcsey Ildikó: *Utak és tévutak az erdélyi magyarság huszadik századi történetében*. Budapest, 2008, Codex Print Kiadó.)

A hivatalos budapesti társaságtól függetlenül, magánkezdeményezésként alakul meg a Debreceni Magyar–Román Társaság (1946. április 10-én). Ők adták ki Lükő Gábor szerkesztésében az összesen két számot megért *Keleti Kapu* című lapot. A debreceni társaságot beolvasztották a hivatalos budapestibe, majd mindkettő, a lapokkal együtt megszűnt.

A párizsi békediktátum aláírása után (1947. február 10.) időszerűtlenné vált a látszat barátság kényszere, az erdélyi magyarság körül megfagyott a levegő. A magyar–román határra a „légiesített” határok helyett „vasfüggöny” ereszkedett. Ezzel megkezdődött a szocializmus Rákosi–Kádár korszaka, melyből az erdélyi magyarság minden szinten (elméleti és gyakorlati) ki volt rekesztve.

Puja Frigyes: „...*a kisebbségek kérdése azon ország belügye és felelőssége, amelyben az illető kisebbség él*”. (Puja Frigyes külügyminiszter 1978. december 15-én a televízióban Chrudinák Alajos kérdésére adott válasza.)

A román titkosszolgálat élénken figyelte a Magyarországra menekült erdélyiek politikai tevékenységét is, és közvetett úton (a magyar titkosszolgálatot „utasítva”), ha jónak látta, be is avatkozott. Nem túrték meg még a legjelentéktelenebb asztaltársaságok, csoportosulások létét sem. (Erre élő példa volt Domokos Pál Péter ügye.)

Ha nem is a beavatkozás, de az élénk szemmel tartás, ráfigyelés és követés szintjén mindez a mai napig tapasztalható. Ezt bizonyítják azok az élénk politikai reagálások, melyek a nyomtatott sajtóban és a világhálón időnként megjelennek. Erre szolgáltat példát akár az *erdélyi magyarság* elleni támadás, akár a *Magyarországon működő erdélyi szervezetek* tevékenységének nyomon követése stb.

Második szakasz nyugaton

A második világháború után nagyon sok erdélyi a nyugati országokat biztonságosabbnak tartotta, mint a Magyarországon berendezkedő új kommunista hatalmat. Magyarországon nem engedélyeztek semmilyen Erdéllyel kapcsolatos szervezetet és kiadványt. A nyugatra menekült és ott letelepedett erdélyiek létrehozták a maguk civil szervezeteit, és közülük néhányan periodikákat is szerkesztettek. Elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban adtak ki könyvomatásokat (mint az

Amerikai Erdélyi Szövetség lapja, a *Transsylvania*, vagy az Erdélyi Bizottság félévenként megjelent kiadványa, a *Székely Nép*). Az európai államokban (Ausztria, Franciaország), valamint Ausztráliában és Dél-Amerikában (Brazília) letelepedett erdélyiek is hasonló periodikát jelentettek meg.

Romániában az 1989-es fordulatot követően, a magyar sajtóélet is megélénkült. Számtalan új kiadvány jelent meg, melyek tartalmát senki nem korlátozta. Ezzel együtt a nyugaton megjelenő erdélyi jellegű lapok elvesztették tájékoztató és közvetítő szerepüket. Egy ideig az erdélyi magyar sajtóból átvett anyagokkal próbáltak tovább élni (*Transsylvania*, *Székely Nép*), de kevés sikerrel. Számuk mára már egy lapra korlátozódott. A Bécsben megjelenő *Erdélyi Szemmel* című negyedéves kiadvány képviseli a nyugaton gyökeret vert erdélyiek sajtókiadványait.

A harmadik szakasz

Romániai események

A Ceaușescu-diktatúra utolsó évtizedében (1980–1990) a politikai és társadalmi közállapotok mélypontra süllyedtek, a kilátástalanság, az életviszonyok ellehetetlenülése már az elviselhetőség határát súrolták. Ezen belül az erdélyi magyarság elleni lelki és fizikai terror olyannyira fokozódott, hogy sokan a mindenáron való menekülést (beleértve a zöldhatárt is), vagy a hivatalos úton való (ugyanakkor rengeteg meghurcolással és megalázással járó) áttelepülést választották. Többségük célországja Magyarország volt. „Az erdélyi magyarság vándorlási vesztesége három és fél évtized alatt összesen 150-200 ezer főre tehető” – írja Varga E. Árpád (Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest, 1998, Püski, 247. o.). Az 1980-as évek második felében a Magyarországra zúduló menekülthullám szinte kezelhetetlen méreteket öltött.

A diktatúra bukása után (1989. december vége) kialakult politikai változások többek között az egyesülési szabadságot, a szólásszabadságot, valamint a cenzúra eltörlését eredményezik. Az erdélyi magyarság bizakodóan várta helyzete javulását, ám hamar csalódnia kellett. A marosvásárhelyi magyarellenes pogrom (1990. március 21.) megmutatta, hogy a románság politikai agresszivitása az őshonos erdélyi magyarsággal szemben ugyanolyan elviselhetetlen és ellenséges maradt, mint Trianon óta mindvégig. A márciusi események újabb

embertömeget készítettek a kivándorlásra. A rendszerváltás után a román–magyar határátlépés is sokkal könnyebb és kockázatmentesebb lett, mint a diktatúra idején. Mentek is sokan, főleg Magyarországra.

Magyarországi események

A nyolcvanas évek végére, a kilencvenes évek elejére a szocialista tömb országában a vezetőerők elvesztették társadalmi támogatottságuk jelentős részét. Az egypártrendszer diktatúráját felváltotta a választásokon legitimitást nyert többpárti demokrácia.

Magyarországon is az 1989-es események politikai téren nagy változásokat hoztak. Módosítják az Alkotmányt (1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról). Megalkotják az új egyesülési törvényt, mely szerint az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog. Mindenkinek jogában áll társadalmi szervezeteket létrehozni, ha tevékenységük nem sérti az Alkotmányt (1989. évi II. törvény). A módosított Alkotmány egyik lényeges pontja a szólásszabadság. Megszűnik a cenzúra. Ennek értelmében az 1986-ban hozott sajtótörvényen 1990. január 31-én kisebb változtatásokat eszközölnek. Az új köntösbe bujtatott törvény értelmében a szervezetek és magán-személyek is alapíthatnak lapot. Az alapítóknak csupán bejelentési kötelezettségük van.

Ezek a politikai és társadalmi folyamatok kedvezően hatottak a menekült erdélyiek szervezkedéseire és lapkiadási tevékenységére.

Egyre több erdélyi szervezet alakul, és egyesek lapot is indítanak. 2003-ban az *Elszármazott Erdélyiek Névjegyzéke* 11 budapesti és 57 vidéki szervezetet említ. Ezek közül ma már nagyon sok felbomlott vagy szünetelteti működését.

Az első szamizdat jellegű folyóirat, a *Határ/Idő/Napló* (Budapest) 1987-ben jelent meg. Ezt a kiadványt 1989-ben az *Erdélyi Tudósítások* (Budapest), valamint az *Erdélyi Tükör* (Debrecen) követte.

A sajtó

Ezeket a lapokat Erdélyből menekültek által létrehozott civil szervezetek (erdélyi szövetségek, egyesületek, alapítványok stb.) adják ki. Ennek a „civil médiának” megvan a maga sajátossága és célja is.

Mind az egyesületek, mind az általuk kiadott lapoknak az a szándéka, hogy a Magyarországon vagy a világ különböző országaiban élő

erdélyieket egy szervezetbe tömörítsék. Tagjaikká, olvasóikká váljanak, vallják és hirdessék az általuk megfogalmazott eszméket.

A két világháború között Magyarországra menekülteket tömörítő egyik szervezet az Erdélyi Férfiak Egyesülete ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Az E.F.E.-nek az a hivatása, hogy a Csonkahazában szétszórta élő erdélyieket lassanként és fokról-fokra haladva egyetlen szellemi és lelki központ köré tömörítse és az egyesek önállóságának, illetőleg a már fennálló lazább vagy szorosabb szervezetű erdélyi egyesületek függetlenségének érintése nélkül: az erdélyiek és az erdélyiség egyetemes képviseletét az egységesség szempontjából megvalósítsa.

Hitvallásának gyakorlásában az E.F.E. a szorosan vett napi- és bel-, valamint pártpolitika teljes kizárása mellett tevékenységének munkateréül általánosságban a magyar nemzeti törekvések egészének ápolását és szolgálatát jelöli ki.” (Az Erdélyi Férfiak Egyesületének Évkönyve 1928–1933, Budapest, 1933, Kiadja az E.F.E.)

A kitűzött cél bármennyire is nemes és hasznos, megvalósítása lehetetlennek bizonyult. Mindezt bizonyítják az ez irányba tett próbálkozások kudarcai is. A nagy ernyőszervezeteknek, mint a két világháború között a Hargitaváraljának vagy az Erdélyi Férfiak Egyesületének, a második világháború után nyugaton az Erdélyi Világszövetségnek, vagy Magyarországon az Erdélyi Körök Országos Szövetségének az erdélyiek egy alomba való terelésére tett kísérletei mind sikertelenek maradtak. Az általuk kiadott lapok (*Hargitaváralja*, *Erdélyi Értesítő*, *Erdélyi Magyarság* vagy akár az *Átalvető* is) csak kevés olvasóhoz jutottak el. Ez összefüggésbe hozható a terjesztői hálózat hiányával, a bizonytalan anyagi fedezettel és az ebből adódó kis példányszámmal. Ebből adódóan nagyon kevés az olvasói visszajelzés. A szerkesztők nem tartanak lépést az olvasói igényekkel, hiszen alig vagy egyáltalán nem ismerik azokat.

A szerkesztő dönti el, hogy mi kerüljön a lapba (a kíváncsisága, az érdeklődési köre dönti el a lap tartalmát). (Jó példák: a *Hargitaváralja* sokat foglalkozik a székelyek őstörténetével. Az *Átalvető* sok teret szentel az orvostörténeti témáknak, legyen az intézménytörténet [Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet], vagy nagy erdélyi orvos egyéniségek bemutatása. A szerkesztő maga is orvos.)

A lapcsinálás nem fedezi a megélhetést, ezért általában egy szerkesztője (főszerkesztője) van a lapnak. A szerkesztőknek ezek a lapok nem

biztosítanak megélhetést, ezért általában a fő foglalkozásuk mellett úzik a lapcsinálást. Találkozunk tanár, orvos, rádiós, rendező, gyáros és egyéb szerkesztővel. A szerkesztést magánemberek végzik. Mögöttük nem áll egy intézményi háttér. Ezért általában a szerkesztőségek székhelye egy magánlakás.

Tudomásunk szerint az *Erdélyi Híreken* (1920–1922) kívül egyetlen lap sem kapott rendszeres állami támogatást. Fenntartásukat pályázatok útján, esetleg szponzorok segítségével, vagy akár a laptulajdonos (aki egyben a szerkesztő is) saját „vagyonából” oldják meg.

A LAPOK SZÜKSÉGESSÉGE

A romániai cenzúra és sajtószabadság

Az erdélyi magyar sajtó a két világháború között a nagyon szigorú és sokszor kiszámíthatatlan román cenzúra falai között működött. Egymást érik a hosszabb rövidebb időre betiltott lapok listája. Pl. az *Erdélyi Magyar Évkönyv* kronológiai függelékében 1920 és 1926 között összesen 18 lap betiltásáról olvashatunk. Közöttük vannak az erdélyi közvéleményt markánsan befolyásoló lapok is, mint a *Temesvári Napló*, a *Nagyvárad* *Napló*, a *Brassói Lapok*, az *Ellenzék* stb. (*Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*. Szerkesztik: Dr. Sulyok István és Dr. Fritz László. Kolozsvár, 1930, Juventus kiadás.)

A cenzúra jóvoltából a lapbetiltások később is folytatódtak. Román egyetemista tüntetők szétrombolták az *Ellenzék* székházát (1922. február 6.), majd 1927 decemberében a *Nagyvárad* és az *Esti Hírlap* napilapok szerkesztőségei is ugyanerre a sorsra jutottak. A magyar újságíróknak gyakran kellett szembenézniük az ellenük indított sajtóperekkel, melyekből általában nem ők kerültek ki győztesen.

A második világháború után az erdélyi magyar lapok még szigorúbb cenzúrával találták szembe magukat. A hatalom kegyetlen megtorlásával kellett szembenézniük azoknak az értelmiségieknek (Ara-Kovács Attila, Tóth Károly, Szöcs Géza), akik az *Ellenpontokat* (1982–1983) szerkesztették és kiadták.

A sajtószabadság ilyen nagyfokú korlátozása mellett a sajtó a romániai magyar kisebbség helyzetét nem tudta mindig a maga valóságában olvasói elé tárni. Ezt az űrt próbálták a hazájukból elüldözött magyarok bepótolni, kisebb-nagyobb sikerrel. Ezt szolgálta az emigrációban a lap és könyvkiadás is.

Az emigráns erdélyi lapok egyik fontos hivatása volt, hogy a lehetőségekhez képest valós képet nyújtsanak azokról a társadalmi és politikai korlátokról, melyben az erdélyi magyarság a mindennapjait kénytelen élni.

Nagy szükség volt ezekre a kiadványokra, mivel általában a menekült erdélyiek akár egy országon belül, de szerte a nyugati világban is nagyon szétszórta éltek. A lapok bizonyos összetartozást biztosítottak. Fontos volt, hogy azonos gondolatok jussanak el azonosan gondolkodó emberekhez.

Ezek a sajtókiadványok az „idegenbe” szakadt erdélyiek összegyűjtését, egy közösségbe való terelését szorgalmazták. Ehhez szükség volt *a menekültek számának* lehetőleg minél pontosabb ismeretére. Ez főleg az 1920-as évek elején volt lehetséges, amikor is az Országos Menekültügyi Hivatal nyilvántartásba vette a románok által Erdélyből kiutasított, elüldözött embereket. A Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint 1918. november 30-a és 1924. június 30-a között Erdélyből 290 ezer menekült érkezett a maradék országrész területére. Az Országos Menekültügyi Hivatal megszűnésével (1924) a nyilvántartásba vétel is megszűnt. Az ezután érkezettek számáról már csak becsült adatok vannak. A forrásokban 50 ezertől 200 ezerig található anyagot. Általában 50 ezerre teszik ezt a számot.

Ismertetőjegyek, mely meghatározzák e kiadványok jellegét (és egyben megkülönböztetik a többi, szintén az emigrációban keletkezett magyar sajtóterméktől)

Ezek az időszakos kiadványok mindegyike magán viseli a civil média sajátos jegyeit és jellegéből adódóan nem tartozik a szoros értelemben vett tulajdonképpeni tömegkommunikációhoz. A civil kiadványok főleg az elcsatolt területek menekültjeire építenek, elsősorban ezt az olvasóréteget célozzák meg.

Ez a lapcsalád részben a magyar emigrációs sajtón belül helyezkedik el, ennek részét képezi, annak minden ismérével, ugyanakkor felvállal egy olyan ügyet, mely a magyar emigrációs sajtóban csak részben (és nagyon rendszertelenül), vagy egyáltalán nem jelenik meg. Ez pedig az *erdélyi probléma*.

Az emigrációs magyar sajtó csak nagyon ritkán vesz tudomást ezekről a kiadványokról. A nagy összeírásokban sem szerepelnek, vagy

ha igen, akkor nagyon hiányosan. (Lásd Németh Mária: *Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945–1970, nem szocialista országok*. Budapest, 1975, Országos Széchényi Könyvtár.) Ebben a könyvben 984 címet sorol fel a szerkesztő. Az Erdéllyel foglalkozó kiadványokból csak négy címet említ. Feltételezhető, hogy a könyv megjelenésekor csak ennyi állt az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezésére. Ugyanakkor a könyvtárak nem egészítették ki hiányos kollekcióikat.

Tény, hogy bárhol jelenik meg e lapcsaládhoz tartozó egy-egy kiadvány, az mindig Erdélyről, az elhagyott szülőföldről és az erdélyi magyarokról szól (legyenek azok otthon Erdélyben vagy bárhol a világon). Az erdélyi emigrációnak (menekülteknek) ez a lábnyomuk, amit az utókorra hagytak és hagynak.

A magyar emigráció tulajdonképpen, akárcsak a magyarországi magyarság egy része, nem is érti, hogy miért van szükség külön erdélyi sajtóra, erdélyi szervezkedésre, erdélyi egyesületekre. Ennek magyarázata az, hogy a magyar emigráció tagjai soha nem éltek kisebbségben, nem éltek meg azt a rengeteg megalkuvással, megaláztatással járó létformát, ami a romániai magyar kisebbség létét meghatározza. A magyar emigráció abban is különbözik az erdélyitől, hogy emigrációjuk többé-kevésbé inkább vállalt és nem kényszerített életforma.

Elmondhatjuk, hogy ezeknek a lapoknak nem volt előzménye, nem voltak támpontok. Mindegyik a „kályhától” indult, vagyis mindent előről kellett kezdeni. E lapok témaköre tartalmuknál és szándékuknál fogva általában hasonlít egymásra, mivel céljaik is hasonlóak.

Erdély, az ottmaradt haza nélkül ezek a lapok sem léteznének. Ezek képezték azt a köldökszinórt, mely összekötötte az anyaországban, valamint a nagyvilágban, diaszpórában élő erdélyi emigránst a kényszerből elhagyott szülőfölddel, Erdéllyel. Olyan történések és események megjelenítője, megörökítője, melyekre a román politikai közeg által gerjesztett cenzúra még csak utalni sem engedett.

A lapokban megjelent írások jellemzője még az elhagyott természeti és emberi környezet érzelmi felértékelődése. Amíg ott voltak, minden természetes volt. Visszaemlékezve minden más.

Mennyiségi jegyek, melyek meghatározzák e lapok jellegét

Példányszámok

Általában a példányszámot nem jelölik a kiadók. Ez függ az igényektől, az előfizetések számától, az anyagi lehetőségektől, a kiadási költségektől. A példányszámra csak utalások vannak egyes kiadványoknál. Nagy általánosságban elmondható, hogy 50 és 2000 közti példányszámról beszélhetünk. Az *Erdélyi Hírek* kivételt képez, mert 6000 példányban jelent meg. Ehhez hozzátartozik, hogy az állam által támogatott lap volt. (Lásd még: Példányszámok melléklet). Ezek a lapok rendszeres kiszámítható állami támogatást nem kapnak és nem kaptak. A pályázatok útján elnyert összegek nem fedezik az állandó példányszámot és a biztos megjelenést. A változó egyesületi taglétszám csak nagyon kis bevételt biztosít egy-egy közösségnek és általában azt nem a lapok megjelentetésére költik. Előfizetők megnyerésére kicsi a lehetőség, mert a kiadók mellőzik a reklámot.

Megjelenés gyakorisága

Ezen időszakos kiadványok másik mennyiségi ismertetőjegye a megjelenés *gyakorisága*. Közöttük csak elvétve találunk heti- vagy havilapot, általában negyedéves vagy féléves kiadványokról beszélhetünk. Ugyanakkor a lapok élettartama is nagyon változó.

Vannak csak egyetlen számot megért lapkezdemények, és vannak több mint harminc éve működő lapok. Az összeírásnál befoglaltuk az egyetlen számot megért lapkezdeményezést és a több évfolyamot megért lapokat is.

A lapok megjelenésének bizonytalansága, az állandó pénzhiány a lapok *külső* megjelenését (arculatát) is meghatározza. A lapok külalakja és nyomdai kivitelezése is sok esetben egyszerű, igénytelen. A lapok egy része fénymásolva, sokszorosítva készült. A nyomdai úton előállított lapok közül nagyon kevés külalakján látunk igényességet.

A megjelenés gyakorisága, vagyis az, hogy a lapok nagy része csak negyedévenként jelenik meg, azt jelenti, hogy tartalmában az események után kullog. Ezt befolyásolja a megjelenés gyakorisága, a hírek továbbításának nehézsége (esedékessége), vagy akár az adott ország politikai elvárásai is. A befogadó ország politikája nem mindig egyezik (sőt sok esetben ellentétes) a menekültek által vallott nézetekkel.

Ezeknek a lapoknak a szerkesztését, kiadását és terjesztését szinte minden esetben Magyarországon vagy a világ más országaiban működő erdélyiek által létrehozott társaságok, tömörülések, egyesületek vállalják. A terjesztéssel is mindig gondok voltak és vannak. Hiányzott egy jól megszervezett terjesztői hálózat, melyen keresztül növelni lehetne a lapok ismertségét és keresettségét. A lapokat általában kis körben terjesztik. Jellemzők az alkalmi árusítások, ha az illető szervezet egy-egy összejövetelt rendez. Az előfizetői kör nagyon kicsi, általában a kiadó szervezet tagságából áll. Sokszor a lapokat ingyen osztogatják. A lapok terjesztési gondjairól már a *Hargitaváralja* című lap oldalain is olvashatunk.

Piaci feltételek

A külföldön működő erdélyi szervezetek lapkiadási tevékenységét nem a piaci feltételek határozzák meg. A lapkiadás a szervezet költségvetésében nem jelent bevételi forrást. Ezek a lapok mögött nem áll egy erős gazdasági vállalkozás, ugyanakkor maguk a lapok sem gazdasági vállalkozások. Nincs profitjuk. Még csak nem is önfenntartók. A kereskedelmi szempont, vagyis a nyereség csak másodlagos, de leginkább hiányzik. A cél az, hogy az olvasók tudomást szerezzenek a szervezet által képviselt eszmékről, gondolatokról. Ebből kiindulva egyes esetben még a reklámok megjelentetését is mellőzik. (Példa erre a *Híd* című lap.) Az előfizetések és az eladott lapok száma általában nem fedezi az előállítási költséget. Szerkesztőket és szerzőket nem honorálnak és ebből adódik az, hogy általában az írások színvonala nagyon változó.

Szerkesztőségek és szerkesztők

Hiányoznak a szerkesztőségi intézmények. A lapok szerkesztése általában magánlakásokon történik. Hiányzik a profi szerkesztőgárda. Egy-egy rovatot főképpen amatőrök vezetnek. Anyagi támogatás hiányában sokszor az egész lapot egy ember szerkeszti.

Akik a lapokba írnak, általában nem újságírók. (A profi újságírók más lapokhoz szegődtek, ahol fizettek is a munkájukért!) Legtöbb esetben a lapokat olyan értelmiségiek (tanárok, mérnökök, jogászok) írják, akiknek a szakmájuk mellett társadalmi mondanivalójuk is van.

Talán ez nemcsak hátrányt, hanem előny is jelent. Független erdélyi értelmiségiek írják, akik nem dörzsölt szakmabeliek, ezért őszintén megírhatják, amit látnak, éreznek és ahogyan ezt értelmezik. Nyilván, hogy a történéseket a saját értelmi és érzelmi tapasztalatukon szűrjük át és nem alakoskodnak. Sokszor mondják rájuk, hogy nem látták tisztán az erdélyi helyzetet. Az igaz, de tapasztalatuk sokat segített. Inkább azt mondhatnánk, hogy meglátásaikba érzelmeket is belekevertek. Ez természetes, hiszen nagyon sok mindent átéltek. Egy alkalommal egyik kedves magyarországi barátomnak mondtam a romániai helyzetről, hogy „ti értitek, de nem érzitek”.

Az sem elhanyagolható tény, hogy a többségi újságírással ellentétben ezek a lapok nemcsak a szenzációra hajtanak, hanem a mindennapok történéseinek is helyt adnak.

Nagy témák

Ezeket a lapokat az a kényszer szülte, amely az első világháborút lezáró trianoni békediktátum és a második világháborút lezáró párizsi diktátum, meg az ezeket kísérő politikai kurzus váltott ki.

Az első nagy vitatéma Erdély státusának és jövőbeni helyzetének a kérdése.

„A (I.) világháborút követően az egész magyar társadalmat áthatotta a békeszerződés revíziójának eszméje...” írja Zeidler Miklós (Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009, Kalligram.)

A két világháború között e lapcsalád kiadványainak legfőbb témája a területi integritás visszaszerzése, vagyis a revízió gondolatának népszerűsítése és terjesztése volt.

1919 és 1945 között a mondanivaló (diskurzus) lényegében a trianoni békefeltételekkel és ennek következményeivel, meg a teljes területi revízió gondolatával foglalkozik. Ezek a témák uralják és hatják át a megjelenő írásokat és azok mondanivalóját.

A második világháború utáni „területrendezés” következtében Erdély északi része újra visszakerült Romániához. Az erdélyi magyarság egy része ismerve a román fennhatóság „áldásait”, a kivándorlást választotta az újabb elnyomás helyett. A „testvéri szocialista” államban erdélyi kérdés sem a romániai magyar sajtóban, sem a magyarországi magyar sajtóban többé nem vetődött fel. A határok bezáródnak, az

erdélyi magyarság pedig mind külföldről, mind belföldről (Magyarország) deklaráltan a többség, vagyis a román kormány belügyét képezi.

Az erdélyi magyarság ügyét csak a *nyugatra menekült* erdélyiek képviselhetnék és hirdethették. A nyugaton kiadott erdélyi emigráns magyar periodikák az erdélyi helyzet megoldására több lehetőséget is felvázoltak: állítsák vissza az első világháború előtti status quo-t; maradjon a mostani helyzet, de a magyarságnak adjanak autonómiát; Erdély önálló állami státust kapjon; Erdély területét megosztják Magyarország és Románia között, hasonlóan az 1940-es második bécsi döntés rendelkezéséhez. A nyugati emigráció szervezetei között már nincs akkora egyetértés az erdélyi kérdéssel kapcsolatban, mint a két világháború között. A lapokban is tükröződő nézetkülönbségek az emigráción belüli ellentétekhez is vezettek. Az éles vita az Amerikai Erdélyi Szövetség és annak a *Transsylvania (Erdélyi Tájékoztató)* című kiadványán, valamint az Erdélyi Világszövetségnek az *Erdélyi Magyarság* című lapján keresztül a nyilvánosság elé került. Míg az Amerikai Erdélyi Szövetség a megoldást egy, a Svájcéhoz hasonló federációs Erdélyben vélte megoldani, az Erdélyi Világszövetség Erdélynek Magyarországgal való újraegyesítését, a moldvai és az erdélyi magyarság felszabadítását tűzte ki céljául.

A *nyolcvanas évek végén* főleg a Magyarország felé megindult menekülthullámmal érkezett erdélyiek kiadványaikban (lapjaikban) főleg már az erdélyi magyarság autonómiatörekvéseit támogatják és hirdetik.

KUTATÁS

Egy-egy korszak sajtójának tanulmányozása bonyolult és időigényes feladat, ezért a történelmi kutatás nem él gyakran a sajtó kínálta lehetőséggel. Maga a sajtótörténeti kutatás is, éppen a bonyolultsága miatt, eléggé elhanyagolt területe a társadalom kutatásának. Mindez hatványozottan igaz az *erdélyi magyar emigráns sajtóra*. Elsősorban azért, mert ilyen megkülönböztetést (kategóriát) a sajtótörténet eddig nem ismert. Pedig a természetes életközösségétől megfosztott, hazájától távol, emigrációban élő erdélyi magyarok történetének, társadalmi életének, mindennapjainak tanulmányozásához elengedhetetlen forrásanyag a saját periodikáik, folyóirataik, újságjaik. A lapok többsége azért ismeretlen a mai ember számára, mert ezek a lapok sokáig tiltott listán

voltak. Mivel az OSZK Zárolt Kiadványok Tárának anyagát képezte, ezért tanulmányozásuk csak politikai megbízhatósági engedéllyel volt lehetséges. Az indexre tett könyvek és sajtótermékek 1946 és 1989 között voltak tiltólistán.

A könyvtárak ma már nyitottak, az anyag egy része, főleg ami Magyarországon keletkezett, hozzáférhető, de egyelőre feldolgozatlan.

Kutatását főleg az nehezíti, hogy ezek a sajtótermékek nemcsak egy országban, hanem szétszórta a világ számos országában jelentek meg. A feladat megköveteli, hogy a Trianon óta az erdélyi menekültek által kiadott időszakos sajtó teljes anyagát felmérje és a kutatás tárgyává nyilvánítsa. A két világháború közötti (1920–1944) anyag kutatása Magyarországra, az itt kiadott sajtótermékekre összpontosul. Ez látszólag leegyszerűsíti a munkát, de csak látszólag. Ha arra gondolunk, hogy ezek a sajtótermékek a kommunizmus évei alatt a magángyűjteményekből eltűntek és az Országos Széchényi Könyvtár mellett csak egy-két vidéki könyvtár őrzött meg egy-egy lapkollekción, akkor belátható, hogy a jelen kutatójának nem könnyű a dolga. A kutatást nehezíti az a tény is, hogy a még meglévő kollekciónak hiányosak (Pl. az OSZK-ban az *Erdélyi Hírek*, a *Hargitaváralja* stb.). A könyvtárak nem igényelték az egymás anyagának megismerését és kiegészítését. Nagyon hiányzik a könyvtárak közötti együttműködés, ami esetleg a hiányos gyűjtemények kiegészítését is szolgálná. A lapok digitalizációja egyelőre nincs megoldva.

Ezen próbálunk változtatni azzal, hogy felkutatjuk, összegyűjtjük, feldolgozzuk (a lehetőségek keretein belül) és közkinccsé tesszük ezt a forrásanyagot. Fontosnak tartjuk, hogy a sajtótörténet felfedezze és számon tartsa ennek a lapcsaládnak a létezését, mert olyan adatokat is hordoznak, melyekhez ma már más forrásból lehetetlen hozzáférni.

Példa erre az *Erdélyi Hírek* (1920–1922), amelyik annak idején közölte az elcsatolt területekről menekültek névsorát és egyéb adatait (a család érkezésének időpontja; a családfő/fenntartó neve; foglalkozása; a családtagok száma; származási hely). Ezek az adatok ma már csak e hetilap által közölt adatsorokban találhatóak meg, mivel a Budapesti Levéltárat a második világháborúban bombatalálat érte, aminek következtében rengeteg dokumentumnak (a fent idézetteknek is) nyoma veszett, megsemmisült. Az *Erdélyi Hírek* anyagából táplálkozott a nemrégiben a világhálón közzétett felsorolás is.

Úgy véljük, hogy ezek a lapok az *erdélyi magyar sajtó szerves részét képezik*.

Sokkal nehezebb felkutatni a *nagyvilágban* szétszóródott erdélyiek kiadványait (periodikáit). A második világhétség követő nagy menekült-hullám az erdélyi magyarságból kiszakadtakat is a világ számos országába hordta szét. Szervezeteiket és az általuk kiadott periodikákat a világ számos pontján, Ausztriától Ausztráliáig, Brazíliától az Egyesült Államokig megtalálhatjuk. Összegyűjtésük és egy intézménybe való elhelyezésük, majd az ezt követő feldolgozásuk nagy feladat.

Ugyancsak nehéz helyzet elé állítja a kutatókat a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején Magyarországra érkezett erdélyi szervezetek által kiadott lapok felkutatása és feldolgozása. A rendszerváltás után a kiadó szervezetek nem mindig tettek eleget az előírt követelményeknek, és nem mindig szolgáltatták be a törvényben előírt kötelempéldányt az OSZK-ba. A szervezetek sem vezettek világos nyilvántartást az általuk kiadott lapokról. A szervezetek eltűnésével sokszor a lapoknak is nyoma veszett.

Megnehezíti a kutatást az a tény is, hogy a nagy összeírásokban (lexikonok, sajtótörténeti összefoglalók) olyan kategória, hogy *emigráns erdélyi magyar sajtó* nem szerepel.

Meg kell menteni, amíg még lehet mindazt, ami megvan, mert ez is a nemzeti örökség kincsét képezi. A lapok egyúttal az emigráció (erdélyi emigráció) történetét jelentik, ezért is fontos az összegyűjtésük, feldolgozásuk és közkinccsé tételük.

Melléklet

EMIGRÁCIÓS ERDÉLYI MAGYAR SAJTÓ

MAGYARORSZÁGON MEGJELENŐK 1919–1944

Székelyföld (1918–1919) – szerkesztő: Színi Lajos (Marosvásárhely, Budapest)

Erdélyi Hírek (1920–1922) – szerkesztő: Sándor G. Bertalan (Budapest)

Keletmagyarország (1920–1922) – szerkesztő: Dr. Rákóczy Imre (Budapest)

Székely Szó (Az *Erdélyi Hírek* irodalmi melléklete) (1921) – szerkesztő: Szépvízi Balás Béla (Budapest)

Erdélyi Sajtótudósító (1921) – szerkesztő: Farkas Zoltán (Budapest)

Új Élet (1921–1923) – szerkesztő: Csanády György (Szeged–Budapest)

Híd (1927–1928) – szerkesztő Csanády György (Budapest)

A Székelység (1932–1938) – szerkesztő: Szépvízi Balás Béla (Gödöllő–Budapest)

- Hargitaváralja* (1936–1944) – szerkesztő: Jóna János (Szeged)
Erdélyi Figyelő (1937–1938) – szerkesztő: Dr. Bertalan István (Budapest)
Erdélyi Értesítő (1935–1939) – szerkesztő: Dr. Gergely Pál (Budapest)
Keleti Közlöny (1933–1934) – szerkesztő: Dr. Szeremley Ákos (Budapest)

NYUGATON MEGJELENŐK 1945–2020

- Erdélyi Sajtószemle* (1950–1951) – szerkesztő: Albrecht Dezső (Párizs)
Erdélyi Magyar Sajtószemle (1951–1953) – szerkesztő: Albrecht Dezső (Párizs)
Erdélyi Szemle (1953–1955) – szerkesztő: Albrecht Dezső (Párizs)
Lármafa (és Évkönyv) (1954–1966) – szerkesztő: Torjai Szabó István (Linz)
Transsylvania (1959–2000) – szerkesztők: Teleki Béla, Cseh Tibor, Horváth Arany (New York, Kolozsvár)
Székely Nép (1967–2011) – szerkesztők: Lőte Lajos, Havadtóty Sándor. (Milford, USA)
Vírasztó (1970–1975) – szerkesztő: Erdélyi István (Zürich és USA)
Hungarian Life (magyar nyelvű) (1979) – szerkesztő: Ady János (Ausztrália)
Erdély védelmében (1977–1982) – szerkesztő: Hámos László (New York)
Értesítő (1983–1984) – szerkesztő: Hámos László (New York)
Erdélyi Hírek (1986) – szerkesztő: Fülöp Miklós (Pasadena, USA)
Erdélyi Figyelő (1979–1989), Burján Tamás (Ausztrália)
Erdélyi Magyarság (1981–1989) – szerkesztő: Zolcsák István (Sao Paolo, Brazília)
Erdélyi Riasztó (1981) – szerkesztő: Szegedi B. (Ausztrália)
Közlemények (1988–2005) – szerkesztő: Dr. Száva Tibor (Bécs, Ausztria)
Erdélyi Szemmel (2005–) – szerkesztő: Dr. Száva Tibor (Bécs, Ausztria)

MAGYARORSZÁGON MEGJELENŐK 1987–2020

- Határ/Idő/Napló* (1987–1989) – szerkesztő: Tódor Albert (Budapest)
Erdélyi Tudósítások (1989) – szerkesztő: Bőjte Csaba (Budapest)
Erdély, Ardealul, Siebenbürgen (1989) – szerkesztő: Dr. Vasile V. Flutar (Budapest)
Limes (1989) – szerkesztő: Molnár Gusztáv (Budapest)
Erdélyi Tükör (1989–2000) – szerkesztő: Bajkó Mátyás (Debrecen)
Erdélyi Magyarság (1990–2006) – szerkesztők: Köteles Pál; Mátyás B. Ferenc; Lipcsey Ildikó (Budapest)
Vigyázó (1990–1994) – szerkesztő: Spaller Árpád (Budapest)
Új Erdélyi Múzeum, majd Magyar Múzeum (1990–1993) – szerkesztő: Szabó T. Ádám (Budapest)
Átalvető (1991–napjainkig) – szerkesztők: Orbán László, Dr. Kövesdy Pál (Szekszárd)
EKOSZ (Erdélyi Körök Országos Szövetsége) *Értesítő* (1992–1993) – szerkesztő: Illés Ferenc (Győr)
Hátország (1992) – szerkesztő: Simó Márton (Szeged)
Székely Füzetek (1995–2006) – szerkesztő: Rudolf László (Bátaszék, Bonyhád)
Farkas utca (2003–2005) – szerkesztő: Benedek István (Budapest)

- Székely Kör* (2006–2008) – szerkesztő: Ferencz Vilmos (Budapest)
Erdélyi Hívatató (1998–napjainkig) – szerkesztő: B. Kis Béla (Budapest)
Erdélyi Örmény Gyökerek (2007–napjainkig) – szerkesztő: Dr. Issekutz Sarolta (Budapest)
Tisztás (2011–napjainkig) – szerkesztő: Csiki András (Debrecen)
Gyökereink (1995) – szerkesztő: Papp József (Baja)
Erdélyi kilátó (2004–2005) – szerkesztő: Jakab László Tibor (Nagyatád)
Kárpát-medencei Kapcsolatok (1994–1995) – szerkesztő: Hajdú Demeter Dénes (Budapest)
Erdélyi Híradó (1990) – szerkesztő: Dobó Attila (Budapest)
Székely Hírlevél (2008–2011) – szerkesztő (Bonyhád)
Sajtófigyelő (1996) Bocskai Szövetség – (Budapest)
Várvédő (2012–2019) – szerkesztő: Medgyessy Éva (Budapest)

(Megjegyzés: A felsorolásban nem szerepelnek az angol vagy német nyelven megjelent kiadványok.)

Lapok, melyekről csak olvastam, de nem láttam:

SZEFHE Hírek, Barcaság (Csanády György: *A májusi nagy áldozat* /Budapest, 1941. május/ című krónikájában utal e két kiadványra.)

E lapcsalád kérdéses lapjai: *Csángó Tükör, Délkelet* – A Magyar-Rómán Társaság tájékoztatója (1948) – Budapest; *Pásztortűz* – Amerikai Magyar Kiadó – Köln (Ötvenes évek, a címén kívül nem sok utal Erdélyre)

Sötét felhők, 2013
 (103 x 68 cm, olaj, vászon)

Sántha Attila

MEGJEGYZÉSEK MAGYAR ZOLTÁN
A MAGYAR TÖRTÉNETI MONDÁK KATALÓGUSA
CÍMŰ MŰVÉHEZ

Nem könnyű Magyar Zoltán *A magyar történeti mondák katalógusa* című, 12 kötetes művéről írni (Budapest, 2018, Kairosz Kiadó). Mert mit mondhat egy recenzens a hatalmas mű láttán-olvastán, azonkívül, hogy elismeri, korunk egyik legnagyobb szellemi teljesítményéről van szó? Hiszen Magyar Zoltánnak nem kevesebb mint 120 ezer szöveget kellett elolvasnia, hogy összeállítsa e monumentális könyvsorozatot: osztályozta, rendszerezte a bennük levő motívumokat, s ez alapján tett le az asztalra egy könnyen használható, a további kutatást mindenben elősegítő könyvet.

Szögezzük le már az elején: jómagam nem is ismerek ehhez hasonló szellemi teljesítményt, amely egyetlen szerzőhöz kötődik, talán Szabó T. Attila *Erdélyi magyar szótörténeti tárát* leszámítva (igaz viszont, hogy neki voltak szerkesztőtársai, Magyar Zoltánnal ellentétben). Szerencsések vagyunk, hogy ez a mű a mi életünkben jelent meg, többek közt azért, mert olyan segédeszközt nyújt a néprajzosok, történészek kezébe, amelynek segítségével nem kell mindig az elején kezdeniük egy-egy téma feldolgozását. Mostantól senki nem mondhatja, azért nem születnek nagy szintetizáló művek, mert alapkutatást kell végeznie – íme, itt van a korpusz feldolgozva, rendszerezve, az újabb gyűjtések pedig aligha hoznak eget rengető újdonságokat, inkább csak árnyalják a már kialakult képet.

Hogy miben is áll a kötetek újdonsága, jelentősége, azt a kötetek bemutatására tudtommal elsőként vállalkozó Bumberák Maja foglalja össze: „*A magyar történeti mondák katalógusa a nemzetközi folklorisztika első olyan tudományos monográfiája, amely típus- és motívumindex formájában, hatalmas adatbázis alapján mutatja be egy (európai) nép folklórájának azt a szegmensét, amely a történelmi és kultúrtörténeti emlékezetre reflektál népköltészeti (prózaepikai) formában. E kézikönyvsorozat a benne szereplő kulturális örökség révén sok-sok generáció teremtő*

képzeletvilágát, ezerszáz év történelmének lokális és nemzeti hagyományait összegzi és rendszerezi. Olyan szellemi katedrális ez, amely az európai kultúrkör minden bizonnyal tematikailag legváltozatosabb mondavilágát örökíti meg.” (folkMAGazin 2019/3.)

A kötet sorozat történelmi személyiségek, témák, motívumok szerint osztályozza a mondákat, majd a XI. kötetben elemzi is ezek rendszerét és tagolódását.

AZ AUTENTICITÁS KÉRDÉSE

Mivel nincs élő ember, aki Magyar Zoltánon kívül az egész magyar mondakörre hasonlóan mély rálátással bírna, a következőkben egy elméleti kérdéshez szólok hozzá, illetve azt nézem, hogy az általam tüzetesebben ismert témákat mennyire sikerül feldolgoznia.

Benedek Elek meséinek értékelése, értékesítése kapcsán jött elő legutóbb a történelmi mondák autenticitásának kérdése. Mennyire autentikus egy (száj)hagyomány, nyúl vissza egy réges-régi történeti eseményhez (pl. Attila korához), illetve mennyire beszélhetünk a hagyomány utólagos megkonstruálásáról? Mennyit ad hozzá a 19–20. században a folklórgyűjtő vagy maga a mondafa a szájhagyományhoz a nyomtatott szövegekből beszerzett tudásából? Gulyás Judit így fogalmaz Benedek Elek kapcsán: *„kétségtelen, hogy neve a »gyanús«, mert nem megfelelően hiteles, sőt, egyes megfogalmazások szerint hamisított szövegeket közreadó gyűjtő szinonimájává vált oly mértékben – és úgy vélem, ez a fő probléma –, hogy ennek következtében egyfelől igen nagyszámú, másfelől pedig a szóbeli mesehagyományozásra is hatással lévő meséi szinte teljesen kikerültek a folklórisztikai mesekutatás látóköréből.”*¹

Magyar Zoltán tisztában van e kérdésekkel, ezért próbálja úgy megválogatni anyagát, hogy a tradicionális népi epika nyilatkozzon meg benne. A folklórgyűjtés mai lehetőségeiről szólván fogalmazza meg, hogy mit is fogad el hiteles forrásnak (nyilván a különféle krónikákban, régi szövegekben fennmaradt mondák mellett): az adatközlők *„még a hagyományos faluközösség keretei között és a paraszti életrend erőszakos felszámolása, illetve fokozatos szétporladása előtt nőttek fel, azaz, akik még a maga organikus közegében ismerhették meg azt a sok*

1 Gulyás Judit: Hitelesség, hamisítás, textualizáció. A Benedek Elek meséi kapcsán kialakult vita. In Benedek Katalin (szerk.): *A népköltészet terített asztalánál*. Budapest, 2011, MTA NKI, pp. 25–46., 25.

esetben több évszázada kontinuos folklór ismeretanyagot, amely mára (sőt már az utóbbi évtizedek tekintetében is) passzív, nem funkcionális tudássá változott, azonban az idős emberek emlékezetéből még felidézhető volt” (MZ XI. 106).

Hogy mi az ocsú, annak eldöntését Magyar nagyon jó érzékkel a szakemberre hagyja: a nyilvánvalóan értéktelen anyagokat bizonyára kiostálta, ám meghagyta a kéteseket, teret nyitva a későbbi kutató-soknak.

Máris találtam egy olyan mondát, amely vagy egy korábbi írott szöveg visszaadása (így nem sok értékkel bír számunkra), vagy pedig jócskán felforgatja egy adott kérdésről szóló tudásunkat. „MZ II. D 151.2 Szent László Kápolnásfalun. Látva a kápolnásfalusiak terheit, Szent László elrendeli, hogy más ne merje őket dolgoztatni, csak az udvarhelyi várparancsnok.” (A továbbiakban jó tudni, hogy Káponásfalú más nevei Kápolnás-Oláhfalú, Kicsioláhfalú.)

A monda pontosan azt mondja el, igaz, Szent Lászlóhoz kötve, amit a *Székely Oklevéltár I.* kötetében szereplő 1301-es dokumentum, amelyet Kemény József hamisítványának tartanak újabban. Ennek kivonata ez: „Buda, 1301 szept. 25. V. Ursus kenéz és Domokos főajtónállómester kérésére elrendeli, hogy az udvardi várnagyokon kívül senki más ne itélkezzék Oláhfalú lakosai felett, a várnagyok a lakosokat az ott lakó székelyek kivételével fa- és gerendahordáson, meg gyalogos szolgálaton kívül másféle szolgálatok teljesítésére ne kényszerítsék; felmenti őket a székelyek módjára minden adó, de még az ökörsütési ajándék alól is, kivéve az udvardi egyháznak fizetendő képét és a kenézt illető járandóságot. Tanúk: Miklós boszniai püspök, Domokos főajtónállómester, Demeter mester”.

Nyilván ahhoz, hogy véleményt tudjunk mondani a monda értékéről, látni kellene a teljes szöveget, előbányászni a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának (EA) 26353-as anyagát (Bató Zsuzsanna gyűjtése). Sajnos az archívum költöztetés miatt bezárt már jó másfél éve, úgyhogy későbbre marad annak ellenőrzése, hogy egy valós történelmi esemény visszhangjáról van-e szó, vagy pedig az adatközlő Kemény József hamisítványából inspirálódott.

KÉT HIÁNYZÓ TÉMAKÖR

Alább jöjjenek megjegyzéseim, gondolataim egy-egy témakör kapcsán, valamint néhány ötlet egy eljövendő pótkötethez.

A feldolgozott művek száma, minősége lenyűgöző, ám hiányzik közülük a magyar eredetiből fordított/átdolgozott, 16. századi török mű, a *Tarih-i Üngürüş*, feltehetően azért, mert Magyar sok rosszat hallott róla. Ugyanakkor a mű semmi esetre sem hamisítvány, és pontosan ugyanolyan mértékben lehet komolyan venni, mint Anonymus *Gesta Hungarorum*-át (amelyet szintén azzal vádolnak, hogy szerzője kora elvárásainak megfelelően átírta, meghamisította a forrásokat). Pedig nagy kár ez, ugyanis így nem kapunk hírt a csodaszarvas-monda egyik érdekes változatáról: Hunor és Magor hajt egy vadat, ahol pedig szemük elől tévesztik, szentélyt/kolostort építenek, és öt évig élnek ott a világtól elvonulva. Hogy ezt a mondát mégis komolyan lehet venni, arra Mátéffy Attila nagyon alapos tanulmányban figyelmeztet, mikor körüljárja a csodaszarvas-történeteket (a *Tarih-i Üngürüş* idevágó két történetét is beleértve). A világtól elvonuló testvérpár motívuma amúgy nagyon a Kaukázus irányába mutat² – márpedig az utóbbi évek egyik legérdekesebb magyar őstörténet-kutatási fejleménye, hogy a kaukázusi magyar (ős)haza gondolata nagyon hangsúlyosan tért vissza.³

Egy másik hiányosság, hogy hiányoznak a genealógiai mondák (a magyarság Gógtól, Magógtól, Jáfettől stb. való eredeztetése), noha ezeket éppenséggel elég könnyű lett volna feltérképezni, annál is inkább, hogy Heller Bernát egészen jól összefoglalja a témakört.⁴ Ez annál is érthetlenebb, mert például Nagy Sándor macedón világhódítóhoz köthető elemek igen előfordulnak a kötetekben, márpedig Anonymustól tudjuk azt, hogy Nagy Sándor Góg és Magóg nemzetét, a szkítákat zárja be a Kaukázusba.

A történelmi személyiségek közé jó lett volna felvenni Váradi Józsefet (az 1848–49-es szabadságharc résztvevője, utána összeesküvést sző,

2 Mátéffy Attila: Az Árpád-ház szerepe a csodaszarvas-történetek európai elterjedésében. In *Ethnographia*, 2013/1, 1–40.

3 M. Lezsák Gabriella: A magyar őstörténet észak-kaukázusi vonatkozásai. In *Valóság*, 2017/8, 64–74.

4 Heller Bernát: Góg és Magóg. In *Ethnographia*, 46. évfolyam (1935), 23–28.

amiért kivégzik), akiről három balladát is gyűjt Benedek Elek és Sebesi Jób (kiadva *Székelyföldi gyűjtés*, 1882).

HŐSÖK A MONDÁKBAN

Nézzük, miket tudunk meg a kötetekből.

A legnagyobb mondakörök a következő személyiségek köré alakultak ki:

1. Attila

Hogy ezek a mondák mennyire alapulnak olvasmányélményekre, mennyire 18–20. századi alakulásúak, nem tudni, viszont az, hogy számos moldvai – székelyes és nem székelyes – településen sikerült gyűjteni egy-egy motívumát, azt mutatja, akár még ősi eredetűek is lehetnek.

2. Réka királyné

Mint várható, elsősorban Erdővidékről, a Rika-erdő melletti településekről vannak adatok, ám meglepő módon Zagyvarékáson, a Göcsejben, Mecseknádasdon, azaz a magyar nyelvterület távoli pontjain is tudnak Attila feleségéről. Sajnálatos módon Magyar nem találja meg a mondakör első előfordulását: a 18. századi Benkő József írja, hogy a Rika-erdő neve Attila király feleségétől, Rékától vette eredetét, Réka ugyanis Havasalföldről jövet halt meg itt.⁵ A mondakör kapcsán egyetérthetünk Csutak Bodroghy Attila tanulmányának következtetésével, miszerint „*nem fogadható el az a feltevés sem, hogy erről [ti. Réka királyné történetéről – S. A.] a székelység egy könyvmonda alapján szerzett volna tudomást*”.⁶

3. Csaba

A Csabához kötődő történetekről Magyar Zoltán megjegyzi, ez a legrégebbi adatolású, amely a hun-mondakörhöz tartozik: „*az egy Csaba-monda kivételével a szájhagyományból csak a 18. századtól dokumentálható a hun-mondakör*” (MZ XI. 198.). Ugyanakkor nem mondja meg, melyik adatra gondol: Szikszai Fabricius Balázs 1574 előtti adatára, mely a Csaba íre nevű növényre vonatkozik, mellyel Csaba

5 Benkő József: *Imago inclytæ nationis Siculicæ*. 1837, 20.

6 Bodroghy Csutak Attila: A magyar–székely hunhagyomány kérdésköre. In *Kelet Kapuja*, 2017/1, pp. 14–32, 32.

gyógyította sebesült katonáit (mint ahogy a szakirodalom általában tartja), vagy pedig Kézai azon sorára, amikor a székely szájhagyományt idézi, mint ahogy el is mondja: „Ezek a székelyek pedig azt hitték, hogy Csaba elpusztult Görögországban, ezért a nép mindmáig közmondásként használja: »Akkor térv vissza – mondják a távozónak –, amikor majd Csaba visszatér Görögországból.«⁷ Kár, mert jó lett volna tudni, hogy a sok történész mellett mit tart Kézai szövegéről egy néprajzos. Ugyanakkor Csaba Görögországban való maradásának motívuma megérdemelt volna egy különálló szócikket (elvégre ezt mondja Anonymus, valamint Kézaival is vitatkozva a székelyek), nem kellett volna ezt beszorítani az MZ II. A 61.3 alá, melynek címe *Attila fiainak összecsapása*.

A Magyar Zoltán által összegyűjtött adatokból mindenesetre kiderül, hogy a Csabához fűződő történetek a székely-magyar mondakör egyik, ha nem a legértékesebb elemei, amelyek párhuzamait mind a Balkánon (ahova Csaba népe bemegy), mind pedig a Kaukázusban érdemes kutatni. Több kaukázusi nemzet mondáiban ugyanis szerepel egy „fekete fiú”, akinek tettei hasonlítanak a Csabáéhoz. E hős neve a cserkeszben Saoy, az oszétban Šauay/Sauay, balkárban Karašauay, csecsen-ingusban Šoa. Georgiában a nagy eposzi hős, Amirani egy vadásznak a fia, akit savi-nak (feketének) neveznek.⁸ Mint tudjuk a „fekete fiúk” pedig a szavárd-magyarok neve (Bíborbanszületett Konstantin beszél „a fekete fiúknak mondott szavarti nép”-ről.⁹ A 927-ben meghalt Yovhannes Draxanakerc’i *Örményország történetében* kétszer is mondja, hogy a szavárdok egy Szev, Szevuk (fekete) nevű ősré viszik

7 Kézai Simon: A magyarok viselt dolgai. Ford. Bollók János. In *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez: Középkor (1000–1530)*. Főszerk. Tarnai Andor, szerk. Madas Edit, Budapest, 1991, Tankönyvkiadó, internetes kiadás: <http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/maasszgy/index.php>

8 Armen Petrosyan: Armenian Traditional Black Youths: the Earliest Sources. *Journal of Indo-European Studies* 39(3), pp. 342–354, p. 349: „In Circassian tradition, the young braves are called šao/šawa (Broido 1936: 641; Colarusso 2002: 45). This word corresponds to the Ossetic sau laeppu and could have been borrowed from the Ossetic sau ‘black’ (Osset, s sounds like š in the majority of dialects and elsewhere in the Caucasus appears as š, cf., e.g., Georg, šavi ‘black,’ see Abaev 1979: 43). The name of one of the young Nart heroes may correspond with this term: Circ. . Saoy, Osset. Sauay/Sauay, Balkar. Karašauay; Chechen-Ingush. Šoa (this hero being borrowed from the Circassian tradition).”

9 Constantine Porphyrogenetos: *The Book of Ceremonies*. BRILL, 2012, 687.

vissza magukat.¹⁰ E hősök nevét olvasva akaratlanul is felöltik az emberben, hogy ezek a nevek milyen könnyen válhatnak Csabává, a székelyek mitikus vezetőjének nevévé...

Annak ellenére, hogy a Csaba vezetésével a Hadak útján megjelenő égi felmentő sereg motívuma viszonylag kései adatolású, semmi okunk kételkedni abban, hogy akár régmúlt időkhöz megy vissza ez is.

Egy 1940-ben, a vajdasági Tamásfalván gyűjtött monda szerint: „*Két táltos felmegy az égbe, kérve az égieket, hogy segítsék a magyarokat a törökök elleni küzdelemben. Kérésük meghallgatásra talál, és a megvilágosodó égbolton, a Hadak útján nyilas katonák (a meghalt katonák lelkei) jönnek az ellenséggel küzdő magyarok segítségére, akik így megnyerik az ütközetet. Az égi jelenés láttán a szultán szörnyethal rémületében, a török sereg pedig futásnak ered.*” (MZIV. C 132.18.2)

Most ezt vessük össze a 11. századi Ióannész Szkülitész (vagy folytatója) által írt szöveggel, miszerint 1065-ben Dukász Konstantin bizánci császár az országba betörő hatszázezres, egészen Szaloniki városáig mindent elpusztító úz sereg ellen menne, de közben egy, az égben lebegő, onnan nyilazó sereg megsemmisíti a Trákiában, Tzurulos nevű helyen állomásozó úz hadakat.¹¹

Mindkét mondában az égi hadak nyilasokból állnak, és törököket/török nyelvű úzokat semmisítenek meg. S ha mindehhez hozzávesszük azt, hogy Csaba Görögországban maradt népe lakóhelyét (Szaloniki mellett)¹² az úzok pusztították, akkor még az sem elképzelhetetlen, hogy valamiképpen egy székely monda maradt fenn Szkülitész leírásában. (Azt kevésbé tudom elképzelni, hogy a Tzurulosi csata ment át a magyar néphagyományba, mivelhogy magyar seregek nem is voltak

10 Yovhannes Draxanakertci: *Örményország története* (Fejezetek a műből). Fordította Z. Tóth Csaba. *Eleink. Magyar Östörténet* 14 (2). pp. 17–27.: „XXVI. fejezet, 13. Innen továbbvonult Uti tartományba (gawaŕ), és Tus faluban elfogta Step’annost, a Konnak nevezettet, kinek népét Sewordik’-nak hívtak öséről, Sewukról.” XXXVII. fejezet, 13. Miután búcsút vett a királytól [Smbattól], útközben az eunuch átadta magát a féktelenség kísértésének némelyek rágalmozó kijelentései hatására, akiknek elméje hajlott a gonoszságra, és nagy erővel vonult Georg, a Sewordik’ nahapetje (pátriárkája) ellen, kiknek neve ösüktől, Sew-től ered.”

11 *Fontes Historiae Daco-Romanae* (Izvoarele Istoriei Românilor), vol. 3. *Scriptores Byzantini saec. XI–XIV*. Ed. de Alexandru Elian, Nicolae-Şerban Tanaşoca. Bucureşti, 1975, Editura Academiei, 63.

12 Sántha Attila: Székelyek az 5–11. században. II. rész. In *Székelyföld*, XX. 2016/4, 59–63.

ott akkor.) A mondakör külön érdekessége, hogy Szkülitzész kortársa az eseményeknek.

Ugyanígy kortárs a Névtelen minorita, aki a tatárok Moldvából való 1345-ös kiűzése kapcsán beszél arról, hogy a székelyeket az évszázadok óta halott Szent László segíti, „*fején arany korona, kezében csatabárd, mely hatalmas csapásokkal és vágásokkal pusztította mindnyájukat*”. Én ezt semmi egyébbel nem tudom magyarázni, mint azzal, hogy egy népességben (a székelyeknél) annyira élt a halála után visszatérő, népét megsegítő hős képzete, hogy tőlük kiindulva *azonnal* elkezdődött a legendagyártás.

4. Aladár

Teljességgel hiányoznak a katalógusból az Aladárhoz (Attila fia?) kapcsolódó mondák, noha ezek is bizony léteznek:

„*A Csík nevet némelyek a Magyaroknál Csík név alatt ismeretes halfajták bőségétől akarják lehozni, melyet a Scythulusok vagy Siculusok, Székelyek, mint Aladárnak, Attila fíjának 475 körül oda vonult serege, talált volna ott s nemzetiségi néven ezen helyet Csiknak neveztek.*” (Losteiner Leonárd, Vitos Mózes idézésében¹³)

A székelyek első vezetőjének Aladárt tartja a *Csíki székely krónika*,¹⁴ valamint a *Tarihi Üngürüsz* („*De a trón és a korona Aladorinuszt illette volna, ezért őt [kárpótlásul] Erdel tartománya bánjává neveztek ki. Abban időben az ő népét Szikulinak hívták*”).¹⁵

Egy 1807-es periratban szerepel az erdővidéki Dobó, mára eltűnt falu kapcsán, hogy „*Ezeknek elei az Atilla fia Aladár megmaradott seregivel bejövén, 445-ben telepedtek volt Dobóban*”.¹⁶

Orbán Balázs írja *A Székelyföld leírásában*, hogy Gelence Szaladár nevű falurészeének neve Aladártól ered („*Szaladár nevét a hagyomány Aladár nevü székely őstől származtatja, ki itt csatát veszelve megszaladott, s így lett az Aladárból Szaladár. A vezérnek őslakát is mutatják egy kertben, hol nagy kiterjedésü kastélynak látszanak alapfalai.*”) Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Pesty Frigyes Szaladár nevét egy 1500 körül élt

13 Vitos Mózes: *Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez*. Csíkszereda, 1894, 17.

14 Sántha Attila: Székelyek az 5–11. században. I. rész. In *Székelyföld*, XX. 2016/3, 83.

15 Mahmúd Terdzsüman: *Magyarország története. Tárih-i Ungürüsz vagyis Üngürüsz története*. Ford. Blaskovics József. Cleveland, 1988, 160.

16 Fehér János: *Dobó. Egykori település a Kormos mentén*. Barót, 2014, Tortoma Kiadó, 531., 546.

Aladár nevű várhegyi parancsnok nevéhez köti (alighanem hibásan, mert a falurészben van a híres román kori műemléktemplom, amely legkésőbb 13. századi, s ekkor bizony a falurésznek is léteznie kellett).

5. Szent István

Több Szent István-monda is csupán a Szent László-mondakörből való transzplantáció, azaz névtévesztésen alapul, ám találunk bőven Lászlónál elő nem forduló motívumokat is. Magyar nagy érdeme, hogy adataiból kitűnik, bizony él a szent király emlékezete a nép között (ez eddig nem volt nyilvánvaló).

Az egyik, az északi csángó Jugánban feljegyzett monda szerint „*Szent István összegyűjt mindenféle állatot, és az ellenséges sereg felé hajtja azokat. A pogányok megijednek az állatok által keltett nagy lármától, és elmenekülnek.*” (MZ IIA. C 113.) Nos, ennek is megvannak a párhuzamai más népeknél (már szégyellem is leírni: a Kaukázusban). A középkori történetírás és térképészet egyik, ókori előzményekre visszamenő toposza, hogy a kaukázusi albánok (egy alán népcsoport, mely a szavárdok későbbi lakóhelyén élt) kutyákból álló hadsereget tartottak, amelyet ugyanúgy bevetettek a harcokban, mint bármilyen más alakulatot. Például Brémai Ádám írja, hogy az albánok országát, ahogy Solinus elmondja, kutyák őrzik, és amikor az albánok harcolnak, harci alakulatokat alakítanak belőlük.¹⁷ Hannibál elefántcsapata óta nemigen tudunk Európa közepén és nyugati részén harcoló állatseregekről, kivétel a magyar és a moldvai magyar hagyomány. A székelyes csángó Frumószán (MZ IA. G 211.1) a történet Nagy István moldvai fejedelem nevéhez kötődik (egyszerű kontamináció a két István, Szent és Nagy István között). Így lehetséges, kapcsolat van e magyar és a kaukázusi albánokhoz fűződő monda között, annál is inkább, hogy a 9. században a szavárdok éppen a kaukázusi Albánia és Ibéria területén laktak. Szóval egy hihetetlenül érdekes kutatási terület nyílik meg ezennel.

A székelység szempontjából különös figyelmet érdemelnek azon szépvízi, gyergyóremetei és csíkszentdomokosi gyűjtések, miszerint Szent István hadba vonul a székelyek ellen, hogy azok felvegyék a

17 Rudolf Simek: *Monstra Septentrionalia. Supernatural Monsters from the Far North in Medieval Lore.* In *Imagining the Supernatural North.* Ed. by Eleanor Rosamund Barraclough, Danielle Marie Cudmore, Stefan Donecker. Edmonton, 2016 [2017], 53–75., 58., 60.

keresztény vallást, ám kikap, ekkor görbül meg a koronáján a kereszt. (MZ IIA. C.110.) Amúgy a történeti forrásokból azt tudjuk, Szent István Erdélyt és a fekete magyarok országát téríti a kereszténységre, lehet tippelni, hogy a székelyek a kettő közül éppen melyik lakosai lennének. Úgy tűnik, a mondának erős történeti alapja van. Megjegyzem, a *Csiki székely krónika* oldalakon keresztül nagy részletességgel ír a kereszténység felvétele körüli harcokról, mondai események beemelése nélkül.

6. Szent László

Nem igazán értem, miért szerepel „ezer telik, kétezer nem” címszó alatt (MZIV. N 101.1.) több olyan monda, amelyben az „ezer telik, s ezer nem” formula használatos. Érzésem szerint ezeket jó lett volna szétválasztani, ugyanis amíg az „ezer telik, kétezer nem” típusú mondák a végső időkről való jövődőlés témakörébe tartoznak (ti. a kétezedik évben/előtt elpusztul a világ), addig az „ezer telik, s ezer nem” inkább a történelem ciklikusságát hangsúlyozza (legalábbis én Klézsen úgy értelmeztem az ottani adatközlőktől, hogy ezer évig a falunak jól megy dolga, rá következik ezer rosszabb, utána pedig újra kezdődik minden előlről). Az egyik ilyen, „ezer telik, s ezer nem” formulájú mondában szerepel, hogy Jézust Tátos papnak mondták („*Tátos Papnak mondták vala Jézust*” – Harangozó Imre 2001, Klézse), talán ez is megérdemelt volna egy külön szócikket.

SZÉKELY EREDETTUDAT

A Zoboralján vagy Zoborvidéken élő székely eredettudatra Magyar Zoltán gyűjtései hívták fel a figyelmemet (amit be is építettem a *Bühnagy székely szótáramba*). Magyar saját gyűjtései (Lozsádon, Rákosdon) szintén megerősítik Pesty Frigyesnek a Hunyad megyei magyarok székelységére vonatkozó adatait, ugyanakkor kár, hogy átsiklik figyelme azon, hogy „*Pesty [Frigyes] adatbeküldői székelynek jelzik Alpestes, Alsószilvás, Bajesd, Fehérvíz, Felsőszálláspatak, Felsőszilvás, Hozsdát, Lozsád, Maczesd, Rákosd, Sárfalva, Szentandrás, nagyrészt még 1864-ben is magyar községeket*”.¹⁸ A *Csiki székely krónika* szintén tudósít a székelyek Hunyadba való településéről, az 1000-es évek legelejéről, de erről sincs említés a szócikkben: „*Amely egyezés megesvén,*

18 Györffy István: *Magyar föld, magyar nép*. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Györffy György. Budapest, 1942, Turul Kiadás, 287.

ennek a dolognak és kötésnek örök emlékezetére Uopour Sandor rabanbán egyik fia, Arad a maga tribusával általtéteték a Zarán tribusa földitől nem messze, szinte a Pannon széle földibe, a blackusok havasi földére, Szállás pataka mellé”.

Amúgy a *Csiki székely krónikát* – akár hitelesnek fogadjuk el, akár nem – érdemes alaposabban kivesézni a néprajzos szemével, mivel sok olyan kapcsolatra hívja fel a figyelmet, amelyre nem is gondolnánk. (A bibliográfiában ugyan szerepel Szádeczky könyve a *Csiki székely krónikáról*, ám a kötetekben elég kevés a rá való hivatkozás. Például nem szerepel a fentebb említett, Szent István és a székelyek közti háború kapcsán.)

Szintén érdekes a szépkenyerűszentmártoni adat a székely eredetről, amellyel talán a *Csiki székely krónika* azon adata állítható párhuzamba, miszerint Uopoulet fia „Gyerla vízitől nem messze, Pannónia földihez közel, Zsuknál szállott vala meg”.

Ugyanakkor az én figyelmemet kerülte el, hogy Magyar Zoltán Székelyhídról is jelez olyan mondákat, amelyek a székely eredettudatról tanúskodnak. A *Bühnagy székely szótárban* azt írom, hogy tudtommal Aranka György az első és utolsó, aki a székelyhídiak székely-tudatáról tudósít („a székelyhídiak ma is büszkék az ő székely eredetekkel és a jövevény székelyt is szeretik”) ¹⁹. Mentse figyelmetlenségemet az, hogy Magyar viszont nem ismeri Aranka adatát.

Hogy mennyi mindenre felhasználható e kötet, mutatja, hogy egy deregnyői (korábban Zemplén vármegye, ma Felvidéken a Kassai kerületben), székely eredettudatot mutató adat alapján egyre határozottabban rajzolódik ki a Tizasásvár–Ungvár–Nyíregyháza melletti Székely által jelzett háromszög egykori székely jellege, amit egy székely településtörténet megírása esetében mindenképp figyelembe kell venni. Itt hívom fel a figyelmet Gyöngyössyné Bokor Emma gyűjtésére, aki a Homoródszentmártonban született édesanyja, Kádár Rebeka (1882–1961) szavait, mondásait gyűjtötte össze, s amelynek szintén ott lenne a helye egy eljövendő kiegészítő kötetben. Ebben szerepel két mondás, amely így szól: „*Elment a mándoki rétre*” ’meghalt’, és „*Elment Mácsalokára*” ’eltávozott (gúnyosan)’. Nos, egyetlen egy Mándok nevű

19 Aranka György *Erdély-története*. Sajtó alá rendezte Biró Annamária. Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 30.

település volt és van a magyar nyelvterületen, a régi Szabolcs vármegyében, közel a mai magyar–szlovák–ukrán hármashatárhoz. Mácsa több is van, ám egyik szintén Szabolcs vármegyében, ma Ökörítőfülpös része. A két településtől nem messze folyik a Homoród patak (a Kraszna mellékvize). (Mily csodálatos, e mondások éppen a székely Homoród folyó mentén élnek!) A két mondás a fentiek fényében azt mutatja – szinte félek is leírni –, hogy valamikor régen, ám 1284 előtt, mikor először említik a Szabolcs vármegyei Székely települést, székelemek távoztak a (székelyföldi?) Homoród mentéről Szabolcs vidékére, akik az otthon maradtak számára „meghaltak”, „eltávoztak”. A legszébb pedig az, hogy az elszármazottakban szintén él az eredetűdat.

Íme, milyen mélységei nyílnak meg a történelemnek, ha régi események távoli visszhangját, a mondákat komolyan vesszük!

Hegy tetején levő forrás, illatos kút – 1283-ban említve

Az illatozó kutakról a katalógus V. kötetében esik szó, a nagyszámú adat a moldvai csángókhöz kötődik (egy-két gyimesi csángó említést leszámítva) – akár azt is mondhatni, hogy ez moldvai csángó specialitás: trunki rózsairatú kút (MZ V. G 9.8), illatozó szentkút (MZ V. G 44.).

Nos, a Magyarország területén levő illatozó forrásról, vízről a lehető legképtelenebb helyen találunk említést: az 1283-ban meghalt Zakariya al-Qazwini, iráni és iraki arab földrajztudós írja le *A teremtmények csodás dolgai és a létező dolgok furcsaságai* című kozmográfiájában, hogy Basgirt-ban (azaz Magyarországon, szóhasználatára szerint a törökök országában) van ilyen:

„Bagna. (412) Helység a törökök országában, ott egy hegy van, amelynek csúcsán kőből jurta (sátor) áll, a jurta belsejében forrás, amelyből víz tör elő, a jurta hátsó részén ablakféle, amelyen át a víz kifolyik, s a jurtából a hegyre, a hegyről pedig az alföldre ömlik. E vízből jó illat árad.”²⁰

A „helységet” nyilván nem kell szó szerint venni, al-Qazwini inkább tartományt ért rajta. Ugyanakkor egy, Magyar Zoltán által nem regisztrált monda a csángóföldi Klézsén a hegy tetején fakadó forrásról beszél: *„A Tátos-hegynek szinte a tetején van egy Budinkút nevű hely, azaz egy forrás, amelyik budinba (bödönbe, bodonkába, kerek formájú kéregedénybe, feneketlen dongás edénybe) van téve. [...] A Tátos-hegy alatt*

20 Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/3. Budapest, 2007, Balassi Kiadó, 96.

gyűjtják meg a farsangi lángot, ott verekedik a Csontkirály a Babkirállyal. Ha a hegy oldalából kifakad a víz, elárasztja az egész világot”.²¹ A forrás tényleg létezik, a fizikának fittyet hányva, magam is jártam ott.

Kérdem én, mekkora az esélye annak, hogy az al-Qazwini által említett, a hegy tetején levő illatos forrás *ne* Moldvában, Csángóföldön legyen, ahol a monda mindkét eleme megtalálható, sőt egyedül ott található meg Magyarországon (annak egy Bagna nevű tartományában, ahová az arab tudós teszi)?

Azt hiszem, minden további nélkül kijelenthetjük, sikerült egy 750 éves leírást pontosan lokalizálnunk, egyrészt Magyar Zoltánnak köszönhetően, akinek az adatai mutatják, az illatos kutak Moldvához kötődnek, másrészt Duma-István András segítségével, akinek érthetetlen módon nem szemlélte a könyvét Magyar.

MUNKÁRA FEL!

Mint látható, a monumentális, 12 kötetes katalógus máris elindított bennem egy csomó olyan gondolatot, amely meg sem született volna e könyv nélkül, illetve bizonyára lemondtam volna azok körüljárásáról, lévén, hogy a befektetett munkamennyiség nem lett volna egyenesen arányos a végeredménnyel. Viszont most, hogy nem kell mindegyre alapkutatást végezni, sokkal könnyebben neki lehet látni bizonyos témák kidolgozásának. Ezért a Magyar Zoltán-féle katalógus óriási lökést adhat az összefoglaló, szintetizáló munkák elkészülésének.

21 Duma-István András: *A csángók világa - hegyek, vizek, tátosok*. Kézdivásárhely, 2015, Zelegor Kiadó, 9-10.

Gáspár Sándor

SZÉLJEGYZETEK AZ ERDÉLYI MAGYAR
KÉPZŐMŰVÉSZEZETHEZ¹

A lbumnak szokatlanul vastag és fedőlapja egyszerű, mint egy munkapéldányként szolgáló irattartónak, de illusztrációkkal teli lexikonnak ugyancsak ígéretes kötet, 220 képzőművész pályarajzával és életrajzi adataival, amely címe szerint az erdélyi magyar képzőművészetet mutatja be. A szerzők neve is bizalmat előlegez a könyvnek, hiszen Murádin Jenő, Szücs György, Vécsi Nagy Zoltán a hazai művészettörténet, műkritika, műelemzés legelismertebb személyiségei. A könyvnek mégis alig találni visszhangját, noha a történelmi (kis) korszakokat érzékeny és lényegre törő tanulmányokban mutatják be: a két világháború közötti 20-22 évet, a bécsi döntés 4 évét, a kommunista érának tekintett 44 esztendő, és külön a '90 utáni éveket. A fedőlap egyértelműbben jelzi: 919-től indít, vagyis a valóságnak megfelelően, amikor is a román hadsereg megszállta Erdélyt, és ténylegesen meghatározta a közigazgatási viszonyokat. De azonnal felvetődik a kérdés, előzmények nélküli az 1919 utáni erdélyi képzőművészet? Nyilván nem, mint ahogy azonnal el kell ismernünk azt is, hogy ez valójában területi meghatározás, nem stílusjegy, és azért fontos, mert egész társadalmat jellemez. Az erdélyiség hangsúlyozása kétirányú hovatartozást és sajátosságot is jelent, amely elsősorban nekünk, itt élőknek (legalábbis egy részünknek) érték, és reméljük, hogy másoknak is az, az egyetemesség részeként. Ahogyan a líra logika, de nem tudomány, ugyanúgy nem lehet az a képzőművészet sem, de a műkritikában, a művészettörténetben talán mégsem szentségtörés értékelni a következetességet is az átfogó szemlélet, a teljesség és a részletek megismerésének igényével egyetemben.

Az erdélyi magyar képzőművészet első műveiként méltán csodálhatjuk a gelencei, székelyderzsi templomfestményeket, és világra szóló csúcs a Kolozsvári testvérek prágai Szent György-szobra, amelynek

1 *Erdélyi Magyar Képzőművészet 919–018. Arta plastică maghiară din Transilvania. Transylvanian Hungarian Art.* Kolozsvár, 2020, Iskola Alapítvány Kiadó.

több település emblematikus tisztelgéssel adózik, annál inkább, hogy a Kolozsvári testvérek hasonló jelentőségű, és számunkra értékesebb nagyváradi szobrai elpusztultak. Ám nyilvánvalóvá teszik, hogy ők nemcsak erdélyi születésűek-származásúak, de tájainkon dolgoztak, alkottak is. E területi kötődés a kor jellemző stílusának köntösében érvényesül, sokan hangsúlyozzák, hogy egyértelműen az európai kultúrkör kortárs, sőt úttörő része. A későbbiek során is természetesen születtek művészek, akik Erdélyből származtak, és származásukat nem kellett szégyellniük, de ez inkább csak nekünk, erdélyieknek fontos – valójában nem képzőművészeti okok miatt. Ajtósi Dürer életművének magyar gyökereit természetesen örömmel vállaljuk, mint ahogy büszkék vagyunk arra is, hogy a magyar festészet egészében is kiemelkedő fontosságú Barabás Miklós jelentősége, akinek életműve, pályája egyúttal arra is bizonyíték, hogy nemcsak Nyugat felé, de a Kárpátokon túlra is lehetett figyelni – hiszen Barabás Miklós és Szathmáry Papp Károly életének, alkotásainak fontos állomása volt Bukarest is.

Az Iskola Alapítvány kiadásában megjelent könyv lapjain Dósa Gézáról és Vida Árpádról sem olvashatunk, igaz ők még 1918 előtt meghaltak, hiába éltek és alkottak Marosvásárhelyen (is), e kötetben nem szerepelnek. Gyárfás Jenő szerencsére igen, mert ő csak 1925-ben hunyt el, bár alkotásainak oroszlánrésze az első világháború előtt született. Hollósy Simont, aki 1918-ban hunyt el, románaiainak nyilván nem lehet nevezni, de nagybányai születése okán talán felvethető a kérdés, hogy ki számít erdélyi művésznek, ha munkásságának fontos szakaszai és utóélete, hatása is kapcsolja e tájakhoz. Ez a kérdés leginkább Fadrusz János és Zala György miatt vethető fel, akiknek művei Kolozsváron, Zilahon, Aradon a város meghatározó elemei, és alkotásaik nélkül Erdély képzőművészeti értékeiről beszélni nyilván öncsonkítás lenne. Viszont, ha elsősorban területi kategória az erdélyiség a képzőművészetben, akkor felesleges stílusirányzatok, műfajok vagy alkalmazott technikák elsőbbsége szerint tárgyalni, sőt, jelentős mértékben figyelembe kellene venni olyan mozgatórugókat is, amelyek a képzőművészet révén hatnak az erdélyi társadalomra (kiállító fórumok, amatőrök, járulékos műfajok).

Eddig is sejthettük, ez a könyv is bizonyítja: ha van a romániai magyarság életének, társadalmának, művelődésének olyan szelete, amellyel szinte minden tekintetben elégedettek lehetünk, akkor a

képzőművészetet elsőként kell említenünk. Éppen ezért nagyon meglepődünk, hogy abban a kötetben, amelybe a válogatás mindent felülíró szempontja a minőség és a reprezentativitás, nem találjuk Bálint Károly nevét. Pedig nála művesebben, gondosabban kevesen dolgozzák ki alkotásaikat. De nem találjuk Barabás István nevét sem, aki évtizedeken át volt Marosvásárhely jelentős festője, és a kötet által bemutatott mindegyik korszakban alkotott. De ha ő kimaradt, akkor miért ne maradt volna ki Datu Viktor, Olariu György. Furcsállhatjuk, hogy Szücs György tanulmányában név szerint szerepel Dabóczi Mihály, külön kitérve Kőrösi Csoma Sándorról készült szobrára, amely ma is áll Marosvásárhelyen, de őrá nincs szócikk abban a könyvben, amely a romániai magyar képzőművészet lexikona kíván lenni. Örvendhetünk, hogy Papp Aurél – Popp Aurel helyet kapott a kötetben, de Aurel Ciupe-ra is számot tartunk. És miért nem találjuk Márton Ferencet sem, a három nagy székely festő egyikét, akinek munkásságát pedig e kötet egyik szerzője, Murádin Jenő a legnagyobb elismerés hangján méltatta. Koszta József, az alföld festője is Brassó szülőtte – rokonai ma is élnek Marosvásárhelyen – de ő sem szerepel a kötetben. Igaz, csak gyerekkora köti Erdélyhez, munkássága kevésbé, akárcsak Hajdú Istvánt, Étienne Hajdut, aki Tordáról indult. Mágori Varga Béla viszont szerepel. Ő is székely, Imecsfalváról származik, és ez a többiekkel szemben az ő esetében fontos, bár sok évtizedes munkássága Brazíliához köti. Szász Endre is elment Amerikába, majd visszajött Magyarországra, de az erdélyi művészek sorában e kötet szerint nem jut neki hely. Kasza Imrét (Csíkszentgyörgyről vagy Szebenből) sem említik sehol, igaz, Lakatos Editet sem. Rozsnyai Bélát sem találjuk, akinek fémszobraiit előbb Marosvásárhelyen csodálhattuk, majd Koppenhágában, Stockholmban, Máltán, utóbb Budapesten, de Marosvásárhelyen is. A '60-as évek talán legeredetibb festőjét, Nyilka Róbertet is kifelejtették a válogatáskor, de a '80-'90-es évek termékeny és elkötelezett alkotóját, Molnár Dénest is hiába kerestem a kötet lapjain. Kuti Botond sem szerepel, pedig nála ígéretesebben induló fiatal festőt aligha találunk az Erdélyi-medencében. Az utóbbi években emelt legimpozánsabb műnek, a Gordon-hegyi Jézus szíve-kilátónak az alkotóját, Zavaczki Waltert is hiába keressük, pedig már meggyőző sora van köztéri műveinek. Az erdélyi grafikát hogyan lehetne elképzelni Sz. Kovács Géza nélkül, s az ezredforduló tárgyi világának átfoglalma-

zását Szabó Vilmos hiányában? Ferencz Ernő Csíkszeredából, Zagyva László Marosvásárhelyről ugyan elköltözött, de szobraik itthon maradtak, és hát úgy tűnik, ha a szobrászok nem, a szobrok biztosan nem beszélnek.

Örvendhetünk, hogy lendületes információkat kapunk a korszakokat bemutató tanulmányokban a különböző társadalmi körülmények között kifejezési formát és lehetőséget kereső-találó művészeti törekvésekről, alkotásokról, amelyek a népi faragóművészethez visszanyúlva újultak meg. De legfőbb ösztönzőjünkkel, Bandi Dezsővel nem találkozunk, és teljességgel hiányzik Miholcsa József is, akinek a magyar-székely népművészetben gyökerező faragott alkotásai több évtized reprezentatív művei közé tartoznak. De a sárpataki fejedelmi park portrészobrai, vagy Korondon az Anyanyelv emlékműve és Marosvásárhelyen Vályi Gyula hajócsavaros szobra nélkül se nagyon beszélhetünk a XX–XXI. század erdélyi magyar képzőművészetéről. Csodálkozhatunk, hogy ha a két világháború közötti fontos összegező kiállításokat megemlíti Murádin Jenő, akkor a későbbi fórumok miért maradnak ki: a Korunk Galéria Kolozsvárról, a Humorgrafika Szalon Marosvásárhelyről a '89 előtti időből, az Ariadné textilművészeti kiállítások a 2000 utáni évekből? Ez utóbbi évente olyan fórumot jelent, amelyre a nagyközönség is valóban kíváncsi, s ennek kapcsán talán természetes az újabb kérdés: az alkotók közül miért hiányzik: Nagy Dalma, Bandi Kati, Csiki Szabó Ágnes, Kolumbán Kántor Zita és még jó néhányan. Az alternatív művészeti csoportosulásokról, rendezvényekről dicséretes alaposítással beszámol Kányádi Irene, külön fejezetet ígér a kiadványokról, s olvashatunk a *Kukac*-ról mint kuriózumról, meg a *Balkon*-ról is mint „az egyetlen erdélyi képzőművészeti folyóiratról”, de szóra sem érdemes az *Erdélyi Művészet* sok-sok évfolyama, amely Székelyudvarhelyen jelenik meg Veres Péter áldozatos szerkesztésével, értékes munkatársak írásaival. A kiadványok sorában csaknem folyóirathoz méltó rendszerességgel megjelenő, sok tucatnyi művészeti monográfia – Tózsér József csíkszeredai munkássága – is eléggé reprezentatív ahhoz, hogy csodálkozzunk, az *Erdélyi Magyar Képzőművészet* átfogó kötetében nem ismerjük el fontosságát?

A művészeknek, a műveknek fórumot biztosító helyszínek tömör bemutatását is elismerés övezné e kötetben, hiszen a grafikai biennále, az Ariadné stb. tárlatok mellett az alkotótáborok (Árkos, majd Szár-

hegy, Gyergyóalfalu [Vadárvácska], de volt Erdőcsinád, vagy az Incitato művésztábor is) megannyi fontos helyszín, amelyek a képzőművészeti élet reprezentatív kapcsolatát biztosították a közönséggel. Jó néhány kiállítóhely a társasági életben is fontos szerepet vívott ki magának, és az alkotótáborok szabadtéri állandó tárlatai a kulturális turizmus célpontjaivá is emelkedtek, a tematikus alkotótáborok frissítő hatásának elismerése a műkritikában is nyomot hagyott.

A Korunk Galériához méltán hasonlíthatjuk Marosvásárhelyen a Bernády Ház kiállításait a művészeti élet helyszínei seregszemléjén, és a sort természetesen még folytatni kellene a Minerván át a Bánffy-palotáig. Talán az sem lenne baj, ha kapnánk egy kis útmutatót a neten keringő képzőművészeti adatbázisokhoz is, mert erre a kötetre természetesen szükség van, és jó lenne, ha bővített, javított kiadására nem kellene évfordulós alkalmat keresni.

Műsára várva, 2008
(80 x 80 cm, olaj, vászon)

Alföldy Jenő

A LÉLEK HŰS TÁRGYILAGOSSÁGA

*„Hátrálnom kellett közelükből: mindet
nem fogta össze csak messzibb tekintet.
Fölhúzódtam a kert felé, a fáig
s lelkemben is hűs tárgyilagosságig.”*

(Illyés Gyula: A reformáció genfi emlékműve előtt)

A zord valóság birodalma: így jellemezhetném azt az *Oroszországot*¹, amelyet Illyés Gyula írt le 1934-es, főként az év nyári hónapjaiban végigjárt, mintegy tízezer kilométert kitevő tanulmányútján. A tapinthatóan érzéketes, a mindenkori Illyés személyességével megjelenített, földrész nagyságú ország gyakran ijesztő, de részvétet keltő mélységekbe enged pillantani az olvasót. A világtól elzárt uniót akkoriban nyitották meg valamelyest a nyugati érdeklődők előtt, amikor már volt mit mutogatni nekik, főként a gigantikus nehézipari teljesítményekből és a cári időkben kitalált, kirakati mutogatásra szánt „Patyomkin-falvakból”.

A beszámolóból először a napi sajtóban jelentek meg részletek itthon. Az 1934-es év végén az író a Nyugat Könyvkiadónak szerkesztette irodalmi művé rögtönzött jegyzeteiből, utazási élményeiből, szociográfusi megfigyeléseiből és kommentárjaiból összeállt följegyzéseit. Ez az új kiadás azonban lényegesen bővebb az eddig megjelent változatoknál. Az *Útirajzon* kívül tartalmazza az utazás és az arra alkalmat adó, világeseményé duzzadt első szovjet írókongresszus előtti és közbeni tapasztalatokról frissiben papírra vetett vázlatot *Naplójegyzetek* címmel. A filológiai teljesség kedvéért kiegészül a *Levelek* gyűjteményével. A szinte napi rendszerességgel postára adott üzeneteket első feleségének, Juvancz Irmának címezte Illyés. A néhány soros levelek nemcsak a házaspár akkori, jól temperált érzelmi kapcsolatát szolgálták: az írói megfontolás arra is kiterjeszthető, hogy a diktatúrává szilárdult hadikommunizmus idején könnyen „eltűnhettek” az idegen szemektől

1 Illyés Gyula: *Oroszország*. Budapest, 2019, Magyar Napló Kiadó.

elzárt övezetek demarkációs vonalait áthágó, kíváncsi látogatók. A láthatatlan limeszeket a minden iránt érdeklődő, kockázatot vállaló Illyés Gyula minduntalan átlépte. A biztonság kedvéért is érdemes volt az író utazói cikázásait otthonról követhetővé tenni.

A könyv Illyés Mária és Babus Antal tanulmányával egészül ki. Az író leánya értékes összefüggéseket tár föl édesapjának mint a munkásmozgalom „útitársának” a moszkvai emigránsokká lett írókkal diákkora óta fenntartott – és a *Kora Tavasz*ból, a *Hunok Párizsban* vagy a *Beatrice apródjai* lapjairól és máshonnét ismert – kapcsolatairól. Így lett a könyv háromrészes, fényképekkel bőven illusztrált, széles kor- és körkép.

Illyés az oroszországi tanulmányútja idején két hónappal elhalasztott szovjet írókongresszus meghívottjaként járta az országot. A két hónapnyi halasztás révén nyert várakozási időt telhetetlen ismeretvágygal használta föl írói, szociográfusi céljaira. Legfőbb érdekében állt, hogy tanulmányozza a mezőgazdaságban, főként a kolhozokban bevezetett újításokat. Hátha valamit okulhat az ugyancsak kisémmizett magyar agrárnépesség majdani javára. Tudta, hogy a kulákok (béreseket dolgoztató, földtulajdonos gazdák) módszeres üldözése folyik a bolsevista hatalom létezése óta; tizenkilencben itthon is látta ennek jeleit. De ennek következményei – szovjet nagyságrendben! – az ő számára is mellbevágók és lehangolók voltak. Rengeteg kényszermunkára fogott rabot, koldust, nyomorultat látott, lopásból, koldulásból tengődő gyereket is bőven, megtört férfiakat, sokszorosan megalázott és elhagyott asszonyokat. Beletörődést és oktalan reményt is. Föltűnt neki a családok szétesése, az emberi közösség alaprétegének leértékelődése. Ugyanúgy szemet szűrtak a dolgozó munkások falanxszerű munkahelyei, sivár és szűkös sorházai. Az író azt figyelte fáradhatatlanul, mi az, amiből a magyar föld művelői, a mezőgazdaság kisémmizettjei számára elleshet valamit az új szisztémából, de csak a régi, 1919-ben már leszűrődött tanulsága erősödött meg: a parasztság tulajdon nélkül nem érzi magát érdekeltnek a föld megművelésében, az állattartásban és az istentelenségben. Összetettebb, józanabb változatokon töprengve kereste azt a „harmadik utat” (Németh László szava), amelyen az emberséges és demokratikus nemzeti szempontok is érvényesülnek az új szisztémában. Az irodalmi „aktivizmus” korszakán már túl jutott, Kassák köréből kikerülve a Babits- és Móricz-féle Nyugathoz közeledett.

Főként ezért érték csípős megjegyzések, kínos elhallgatások, neheztelések az emigráns baloldali írók részéről.

Demokratikus elveihez kapcsolható az oroszországi egyházak, mindenekelőtt a legnépesebb pravoszlávok helyzetének érzékletes rajza. Már a puszta számok föbe kólintanak. Moszkvában az ezret jócskán meghaladó templomokból a forradalom utáni másfél évtizedben csak hetven működött. A többit vagy ledózerolták, vagy szerelóműhelynek, raktárnak, mozinak használták. Illyés Gyula nem tartozott saját, római katolikus vallásának buzgó követői közé, de hívó volt a maga racionalista módján, és tisztelte vallásos felebarátait, akkor is, ha nem minden tetszett neki szokásaikból. Ő is elképedt (mint jómagam a hetvenes években Zagorszk híres templomában), hogy a hívek nemcsak térden csúszva hányják a keresztet, hanem szinte nyavalyatörősként viselkednek: úgy vágódnak hasra a kövezeten, ahogy mások ennek gondos elkerülésére vigyáznak, nehogy megsérüljenek. A látvány egyik jellegzetes tünete az orosz lelkületnek. Önvád és a megalázkodás lelki szükséglete ez, melyen az ön-szembeköpő kommunista „önkritika” éppúgy nem változtatott, mint a józan ész intelmei. Ennél is megdöbbentőbb az, ami az egyházi emberekkel történt tizenöt év alatt, a szibériai kényszermunkától a kivégzéseikig.

Furcsa érzés tölti el az olvasót, hogy milyen emberek társaságában fordult meg Illyés, főként a nagy utazás Moszkvában töltött napjain. Egyrészt a fiatalkori, 1918–19-es forradalom diákkori emlékei meg az aktivista költészet korszaka elevenedett föl benne, másrészt az oroszul nem tudó költő sok mindentről értesülhetett az emigráns magyarok köreiben. Sok régi ismerősével találkozott, baloldali írókkal, hírlapíróval, politikussal. Különös érzés fog el, amikor Illyést olyan megrögzött internacionalisták között képzelem el, akiktől egy világ választja el őt, a magyar nemzet és nép egyik legjelentékenyebb hangadóját. Az erőszakos nemzetköziség megszállottai, bár ők maguk polgári származékok voltak, a magyarságot proletárokként óhajtották egységesíteni, és mélyen megvetették a parasztot s a hagyománytisztelő középosztálybelit. Ezt a – szerencsére önfegyellemmel fölvertézt – Illyés előtt sem rejtették véka alá. Az ismerős nevek között (Illés Béla, Komját Aladár, Hidas Antal, Zalka Máté, Kahána Mózes, Barta Sándor, Wessely László) felbukkan a tanácskormány hírhedt fővezére, Kun Béla is. Illyés

Mária kiegészíti édesapjának és a politikusnak moszkvai találkozását egy-egy másik műből való, részletesebb megvilágításával. A kínos részleteket is fölillantó beszélgetés elején Illyés még nem ismeri föl a köpcös alakban Kun Bélát, de amikor megtudja, hogy kivel áll szemben, hírből már tudja: félelmetes tömeggyilkossal társalog. És nemcsak az ellenforradalmárnak tartott magyar százak és százak kivégzetése okán ítélhető meg ilyen súlyosan. A pár évvel később, a húszas évek elején zajló krími háborúban tízezernyi vagy még több élet kioltásáért is felelős. A rémítő adatot az alaposan fölkészült Babus Antal erősíti meg a könyvhöz csatolt összefoglaló tanulmányában. Illyés rezzenéstelenül írja le: a népbiztos könnyezve beszél a hazai mozgalom vert helyzetéről.

A moszkvai emigráns íróknál is nagyobb figyelmet szentelt Illyés a szovjet kulturális életre. Méltó volt arra igencsak, hogy nem sokkal hazatérése után egy világirodalmi antológiásorozatnak a modern orosz novellisztikát bemutató kötetét ő állítsa össze és lássa el kísérő tanulmányával. Mint amott, az *Útirajzban* is legelevenebb esszéinek stílusában írta meg a honi olvasók tájékoztatására például az 1919 utáni orosz drámáról eligazító véleményét. Íme egy részlete: „Az új orosz színiirodalom is a vígjátékban érte el először az irodalmi nívót. A szellem, úgy látszik, a kajánság gyökerein búvik át egyik korszakból a másikba. Az oroszoknál ebből a gyökérből fakadt a legelevenebb, legpompásabb flóra, nemcsak a színpadon, de a mozivásznon és az irodalomban is. A régi társadalom gúnyolása után egykettőre elérkeztek a magukéhoz. A darabok jó része persze meghajlik az új világszemlélet előtt, utolsó jeleneteikben még egy-két agitációt is eldörögnek – de a közönség nem ezért tódul a színházakba. A közönség nevetni akar (...)” Megkönnyebbülni, mindenáron; saját kifiguráztatása árán is. Oroszországban a forradalom óta olyan vígjátékírók működtek Moszkvában és más művelődési központokban, mint Ilf és Petrov, Katajev, Bulgakov. Ez bizony – ha csak a krémjét nézzük – világirodalom, nem egészen méltatlan a hőskorhoz, Gogolhoz, Csehovhoz, a vidám regényeket író Szolovjovhoz. A komorabb színekről Gorkij gondoskodott. Paszternákot, az elbeszélőt azért említem meg, mert Illyés nagy megbecsüléssel emlékezik meg személyéről és művészetéről. Elgondolkoztatott, hogy Solohov és Alekszej Tolsztoj nevét a szerző

nem írja le, Majakovszkijét sem szívesen, csak annyit, hogy Lenin ki nem állhatta. Őt, akitől (p)füjtük hatodikban (1951-ben), hogy „Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog”. Ellenben fölismeri Bulgakovban a zsenit, aki majd halála után lesz világhírű, de Illyéssel való találkozásakor már játsszák a színházakban az író *Turbinék napjai* című, *A fehér gárda* regényéből átdolgozott színdarabot. A polgárháborút olyan fokú tárgyilagossággal ábrázolta Bulgakov, hogy az éber cenzúrát is lefegyverezte. Sztálin a diktátorok nehezen követhető szeszélyességével kezelte az írókat, akkor is, ha számos művét letiltották. Illyés okkal ismerte föl orosz írótlátogatásában a neki való művek szerzőjét.

Illyés Mária találóan választotta az útirajzhoz és a naplójegyzetekhez fűzött írásának ezt, az Illyés Gyula művéből kiemelt címet: *A legtárgyilagosabb helyzetjelentés*. Tárgyilagosságnak maradni az abszurditás, a vakhit és a mindent elszürkítő, önnemző bürokrácia közepette. Nem csoda, hogy az egyébként egészen más stíluselveket (az abszurdot) valló Bulgakovban fölismerte a rokonlelket. Az „új tárgyilagosság” esztétikájával rokonszenvezett, így lett ellenfeleinek is cáfolhatatlan.

A meghívott külföldi írók közül személyesen Malroux-val időzött legtöbbet; őt még párizsi körökből ismerte mint baloldali érzelmű írókat. Föltételezem, hogy vele is a tárgyilagosság igénye hozta össze. Az a méltányosság, hogy ne csak a minduntalan elébe tolaikodó rosszat vegye észre a nép naiv lelkesedésében vagy „ázsiai” beletörődésében.

A múzeumlátogató, minden művészeti ágról érdeklődő Illyés is megnyilatkozik a könyvben. Találó, de mértéktudó szavai vannak az új szovjet építészet kifacsart amerikanizmusáról, a műemlékek, a politikai szempontból kultikus festmények s az egyszer majd ledöntendő szobrok sokaságáról. A hatalmas építményekben nemcsak az eklektikus stílustalanságot veszi észre, hanem az erőt, a teljesítményt is. Nem utolsósorban azt, hogy a munkáslakások uniformizált sorházai mégiscsak különbek, mint az egykori viskók, amelyek helyén kinőttek. A vezérszólam mégis az embereké, a népszokásoké, a sorsoké. Szegénységé, felpumpált reményeké, háborúra váró, öntudatos erőtudaté. A félelem alapjaiban támadja meg a közérzetet, s régi beidegződéseket hoz felszínre a cárizmus korából. Munkájából hazafelé tartva a vigaszt kereső moszkvai ember betér a kocsmába, hogy mielőbb feloldja

szorongását néhány deciliter vodkában. Az italt szinte egy hajtásra önti magába. A csapszék küszöbén éri a megváltó fejlődés. Következik a megtántorodás, az érzelgős kitárulkozás, az első idegen bátyuskának szólítása, a lépteit szaporábbra vevő nők után küldött fütty, s az elnyújtottan hangzó danolás. Ez mindenütt előfordul a külvárosi negyedekben, de az oroszokba még mélyebben betáplálva, a történelmi szenvedésadaghoz igazítva.

Illyés könyvének egyik legkedvezőbbben fogadott része a nyelvrokonainknál tett látogatásairól szól. Az itthoniak izgalommal teli érdeklődéssel forgatták a remeklő írói tálalásban kapott információkat. Ilyenek lehettek eleink, amikor az ázsiai pusztákon, mocsárvidékeken fölkerekedtek, és idővel hunnal, törökkel keveredve ugyan, a Kárpátok hegláncán túl kerestek maguknak hazát. A keskeny szemű, lapos arcú ugor rokon népek hajlékaiban elvegyülve Illyés tündérien írja le azt a beszélgetést, amelyet a messzi nyugatról jött utazó és a helybeli őslakók között folyik. Illyés jól ismerte az ősi nyelv hasonlóságait, és kedvtelve sorolta azokat a szavakat, amelyek fölismerhetőn azonos gyökerűek a magyar és különösen az osztják, vogul, votják vagy mordvin nyelvben. A félnomád nyelvrokonok csodálkozva és nekilelkesülve ismételtetik a példákat. Szeretni valón gyermekiekké válnak.

Maguk az oroszok és más nemzetiségűek is kedvesek, barátságosak a maguk mindennapi módján. Csak érzelmeik kiszámíthatatlanok az idegenek másságának hatására. Illyés azonban megnyerő, jó humorú, ha kellett, furfangos egyéniség volt; személyét bárhol bizalom, érdeklődés fogadta.

Be is vallhatom: ebben a terjedelmes, több rétegű, világrésznyi területet felölelő népismereti könyvben a rengeteg szereplő, a témérdek érdekesség, újdonság, a múltba és jövőbe pillantó társadalmi és tárgyi jelenség közepette *magá az író* érdekelt legjobban.

Hubert Ildikó

VESZEDELMEKRŐL ÁLMODOM¹

„Október van.

Reggel hóharmat.

Délelőtt ökörnyaláfátyolos félhomály.

Délben pazarló napsütés.

Csíkban ilyenkor hull el végképp a virág, iramlík elmúlás felé az élet.

Hirtelen vált színt a táj, mintha nem evülégi elmeháborodott játszana, valami eszeveszett, perverz orgiában kavarnak a dombok, a hegyek, az egek elmúlt tündérvárat sódvágó színei. Ahány órája, perce, szaka van a napnak, annyi ámulat, annyi mellbevágó árnyalat. Bele lehet őszülni ezekbe a pánikszerű metamorfózisokba. Menekülni kellene a gólyák, fecskék, az énekesmadarak után, hogy teljessé váljon az árulás és a gyávaság.

A pálfalvi temetőből tökéletes a rálátás Csíksomlyóra, amely már-már giccsesen gyönyörű. A kegytemplom két tornya mögött a szent hegy két kúpja, a Kis- és a Nagysomlyó a legpompázatosabban mutatja föl ennek a dühöngő, makrancos ősznek a színváltozásait. Mintha fejszével metszették volna, olyan vaskosak, olyan egyszerűek, már-már gorombák ennek a csiki évszaknak az arcai. A bükkösök bölényvörös foltjai ámulatnyi idő alatt szederjesednek a lilák százféle árnyalataiba, miközben a nyírfák Habsburgsárga foltjai méltán iramlanak a narancsos okkeron át a pasztyellbarna mélabúba. A fenyvesek ilyenkor játsszák el végképp tavaszi örökzöldjeiket. A lucfenyők besötétednek a lombhullató vörösfenyők krémszín irigységei mögött, az erdők rajtos szélein s a hegytetők magasában hiába suhognak koptatottfarmer-kékbe rongyolódva a pínuszok, sötétbe szürkülően, szinte gyszósan az egek is azt mondják: ez az évszak már nem az ifjúságról szól.

Október van. Ezt édesanyám mondja, s neki nem lehet, nem tudok nemet mondani. Ki kell menni a temetőkbe, és rendbe tenni a sírokat.

*

Jaj, csak az édesapám sírját ne kellene felásni!

Csak ne kellene taposni a mellkasára, oldalbordáira taposni. Csak ne kellene az ásót beledöfni, taposni valahol a sípcsontjai környékén a fekete

1 Ferenczes István: *Veszedelemkről álmodom*. Csíkszereda-Budapest, 2018, Hargita Kiadóhivatal - Kortárs Kiadó.

földben. Csak ne kellene kapával szétmorzsolni a sivár, kérges, összetöpörödött földet valahol az ágyéka tájékán. Csak ne kellene csákánnyal odasújtani a koponyájából kinőtt csillagfürtbokrok tövére. Csak ne kellene porhanyóssá rüszülni, vasgereblyével végighorzsolni a hátgerince fölötti földet.

Csak ne kellene rátaposni... Rá sem szabadna lépni arra a két négyzetméternyi földdarabra. Még lábujjhegyen sem. Madárrá kéne válni, a sír fölött lebegve, valahogyan morzsánként hordani oda a földet, virágot, fenyőágot. Még a tenyerünkre rátámaszkodva, nekitérdelve, körbekerülve, oldalai felől utázásosóval piszkálva sem szabadna hozzáérni, vagy a plántáló fával beleszúrni, mintha szívébe... Tudom, az őszi árvácskáknak így kell fészket keríteni, hogy aztán az egészre valahonnan a kenderáztató tavak környékéről a legfeketebb földet hordhassuk rá, ráncatlanra simíthassuk önpusztítás árán is ezt a hazányi földdarabot – homlokom a travertin kereszt hüvösére hajtom, mert remeg a kezem a szerszámok nyelén, reszket a lábam is, amikor az ásóra lépek...

De hát anyám kérte. Hát ásök, csorog rólam a hideg veríték, hátamon lucsok az ing, kiüt rajta a só, jön, hogy bedobjam a szerszámokat a temetőszéli csipkebokrokba, hátha ijesztő lángokra lobbannának, Isten pofonjait küldve felém, jó ürügyet a menekülésre. Mert amikor szülője sírján ássa a földet a fiú, apagyilkosnak érzi magát, minden ásó nyomán felszisszennek a föld alól a halottai.

Szólj már rám, jajduljál föl! Édesapám!"

Mintha balladát olvasna az ember, vagy Erdélyi Zsuzsanna adatközlőinek magánimáit. Hét fejezet² több száz oldalán át hömpölyög Ferenczes István³ múltba néző, családot, szülőföldet, népcsoportot számontartó elsíratása. Nem akárhogyan, néhol lírai betétként, néhol kemény számvetéssel, sok dokumentummal igazolva a mádéfalvi vérengzés idejéig (1764. január 7.) lenyúló fájdalom-gyökerek máig tartó felsajdulásait. A szerző családtörténete mindez? Dokumentumokkal igazolt történelmi regény? Az igazságszolgáltatás emlékműve? Vallomás-irodalom⁴? Egy néptörredék kálvária-leírása? Valamennyi.

2 Bujdosások, Menekülések, Szabadságharcok (Csk-pálfalvi Gál János emlékcirkálásai), Déva várak (Bukarest-kartotékok), Golgoták (Márton Áron-füzet), Osztyárharcok (Homage a Gabriel García Márquez), Lugosok (Dracula Blues)

3 https://pecsigy.blog.hu/9999/12/31/a_szekelyek_iroja_ferenczes_istvan

4 Kulcsár György 16. századi magyar nyelvű prédikátor, lendvai híveinek/mindenkinek írta a török fenyegető árnyékában prédikációit, s ostorozta az emberi

A kibeszélhetetlen múlt többretegű és műfajú megszólalása. A csiki székelység és a tágabb haza politikai láttelele.

Sokfelé elágazik az írás bő háromszáz esztendejének emlékezet-mentése. Ferenczes Istvánnak, édesapja sírja feletti fohásza, szinte a regény valamennyi dokumentuma, családtörténete, fotókon felbukkanó arca feletti siratója lehetne.

Veszedelmekről álmodom, foglalja össze a cím ennek a – Pécsi Györgyi kritikus találó műfaji meghatározása szerint – riport-dokumentum-memoárnak a tartalmát. Az álom maga is kicsit halál, a létezés nagy rejtélye, a művészet örök szimbóluma, amiben az idősíkok és történések egymással keveredve legtöbbször megállásra kényszerítik az ébredőt. Itt azonban nem várja megkönnyebbülés az álomból, képzeletből, múltból visszatérőt, a *veszedelem* szó maga is sejteti: sem az író, sem az itt élők számára nincs menekvés. A mádэфalvi veszedelem megmaradottainak ugyanolyan tragikus sors jutott, mint a II. világháború hazatértjeinek. Ferenczes István a gazdasági, morális és lelki felmorzsolódás útján indult el regényében Mádэфalva felé, hogy családtagjai, a szülőfalu Csikpálfalva, a székely gazdák politika általi megtöretésének hiteles krónikása legyen. Az el nem gyászoltak gyászolója.

„*Álmomban megjelent apám.*” Ez a regény első sora, majd röviddel utána: „*Elkezdte a bujdosást, át a hegyeken. Át Moldova felé. Eltűnt.*” S ez a bujdosás-követés lesz a levéltárban dokumentumok után kutató, sírkövek neveiben kiélesedő arcok, szájhagyományban megőrzött eseményeket lejegyző író adattárának alapja. Az olvasmányosságot, a regényszerű előrehaladást ez a sok nézőpontú feldolgozás teszi izgalmassá. A történelmi múltat emberközelié. A szülőföldszeretet szötte össze az egymáshoz látszólag laza szállal kapcsolódó nagy fejezeteket egységes egésszé. Nehéz lenne kiemelni, rangsorolni ebből a példatárból bármit is. Az író nem is engedi, mert az ő érzelmeivel olvasunk mindenről. Ezáltal válnak még a száraz biliográfiai adatok is szívszorító

gyarlóságot, amely miatt nemcsak a földi haza, hanem Isten országa is elveszthető, ha nem vigyázunk. Nem a prédikátor kívülállásával tette mindezt, hanem saját személyének is odatartozásával. Nem mások gyarlóságairól írt, hanem az övéről, a miénkéről! A jó halálhoz elvezető utat Isten szeretetében híveivel együtt akarta megtalálni! S ahogy az ő prédikációit olvasva egy 21. századi, magasiskolát nem végzett presbiteri tag felismerte a példázatokban saját érintettségét, ugyanezt tapasztalta meg Ferenczes István is: *legváratlanabb helyekről és időkből érkező visszajelzéseket [kaptam], közöttük pl. egy kászoni falusi bácsit[ól], aki a könyv elolvasása után egy liter szilvapálinkát küldött ajándékba.*

forrássá. Egy példa a sok száz közül: a csíkszeredai levéltárban kézzel írt névsorra akad Ferenczes, a csík-, gyergyó-, kászonszéki '48-as honvédekről (mintegy 2000 névről), foglalkozásukról, s megüti figyel-mét, a nem kevesek neve mellett álló foglalkozás-meghatározás: *koldus!* „*Ők azok, akik megnyomorítottan, félszegen, fél karral, csonka lábbal, vakon, süketen, elhülyülten, fél arccal, nyálukat csorgatva, szításra ron-gyolódott egyenruhában ott hányódtak a faluvégeken, a templomok előtt, a piacokon, a vásártereken, a csíksomlyói búcsúkon, vagy – amelyik tudott – házról házra járva nyújtották Kossuth-címeres csákójukat, hogy fillérsyi alamizsnát dobjanak bele a jó emberek...*”⁵ S ha nem is mind a kétezer nevet sorolta fel a regényíró/kutató, de a tisztességadásért a szabad-ságharc után koldussá vált csík-, gyergyó-, kászonszékiek névsorát közreadta (a szűkebb szülőföldét), felállítva az emlékezet keresztjeit a papírlapokon.⁶ El kell olvasni, ki kell mondani neveiket!

Az álomból elinduló építész apa, a regény valamennyi fejezetében egyre valóságosabbá válik, s a gyermeki visszaemlékezés egyre kemé-nyebb írói szándékká: az áldozatoktól soha vissza nem riadó családfő életútját, tisztességét belerajzolni az idő emlékezetébe. Márton Áron, Erdély nagy püspöke (a *Golgoták* című fejezetben leveleivel, rendel-kezéseivel idézi meg őt Ferenczes István), Csíkpálfalván nemcsak meg-szenteli az apa által is épített templomot (1949-ben), hanem második útja alkalmával (a házi karanténja feloldása után a hetvenes években), a falun átmenőben megáll a templomnál, a szentély háta megettí sírnál, és megkérdezi kíséreit: „ – *Ugye, ez a templomépitő mester sírja?... Bólintottak. Egy-két percre megállt. Talán elmondott egy Miatyánkot.*”

5 Iskoláskorunkban nekünk még emlékezetünkbe égett Arany János *Családi kör*ének betoppanó koldusa s a vele való tiszteletteljes bánásmód. A szabadságharcot tisztelte személyében a költő.

6 Halottak napja közeledvén, szülővárosom temetőjében nézelődöm. Minden roko-nommal, családtagjaimmal már csak itt találkozhatom. Arcuk felbukkanásával a gyerekkoromat kapom vissza. Az elveszett világot. S megrendülök, amikor egy dőlő, fekete obeliszken, nem egészen az út mentén, '48-as sírra akadok. Rajta szemétdomb, vaskerítését részben elhordták.

Hogy lehet, hogy a sír szomszédai nem vették észre, hogy a magára hagyott sírdomb a szabadságharc egyik katonáját rejtí magában? Vagy már semmi sem számít, hiszen az egész temetőben ez az egy honvédtiszti sír maradt meg. Elhanyagoltan! Nem közös emlékünki a '48-as szabadságharc? Ráhordjuk a szemetet, mert ott van elég hely, máskülönben a közös szemétygyűjtőig el kellene vinni a száraz koszorút, virágot? Ennyit ér ma a közös múltunk?

Ennyire csak a szavak és iskolai felelet szintjén maradt meg a haza múltja? Nagyon nevetséges dolog a hazaszeretet gesztusait megvallani? A nagyszülők is mindent elfelejtettek elmondani?

(Kaphat-e nagyobb tisztességet valaki Márton Áron imájánál? – gondolkodom el magam is.⁷)

A regény utolsó nagy fejezetében Ferenczes István lugosi iskolai éveire emlékezik vissza. Könnyel, nélkülözéssel vannak tele ezek a lapok is, s olyan emberi történetekkel, amelyekről nemcsak az osztálytársi találkozókra eljáró író tud nehezen szabadulni, hanem az olvasó is. A tizenkét éves vingai kislány kegyetlen kitaszítottsága a felnőtt világ mindeféle törődéséből már-már megelőlegez egy olyan falanszter világot, amelyből csak elmenekülve lehetett/lehet az életet folytatni. „Hol volt, hol nem volt, de igaz volt” – meséli tovább az író, és az osztálytársai életútját is végigjártja velünk múltban és jelenben. S ez a jelen túl közel van hozzánk!

„Annyi sír, temető van nemcsak bent a falvainkban, hanem ezen a lakatlannak tűnő, erdős, dombos-hegyes fennsíkon is! Két völgygel arrébb, az Aracs-patakában kökereszt jelzi azoknak a csíksomlyói barátoknak az emlékét, akiket a tatárok öltek meg. Máshol pedig fakeresztet őrzik azoknak az emlékét, akiket Moldva felé menekülőben az osztrák plájások löttek le...”

A veszedelmekről álmodás valósága, a lélek Siculicidiuma⁸ a gyönyörű nyelvezettel megírt prózai műben fájdalmas történetekben mutatta meg önmagát. Elolvasásával többek lehetünk általa!⁹

7 Márton Áron személyét övező tisztelet és szeretet megnyilvánulásával én is találkoztam 1972-ben, jöllehet akkoriban még nem tudtam semmit az ő példaértékű papi tevékenységéről. Erdélyben is akkor jártam először. Nem emlékszem, hogy pontosan hol történt, talán Csíksomlyón lehetett, hogy mérgezéssel határos gyomorrontással ültem a kegytemplom előtti téren, egész nap mozdulatlanul. A pad támlájára hajtottam a fejemet a nagy fájdalomtól. Egyszer csak megjelent mellettem egy fiatal pap, és megkérdezte, mi a bajom. Megtudva, elment, majd kis idő után újból visszatért és kért, hogy menjek vele, segíteni akarnak. Csak a hosszú, vastag falú folyosóra emlékezem, amelyből a szoba nyílt, ahol már oda volt készítve egy kis üveg pálinka, amit én addig soha nem ittam. A fiatal pap azt mondta, hogy a püspök úr látogatába jött hozzájuk, és észrevett engem, hogy nem mozdulok órák hosszat. Ő hozatott fel a vendégszobába. Igyam meg a pálinkát, és töltem itt az éjszakát az útitársnőmmel együtt, mert így nem tudok elutazni. Reggelig bizonyára jobban leszek. Valóban így történt. Reggel beültettek minket egy személyautóba, hogy az állomáshoz kivigyenek. Furcsa volt, hogy a kocsit igen lassan haladt az úton. Azt gondoltuk, talán régi. A gépkocsi vezetője büszke tartással ült a kormánynál, s amint kinéztünk az ablakon láttuk, hogy az idős férfiak az út szélén megállnak és leveszik a kalapjukat, amint észreveszik a lassan haladó autót. Csak az állomásnál mertük megkérdezni, hogy kinek a kocsijában ültünk mi? A szótlan gépkocsivezető büszkén mondta, elköszönve tőlünk: a püspök úrban! Ez időtől tudom, ki is volt Márton Áron!

8 lexikon.katolikus.hu

9 In: www.jelujzag.hu/november

Cseke Gábor

KENÉZ FERENC VERSVÁLOGATÁSAI

Mintha csak tartós nyughelyet keresne magának, méghozzá a legjobb pillanatban, amikor még ura a döntéseinek; akként szeretné lezárva tudni életre szóló lírai vállalkozását a nyolcvan felé közelítő, József Attila-díjas (2012) Kenéz Ferenc költő. Véltszándékában, mely akár természetesnek is tekinthető, csupán az a meglepő, hogy önreflexiója ma is rendkívül pontos és fölötte hiteles; egy pillanatra sem érzékenyül el a saját teljesítménye fölött.

Pedig megtehetné, hisz senki se állná útját. Ráadásul az utóbbi tizenkét esztendőben, két olyan kötetet is az asztalunkra helyezett, melyek alcímében nyíltan felvállalta a válogatás tényét: *Válogatott versek*. A két kötet közötti különbséget ráadásul nem a válogatás milyensége határozza meg, annál inkább a költői munkásság idővonalon feltüntetett szakaszossága.

*

Az első „válogatott versek” a *Nagyregény* címet viseli (*Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008*), esetében a válogatási időszak 1966–2008 közé esik és egy még jócskán lezáratlan költői pálya ívét fogja be. A nemrég megjelent, *A visszaírt betű* című (*Rádiusz-könyvek, 9; Magyar Napló, Fókusz Egyesület, Budapest, 2020*) válogatott kötet esetében a szerzői időolló szárai 1972 és 2018 között állnak nyitva.

Mind olvasóként, mind recenzensként nehezemre esik megítélni, vajon ténylegesen is szükség volt e kettőzött, a költői termést kupacokra szakító válogatásra; tény viszont, hogy az elkészült kötetek önmagukért beszélnek. Formailag, szemléletileg első látásra, jócskán különböznek egymástól, már csak azért is, mivel az első terjedelme alig füzetnyi, vele ellentétben a másik vaskos kötetként áll előttünk. Alaposabb szemrevételezés után kiderül viszont, hogy mindkettőre a szerző sajátos lírai szemlélete nyomja rá a bélyegét, bizonyos elkerülhetetlen átfedéseket is beleértve.

*

A *Nagyregény* az 1966-os indulástól 2008-ig terjedő teljes költői pályáivet teszi mérlegre, alkotói periódusokra osztva a kiválasztott

szövegeket. A periódusonkénti válogatás hangsúlyosan a rövidebb lírai daraboknak kedvez, szerző azokból tallózik előszeretettel, mint ahogyan ténylegesen is azok a jellemzőbbek a költő első szakaszaira. Helyet kaptak ugyanakkor benne a nyolcvanas években született első, figyelemfelkeltő Kenéz-poémák is, mint az *XYZ*, a *Szabadon választott gyakorlatok* (Lírai játék), a *Légvilág*, *A hollyoodi temető*.

A *visszaírt betű* esetében Kenéz Ferenc szakít előbbi gyakorlatával, s mindenek előtt újabb nagy terjedelmű költői alkotásait lépteti elő válogatott kötete gerincévé, ezúttal mellőzve közismertebb, antologikus verseit.

Kenéz írói pályájának utolsó évtizedét ismerve, azt mondhatjuk erre, hogy ezáltal az ív leképezése valóság-hí arányokat öltött, elvégre a nagy, átütő erejű poémák, oratóriumok és lírai elbeszélő költemények a huszonegyedik század második évtizedében születtek. Bátran nevezhetjük a pályaszintézis kötetének ezt a kitűnő válogatást, mely a *Nagyregénnyel* együtt a Kenéz-féle versalkotás jellegzetes lenyomata. Csöppet sem zavaró ez esetben a műfajhatárok alig észrevehető egybemosódása a lírai látásmód mindent egybefogó palástja alatt. Színpadi hatások keverednek az elbeszélő költészet jellegzetes fordulataival, a lírai elemet nem a formából bonthatjuk ki, hanem magából a költői szemléletből, abból a sajátos szemszögből, ahonnan Kenéz Ferenc a világra tekint.

*

A *Nagyregény* hatodik „fejezete”, mely a kenézi pálya 1992–1999 közti alakulását hivatott jelezni, a címet leszámítva, feltűnő módon egyetlen üres lapból áll. Szerző ezzel az áttelepedés okozta költői válságának mélypontját illusztrálja. Az utána következő felívelő szakasz hozza meg kiteljesedő költészetének *A visszaírt betű*-be foglalt darabjait.

Csak sajnálni tudom, hogy a válogatás olyan művek – egész ciklus – kényszerű (?) megcsonkítását is „eredményezte”, mint az *Édesgyökér* cím alatt 2011-ben „gyermekrajzokként” közzétett, 62 versből álló ciklusa. Ha van is a 62 darab között színvonal-egyenlenség, a ciklus maga mégis egységében hozza azt az átütő élményt, amit egy galádul ellopott, meghamisított, mégis varázsos, mert egyedi gyermekkor visszaidézését s vele az elsinkófált történelem újbóli átélését jelentheti Kenéz nemzedékének életében. A Kenéz-féle gyermekrajzokban érvé-

nyesülő szokatlan, groteszk látásmód rendkívül alkalmas arra, hogy tüzetesen elemezzük, majd értelmezzük az előttünk megnyitott látványt, amely így sohasem lesz felszínes, elmaszatolt vagy mesterkéltné. A gyermeki szem sajátos módon olyan részleteket nagyít ki a valóságból, amiken a felnőtt nagyvonalúság könnyedén átsiklik, vagy amit a jelentéktelenség tartományába utal. Pedig épp ezek a felnagyított részletek tartalmazzák a lényegét, biztosítják az elemzés mélységét, adják a következtetés súlyát. A második világháború utáni „világtisztulás” torz évei, eszméi és beidegződései elevenednek meg bennük, kelnek új életre a maguk abszurdításában, valamiképpen a katarzisz lehetőségével is kecsegtetve. Ez a sajátos optika érvényesül, amúgy szinte végig, az egész Kenéz-féle költészet vonulatán, ettől lesz hiteles és időben hosszú lejárátú, mondandójának valamennyi üzenete.

*

A *visszaírt betű* című válogatás 120. lapjától sorjázik aztán a kötet végéig a nem csupán terjedelmileg „nagy” költemények egymásután: a *Lilike medika leveleiből* (2010–2011), a *Szabadnak lenni mit jelent?* (Kolozsvár-oratórium, 2009–2010), az *Odefent pingált úrhajó* (2011–2012), az *Ozsváth* (2016), a *Keljfeljancsi* (Lírai szappanopera, 2013), az *Öregnapló*, majd a kötetet útjára bocsátó *Zárni a házat (Gizella nővéremnek)* című költemény, amely adott kontextusban erősen testamentum-gyanús.

Fentiek joggal nevezhetők a Kenéz Ferenc költői kiteljesedése vitathatatlan pilléreinek, s egyben alapjainak is. E kettősség fényében pedig már azon sem csodálkozunk, hogy a könyv rendhagyó módon két utószót kapott; a szerkesztő Jánosi Zoltán gyaníthatóan szükségét érezte a kettős, szintetikus érvényesülő kritikusi látásmódnak, amivel Szokolczay Lajos, illetve Borcsa János viszonyulhatnak *A visszaírt betű* szerzőjének versvilágához.

Előbbi joggal hangsúlyozza adatgazdag tanulmánya vége felé: „Az újságíróról, a kitűnő – nálunk szokatlan, abszurdnak tetsző – gyermekversek írójáról sem szabad megfeledkeznünk, ám az életmű sava-borsa a líra”. Utóbbinak sikerül tömören meg is határozni a kenézi hangvételt úgy látszik, elkerülhetetlen esztétikai besorolását (Ágoston Vilmos egy korábbi értékelésére alapozva): ironikus értelmi líra, gazdag lírikusi hangszerelésben.

*

Mindez egyetlen versválogatás, *A visszaírt betű* és egy többszörösen megszenvedett, többszörösen is katartikus lírai életmű alapján, amilyen a Kenéz Ferencé.

A könyv értékéről, jellegéről sokat árul el az is, hogy a Magyar Napló Kiadó gondozásában, az ún. Ráduszi Könyvek 9. köteteként látott napvilágot. A könyv hátsó fülén olvashatjuk a sorozatról (állandó fedőlapjának grafikai arculatát az ugyancsak Kolozsvárról áttelepült Árkossy Istvánnak köszönheti): „A Ráduszi Könyvek megjelentetésével a Magyar Napló Kiadó sorozatot indított. Azoknak a »sugárzó« életműveknek – és a szerzőikről szóló monográfiáknak, tanulmányköteteknek – kíván benne otthont adni, amelyek egyedi vagy átfogó erejűnek bizonyultak a magyar irodalomban, irodalomtörténetben. A könyvcsalád ráduszi által befogott tér a teljes világ magyar nyelvű életműveit magába öleli. Az emberi és a nemzeti lét meghatározó kérdésein gondolkodó, a történelmet átvilágító, a mindenkori emberi helyzetet lényegszerűen felismertető lírai, epikai, drámai, esszéírói és műelemző munkákat tárja olvasói elé. A sorozat műveinek erős sugaraival segíti annak a fénynek a tudatosítását, amely a magyar irodalomból izzott fel a nemzeti és az egyetemes kultúra értékrendjének tükrébe.”

Vörös piramis, 2003 (90 x 90 cm, olaj, vászon)

Máriás József

„MERRE VAN AZ ELŐRE?”

A budapesti Nap Kiadó *Magyar Szemhatár* címen indított új sorozatot, amelyben egy-egy régió szellemi erőit szólítja meg, hogy maguk mondják el, keressék az útját/módját annak, miként járulhatnak hozzá a vizsgálódás tárgyául kijelölt tájhaza 21. századi arculatának alakításához. Ismeretes, hogy e kiadó megalakulásától kezdve megkülönböztetett figyelemmel fordul az anyaországtól elszakított területek sorsa, szellemi élete felé, hozzájárulva ahhoz, hogy az ne csupán ismerethalmazként táruljon fel, hanem szervesen beépüljön a magyar szellemi élet világába, kiteljesítve az ilyési „haza a magasban” gondolatot.

E törekvés keretében született meg a Cseke Péter által összeállított/szerkesztett kötet¹, amely a Székelyföld 21. századi vízióját kívánja elénk tárni, húsz erdélyi szerző tanulmányai, esszéi fényében, arra a kérdésre keresve a választ, hogy „merre is van az előre?” „Szerzőink a maguk tényfeltárással és helyzetképelemzésével az együttgondolkodást igyekeznek elősegíteni” – ki-ki a maga szakterületén, a maga kompetenciáját, tudását hasznosítva.

Kiindulási alapként idézzük Szóts P. Zsuzsa definícióját: „*Terra Siculorum – Székelyföld*: a történelmi dokumentumokban *Székelyföld*-ként emlegetett földrajzi régió, mely történeti, néprajzi, etnikai jellemzők alapján jól körülhatárolható. Soha nem volt önálló ország, önmagában létező politikai alakulat, azonban a magyarul beszélő székelység szerves alkotó része a magyar népnek, kultúrának. Közös múltunk, nyelvünk, kultúránk azonos érték alapú társadalmat képez, értékeink részei a magyarság értékataszterének, a hungarikumoknak”.

Az út, amelyen elindulnak, nem járatlan. Az évszázados peremlét-állapot ellenére szerves fejlődést élő Székelyföld számára a székek autonómiája biztosította az önrendelkezés, az identitásörzés és túlélés alapjait. Ennek vetett véget a XIX. század hetvenes éveiben létrehozott vármegyerendszer, amely a központi hatalom hatáskörébe rendelte

1 *Székelyföld a 21. században. Esszék, tanulmányok.* Budapest, 2020, Nap Kiadó.

őket. A másik fontos, különösen a városokat érintő intézkedés – ugyanebben a időben – a céheket felszámoló, ipartestületi formába való sorolása. E két intézkedés mind politikailag, mind gazdaságilag megbontotta azt a szerves fejlődést, amely évszázadokig létalapjuk volt, súlyos következményekkel járt. Ezt érzékelte a központi hatalom is, érzékelte a politikai elit is. A lépéskényszer, a megoldás keresése hozta létre, hívta össze Tusnádra az 1902-es Székely Kongresszust, amely külsőleg látványos esemény volt, országos visszhangot keltett, de nem járt látványos eredménnyel.

A román impériumba történő – nagyhatalmi döntéssel létrehozott – betagolódás nyomán a peremlét hátrányát a nemzeti elnyomás, a súlyos negatív szegregáció mért súlyos csapást a régióra, amit a kommunista diktatúra kényszer hatására létrehozott kollektivizálása, a közösségi vagyon államosítása teljesített ki, megfosztva földjétől, legfontosabb létfenntartó forrásától is e vidék lakosságát, megtévezve azzal a központi szándékkal és cselekedettel, a tömeges román betelepítésekkel, amely a homogén székely lakosság megbontását célozta.

Ily előzmények, fejlemények után természetes, hogy az 1989-es politikai fordulat sok reményt ébresztett/táplált a székelység körében. Joggal. Ám rövidesen rá kellett döbenniük, hogy a róka szőrét levedli, de erkölcsét nem. A homogén nemzetállam eszméje változatlan maradt, új eszközökkel, de változatlan erővel folytatja beolvasztó politikáját. De a közösség „az élet élni akar” jeligével ellenszélben is zászlót bontott, mozgósítva a régió humán erőforrásait az együttgondolkodásra, cselekvésre.

E küzdelem szegmenseként, bizonyságaként kell említenünk a Nap Kiadó gondozásában megjelentetett kötetet, amely szemléletes tanúságtétele, jele mindannak a törekvésnek, amely a három székely megyében, de különösen Hargita és Kovászna megyében (Háromszéken) tapasztalható. Cseke Péter felkérésére és szerkesztői munkája révén borvízként törtek fel „a székely értékvilágot feltáró tanulmányok”, híven szemléltetve/érezkeltetve „a székely életrealitást, rátermettséget, kezdeményező készséget”, amely „az állampolitika rangjára emelt magyarellenesség” ellenszélben is cselekvőképes. A szerzők csokorba kötött tanulmányai, önnön értékeiken túlmenően, „a maguk tényfeltárással és helyzetelemzésével az együttgondolkodást igyekeznek elősegíteni”. „Hisznek abban, hogy a túlélésnél többre van szükség-

günk, bátorságunk és képességünk: a vészhelyzetek utáni jövőteremtésre.” Tegyük hozzá: hit nélkül nincs remény; remény nélkül megbénul az akarat.

Nem véletlen, hogy az előszó zárómondata Kányádi Sándor versét idézi. „Be kell hordanunk, hajtanunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.” (*Noé bárkája felé*) Mit kíván ezzel jelezni? Azt, hogy jövőépítésünk a múlt ismeretén, a múlt értékeinek megmentésén és továbbgondolásán alapszik. Az a szilárd fundamentum, amelyre jelenünknek, jövőnknek kell épülnie.

E szilárd alap legfontosabb szegmense, sarokköve, védőfala a történelem – az élet tanítómestere. E kötetben erről tesz tanúságot Bodó Barna, aki a székely közigazgatás múltját tekinti át. Sokrétű tanulmányának kulcsszava az autonómia, amely a magyar királyok által a székelységnek adott, a fejedelmek által megerősített privilégiumokban öltött testet. Fogalmi/tartalmi háttere: „az autonómia a kisebbség belső önrendelkezését jelenti (...), a nemzeti kisebbségek politikájának lényegi eleme”. Még világosabban: „Autonómián olyan – közigazgatási, egyéb területi, illetve közösségi – struktúrák megteremtését értjük, amelyek keretében a kisebbséghez tartozóknak valódi esélyük van dönteni az őket érintő kérdésekről”. Ez oly jogi, történelmi háttér – mondhatnánk: követendő idea –, amely a román nemzeti elfogultság és hatalmi obstrukció ellenében is erőt ad a mai nemzedék küzdelméhez. A tanulmány szerzője a „autonómia = az elszakadási szándék” hamis elméletét vallóknak szóló üzenetként fogalmazza meg: „az erdélyi kérdés az új helyzetben nem Erdély hovatartozásának a kérdése, hanem arra vonatkozik, hogy az országon belül ezt a térséget miként kezelik, milyen közigazgatási önállósággal bír”. A székely székek felszámolását követő évtizedek fontos, a jelenbe is átszüremlő jelensége a demográfiai jelenségek negatív folyamata. Biró A. Zoltán tanulmánya a népesség apadásának kérdéskörét vizsgálja. Nagyon fontos megállapítása: „Nem az összlétszám a legfontosabb, hanem a népesség életkori, foglalkozási, képzettségi, státuszbeli összetétele, és még egy sor, a személyhez köthető paraméter. A kérdés nem az, hogy a népesség elég nagy-e vagy nem, hanem az, hogy »milyen«”. A székely értéktár egyik legjellemzőbb alkotóeleme az a sajátos nyelvjárás, amely e régióban alakult s él ma is. Péntek János írása e folyamatot tárja

elénk. Azon értékeink közé tartozik, amely átvészelte a történelem viharait, Trianon sem törhette meg. „...jellemzője a költői képszerűség, a fordulatosság, a tömörség”, az érzelmi gazdagság, érzelmi telítettség; közvetlen hordozója annak a kultúrának, amely e régióban alakult ki, formálódott a századok során. Erre vonatkoztatható leginkább Kányádi Sándor intése: „egy tájszó se maradjon kint”. Az értékörzés jegyében született meg a Szóts P. Zsuzsa által bemutatott, 2016 júliusában létrehozott Székelyföldi Értéktárbizottság, amely számon tartja mindazt, ami jellemzően oda köthető, melyek önmagukban is e térséget idézik elénk, köztük a kürtőskalács, a székely kapu, a templomokban megőrzött faliképek..., amelyek mind-mind védelemre szorulnak.

A fejlődés, a kibontakozás mozgatórugója a gazdasági élet. Ennek állapotára, sajátosságaira/lehetőségeire fókuszál a Bakó Rozália Klára és a Gergely Orsolya szerzőpáros, továbbá Kolombán Gábor, valamint Garda Dezső tanulmánya – elméleti megalapozással, a napi küzdelmek felvillantásával, a gazdasági formák lehetőségeivel példázva az utat, amely önmagában is igencsak rögzös, de megtetőzi az elfogultsággal telített román politika negatív diszkriminációja. A lépéshátrány – „az eltelt száz esztendő lényegében nem változtatta meg Székelyföld gazdasági–társadalmi problémáját” – továbbra is kihat, amelyet geopolitikai helyzete tovább fokoz. Az előbbi gondolatból szűri le a következtetését Kolombán Gábor: „A Székelyföld meglehetősen elzárt, periférikus helyzetben lévő régió, amely nehezen és megkésve találja meg a modernizáció kihívásaira az adekvát válaszokat. Ha egyáltalán megtalálja azokat”. Ezzel összefügg a Bakk Miklós által jegyzett írás, amely a gazdasági életnek főleg a kisvárosokra kiható következményeit vizsgálja. Megoldásként, a jövőt formáló lehetőségként veti fel a székelyföldi fejlesztési stratégia kialakítását, annak részeként pedig a kisvárosi együttműködés programjának a megalkotását.

Pál-Antal Sándor tanulmánya a jövő koordinátáit kutatva/vizsgálva utal arra, hogy a 21. századi továbblépés – az előbbieken túlmenően – függvénye/előfeltétele az egészséges történelemszemlélet, a megalapozott identitástudat, mindaz a hagyomány, eleink tapasztalata, amely a cselekvés irányait és lehetőségeit kijelöli számunkra.

Cseke Péter e kötetben egybetoborzott szakértőkhöz hittel vallja: „a Székelyföld jó eséllyel tekint a 21. század kihívásai elé”. Alapoz elei tapasztalataira, erőt és buzdítást nyer a jelen küzdelmeiből. És tovább-

lép: tudja ennek legfontosabb előfeltétele a szellemi/spirituális erőter létrehozása, a szellemi önépítkezés, a tudásalapú társadalom létrehozása. Oly felépítmény, amely a múlt legjobb hagyományait hasznosítva hozza létre azt az intézményi rendszert, amely a helyi adottságokból kiindulva cselekvőképes társadalmat épít, alakítja, mozgósítja mindazt a humán erőforrást, amely kezébe veheti, alakíthatja szülőföldje jövőjét. Elsőként említhetjük a felsőoktatás és tudományos kutatás megalapozását jelentő intézményrendszert. Balog Adalbert és Tonk Márton tanulmánya felvillantja előttünk a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, a kiterjedt, kihelyezett magyar nyelvű felsőoktatási rendszert, amely önnön céljain túlmenően jótékony hatást gyakorolhat a régió „megtartó erejének” pozitív alakulására. Az anyanyelvi iskola, az egyetem mellett szólnunk kell azon intézményekről is, amelyek – a szellemi felépítmény részeként – úgyszintén a megmaradás, a nemzeti identitásörzés fórumai. Ilyen a Zsigmond Andrea által megrajzolt, sokszínű színházi élet, amely immár valóságos intézményi hálózatként szövi át a Székelyföldet. A színi előadásokból nyert impulzusok segítségével „tudatosabbá válva tekintünk rá a minket körülvevő világra, és próbáljuk megváltoztatni azt”. Ilyen az irodalom is, amely – e kötetben Cseke Péter Szabó Gyula életműve révén példázza – igazságérzetünk, létszemléletünk alakításával, a szülőföld inspiráló, cselekvésre és helytállásra buzdító példázatával segít bennünket abban, hogy Tamási Áron szép gondolata – „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – konkrétabb üzenetet hordozzon, amint azt Benedek Elek „fiai” életükkel és műveikkel is kifejezték székely mivoltukat. Ilyen, cselekvésre, együttgondolkodásra mozgósító fórum a székelyföldi – Sarány István által számba vett – írott és elektronikus sajtó, ilyen a Cseke Gábor tanulmányában méltatott *Székelyföld* folyóirat, a Hargita Könyvkiadó által életre hívott *Székely Könyvtár* könyvsorozat. A közösségépítés és tudatformálás, identitásörzés fontos fóruma továbbá a Gyarmati Zsolt és Málnási Levente által bemutatott *Csiki Székely Múzeum*. E gondolatkörből nem hiányozhatnak a székelység identitása őrzésében oly fontos betöltő vallásos létesítmények, események, hagyományok, amelyekről e kötetben Simó Márton és Bodó Márta írásai vallanak. Mindezek együtt és külön-külön is fontos szerepet töltenek be a Székelyföld mai életében, következőképp a Székelyföld jövőjének alakításában.

Említést érdemel a térség bemutatását szolgáló, történelmet idéző, székekre lebontott színes térképmelléklet – Sasi Attila munkája –, valamint a színes illusztrációk, továbbá a kötet szerzőit bemutató életrajzi adalék.

Jóleső érzéssel tesszük le kezünkől e könyvet, amely ismeretben, érzésben, látásmódban egyaránt gazdagított, érzékeltetve, hogy a Székelyföld nem csupán turisztikai érdekesség, hanem egy életrevaló közösség otthona, élettere. A kötetben olvasható tanulmányok jelzik számunkra, hogy elkövetkeznek még a jobb idők, s hogy tudják, merre van az előre.

*Zászló, ami nincs, 2014
(103 x 68 cm, olaj, vászon)*

Zsidó Ferenc

PÁNIKBETEGSÉG ELLEN IRODALOM

Miklóssi Szabó István *Testfüggőség*¹ című novelláskötetének két ciklusa kissé olyan viszonyban áll egymással, mint dr. Jekyll és Mr. Hyde. Az egyik alantas, diabolikus, a másik emelkedett, szakrális, de mindkettő hordozza a másikat is, lévén egyek. Épp ezért el sem képzelhető az egyik nélkül a másik, csupán egymás visszfényében érthetők meg és értékelhetők. E novellákban ugyanaz a visszatérő karakter hordozza mindkét entitást, és mutatkozik meg újabb és újabb inkarnációkban. A második ciklus, az *Anzelm évei* esetében ez nyilvánvalóbb, hisz a címszereplő személye jobban összefogja ezt a közel ezer évet átívelő történelmi galoppozást, az első ciklus, *A tagadás történetei* pedig az jelen perspektívájából vizsgálják meg e figura fokozatos elprofanizálódását. Így nagytotálban nézve, akár regény is születhetett volna, annyira igénylik e történetek az „összeolvasást”. Persze, szó sincs linearitásról, inkább ciklikusságról és parabolikus időtlenségről, misztikus, balladisztikus állandóságról. Az *Anzelm évei* meglátásom szerint erősebb, poetikusabb, mint *A tagadás történetei*, ez utóbbi gyakorta túl durva és nyers, de jobbára megmarad primer szinten, az egyedi eseteket nem mindig sikerül általánossá szublimálnia.

Az *Anzelm évei* történeteinek jót tesz a történelmi distancia: a ciklus első novellájának – inkább elbeszélésének – eseményei 1073-ban kezdődnek, a másodikának az 1400-as években, a harmadikának az 1500-as évek derekán, reformáció idején, aztán nagyot ugorva eljutunk 1944-ig és a közelmúltig, az 1990-es évekig. E történeteket belengi egy misztikus vallásosság: Anzelm előbb szerzetes, aztán csodatévő remete, aztán fogyatékos szobrász, ki főként egyházi szobrokat farag, aki mindig Istent keresi és nem az értelmet (e novellákat rövid vallásfilozófiai eszmefuttatások színesítik), aztán megjárja a náci haláltáborokat, végül az utolsó jelképes, parabolikus történetben (*Néha hallgatnak a madarak*) azt sejteti, hogy a szent nem létezhet a profán nélkül. Az emberben van jóra törekvés (a főszereplő beviszi a csupasz madarat

1 Miklóssi Szabó István: *Testfüggőség*. Mentor Könyvek, Marosvásárhely, 2019.

a kalibába), de erős a gyarlóság is (magára hagyja a madarat), a szakralitás megszületésének ugyanakkor egy szikra is elég: „Feküdt a madár a szentkép alatt. A parazsak vörös hunyorgásában mintha ragyogott volna a tetem”.

Amint jeleztem, e ciklus adja a kötet értékesebb részét (kivételt talán a holocaust-novella képez, mely meglátásom szerint nem jut túl a kliséken). Színes, plasztikus történeteken keresztül vizsgálja meg a keresztény világnézet fejlődését (vagy hanyatlását?), a zsidó vallás és a buddhizmus néhány vonatkozásával egybevetve, a szövegek nem válnak esszéisztikussá, túlságosan elvonttá. Miklóssi Szabó István nem eszmetörténeti tanulmányt ír, hanem szépirodalmat. Hit és hitetlenség, isteni szellem és ördögi kísértés, demagógia és eretnokség, inkvizíció és felvilágosodás: mindez együtt van jelen ebben a történelmi tablóban, mely az egyén, az átlagember szempontjából vizsgálja e nagy dichotómiákat. Visszatérő motívum a könyv, az olvasás, az írás szeretete, az alkotás: igaz, hogy az ember korba, eszmerendszerekbe ágyazott, fizikai valójában pedig determinált (lásd kötetcím), de lehetősége van egyéni olvasatra, egyéni kérdésekre és egyéni válaszokra. Ha azokat nem mástól várja.

Az első ciklus az elhibázott emberi kapcsolatokat vizsgálja, fő témái a másság (fogyatékkal élés, szexuális másság), a családon belüli erőszak, a lelki betegségek, a traumatizáltság, a brutalitásig fajuló, elnyomott érzelmeken hízó gonoszság. (Megj.: a másság csírái az Anzelm-történetekben is benne vannak (pl. otthagyja a szerzetesi rendházat, eretnek iratokat tanulmányoz, stb.), a két ciklus ilyen értelemben (is) összekapcsolódik.

Az in medias res induló *Gyermek* című novellát még telitalálatnak érezzük: azt a mindennapi drámát mutatja be, amit fogyatékkal élő gyermeket nevelő szülők élnek meg, s amely csakis tragédiába torkolthat: az asztalos apa fűrészt élé veti magát, az anya gyermekére és magára gyújtja a házat. A történetmondás pörgős, tömör, szaggatott, az előzményeket, a lelki hátteret is felvillantja, de végig fenntartja a feszültséget. Ezt azonban néhány olyan történet követi, amelyben kissé túlhajszolt a deviancia, és működésének példázására választott történetek kissé erőltetettek. Az énelbeszélős, önéletrajzi jellegűnek (?) is sejthető novellákból az epikai távolságot, a poetizáltságot hiányolom olykor, ezek filmforgatókönyv-szerűek. Természetesen ez a ciklus is

eredményez néhány nagyon jó novellát, ilyen például *Bérolvasó*, amely némiképp előreutal az Anzelm-történetekre, vagy a *Gyászharang*, melynek alaptónusát az a lakonikus megállapítás adja meg, hogy: „Olykor az volt az érzése, hogy fölös kiegészítője neje vallásos életének”. E ciklus novelláiban az olvasás vagy írás nem pusztán egy új világ megteremtésének lehetősége, hanem a sebzett ember rejtőzése a világ elől, menekülés önnön démonai elől.

Az összhatás tehát nem rossz, az *Anzelm éveiben* talán több kakaó is lett volna, esetleg nem ártott volna azt még jobban csúcsra járatni, az első ciklust pedig némiképp megszelektálni. Mindenképp a kötet erényei közé kell sorolnunk az eredetiséget, a merészséget: székelyföldi szerzőről van szó, de ezek a novellák nem az erdélyi prózapoetika hagyományában keresik önmeghatározásukat, hanem új utakon járnak. Olykor érezzük az úttörés nehézkességét, de újíto izgalmát is.

Tiltott gyümölcs, 2003
(90 x 90 cm, olaj, vászon)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely

Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontalíz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Dr. Finta Ella – Szilágyosmlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely

- Dr. Garda Dezső –
Gyergyószentmiklós
- Gáspár Sándor – Marosvásárhely
- Gazda Árpád – Magyarfenes
- Gazda József – Kovászna
- Geréd Gábor – Székelyudvarhely
- Gergely Borbála – Csíkszereda
- Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
- Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
- Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
- Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
- Haáz Sándor – Székelyudvarhely
- Hadnagy Géza – Farkaslaka
- Hantz András – Kolozsvár
- Hegedűs Enikő – Csíkszereda
- Hegyí Sándor – Székelyudvarhely
- Hertza Mikola – Csíkszereda
- Dr. Holló Attila – Csíkszereda
- Hubert Sándor – Bukarest
- Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
- Imezs Márton – Kolozsvár
- Imre Jolán – Csíkszereda
- Incze Szabó László – Marosvásárhely
- Istvánffy Katalin – Torda
- Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
- Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
- Jancsó Miklós – Kolozsvár
- Jankó András – Arad
- János Ágnes – Csíkszereda
- János Julianna – Csíkszereda
- János Bertalan – Csíkszereda
- János Csaba – Csíkszereda
- Jóikits Attila – Szilágysomlyó
- József Álmos – Sepsiszentgyörgy
- Juhász B. Tünde – Csíkszereda
- Kacsó Elemér – Temesvár
- Kacsó József – Hármásfalva
- Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
- Káli Király István – Marosvásárhely
- Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
- Kánya József – Csíkszereda
- Kassay Vilmos – Csíkszereda
- Katona Lajos – Kolozsvár
- Kedves Béla – Gyimesközéplak
- Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
- Kerekes Ágnes – Nagyvárad
- Dr. Kerekes Jenő – Maksa
- Keresztes Éva – Brassó
- Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
- Király Gyöngyi – Marosvásárhely
- Király László és Edit – Nagyenyed
- Király Zoltán – Kolozsvár
- Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
- Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
- Kiss Lóránd – Marosvásárhely
- Kocsis László – Marosvásárhely
- Kolbert Tünde – Borszék
- Kolumbán-Antal József – Zetelaka
- Kolumbán Gábor – Énlaka
- Kolumbán László – Székelyudvarhely
- Koncsag László – Szentgyháza
- Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
- Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
- Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
- Kosztai Gabriella – Marosvásárhely
- Dr. Kovács Albert – Bukarest
- Kovács Barna – Marosvásárhely
- Kovács Béla – Érmihályfalva
- Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
- Kovács Katalin – Csíkszereda
- Kovács Mária – Székelyudvarhely
- Kovács Piroska – Méréfalva
- Kovács Zsuzsanna – Bukarest
- Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
- Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
- Köblös Attila – Kézdivásárhely
- Köllő Éva – Borszék
- Köllő Félix – Csíkszereda

- Kőszegi Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Márk Dezső – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövete
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda

- Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
- Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád – Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
Kézdivásárhely
Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Sata Lóránd – Voluntari
Sántha Emese – Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silve Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc
Sóbestér Klára – Marosvásárhely
Sófalvi László – Székelyudvarhely
Sógor Árpád – Kolozsvár
Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
Sógor Géza – Kányád
Sógor Gyula – Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Straub Etelka – Nagyvárád
Szabados Béla – Csíkszereda
Szabó Attila – Nagyalambfalva
Szabó Enikő – Szentegyháza
Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Szabó Judit – Kézdivásárhely
Szabó Judit – Csíksicsó
Szabó Magdolna – Csíksicsó
Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Szabó Nándor – Csíkszereda
Szabó Piroska – Nagyvárád
Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
- Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
Szász Zoltán – Székelyudvarhely
Szatmári József – Marosvásárhely
Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
Szávai Márton – Énlaka
Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján – Csíkszereda
Székely Ágnes – Balánbánya
Székely Ferenc – Vadasd
Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
Szén Olga – Datk
Szén Sándor – Siménfalva
Szentés Gábor – Madéfalva
Szilágyi István – Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd –
Sáromberke
Szócs István – Szentegyháza
Szócs Viktor – Kovászna
Tamás Béla – Csíkszereda
Tamás Dénes – Réty
Tamás Géza – Székelyudvarhely
Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára – Csíkszereda
Tamás József – Csíkszereda
Tánczos Vilmos – Kolozsvár
Tankó Gyula – Gyimesközéplak
Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István – Csíkszereda
Tódor Béla – Kézdiálbis
Tódor Gábor – Homoródmás
Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
Tóth Mária – Arad
Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
Tötös Katalin – Zilah
Török Áron – Sepsiszentgyörgy

Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely

Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz

- Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc

- György Tünde - Budapest
 Gyurka Eta - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárvölgy
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hógyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém

- Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

SzerbiaBolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - MagyarkanizsaKosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - SzabadkaNagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári FABIÁN László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.